

DZIENNIK URZĘDOWY

WOJEWÓDZTWA KUJAWSKO-POMORSKIEGO

Bydgoszcz, dnia 22 grudnia 2025 r.

Poz. 6324

UCHWAŁA NR XXI/151/2025 RADY GMINY ZBICZNO

z dnia 24 listopada 2025 r.

w sprawie przyjęcia Gminnego Programu Opieki nad Zabytkami Gminy Zbiczno na lata 2026-2029

Na podstawie art. 7 ust. 1 pkt 9 i art. 18 ust. 2 pkt 15 ustawy z dnia 8 marca 1990r. o samorządzie gminnym (Dz.U. z 2025 r. poz. 1153) oraz art. 87 ust. 3 ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i o opiece nad zabytkami (Dz.U. z 2024 r. poz. 1292) po uzyskaniu pozytywnej opinii Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków w Toruniu, Rada Gminy Zbiczno uchwała, co następuje:

§ 1. Przyjmuje się Gminny Program Opieki nad Zabytkami Gminy Zbiczno na lata 2026-2029 w brzmieniu, jak w załączniku do niniejszej uchwały.

§ 2. Wykonanie uchwały powierza się Wójtowi Gminy Zbiczno.

§ 3. Uchwała wchodzi w życie po upływie 14 dni od daty publikacji w Dzienniku Urzędowym Województwa Kujawsko-Pomorskiego.

Przewodniczący Rady Gminy

Radosław Stawski

Załącznik do uchwały Nr XXI/151/2025
Rady Gminy Zbiczno
z dnia 24 listopada 2025 r.

GMINNY PROGRAM OPIEKI NAD ZABYTKAMI GMINY ZBICZNO NA LATA 2026-2029

OPRACOWANIE:
Marta Danielska, Jakub Danielski
gez2.wroclaw@gmail.com

WRZESIEŃ 2025

Spis treści

1. Wstęp
2. Podstawa prawna opracowania Gminnego programu opieki nad zabytkami
3. Uwarunkowania prawne ochrony i opieki nad zabytkami w Polsce
4. Uwarunkowania zewnętrzne ochrony dziedzictwa kulturowego
 - 4.1. Strategiczne cele polityki państwa w zakresie ochrony zabytków i opieki nad zabytkami
 - 4.2. Relacje Gminnego programu opieki nad zabytkami z dokumentami wykonanymi na poziomie województwa i powiatu
5. Uwarunkowania wewnętrzne ochrony dziedzictwa kulturowego
 - 5.1. Relacje Gminnego programu opieki nad zabytkami z dokumentami wykonanymi na poziomie gminy
 - 5.2. Charakterystyka krajobrazu kulturowego Gminy Zbiczno ze wskazaniem obszarów i obiektów o szczególnym znaczeniu
 - 5.2.1. Charakterystyka gminy
 - 5.2.2. Rys historyczny Gminy Zbiczno
 - 5.3. Dziedzictwo materialne – najcenniejsze obiekty zabytkowe z terenu Gminy Zbiczno
 - 5.4. Dziedzictwo niematerialne
 - 5.5. Zabytki objęte prawnymi formami ochrony
 - 5.5.1. Zabytki nieruchome wpisane do rejestru zabytków
 - 5.5.2. Zabytki ruchome wpisane do rejestru zabytków
 - 5.5.3. Miejscowe plany zagospodarowania przestrzennego
 - 5.6. Zabytki w gminnej ewidencji zabytków
 - 5.6.1. Stanowiska archeologiczne w gminnej ewidencji zabytków
 - 5.6.2. Obiekty stanowiące własność gminy
6. Ocena stanu dziedzictwa kulturowego gminy – analiza SWOT
7. Założenia programowe oraz zasady oceny realizacji Gminnego programu opieki nad zabytkami
8. Instrumentarium realizacji Gminnego programu opieki nad zabytkami
9. Źródła finansowania Gminnego Programu Opieki nad Zabytkami
 - 9.1. Dotacje
 - 9.2. Źródła zewnętrznego finansowania – krajowe
 - 9.2.1. Programy operacyjne Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego
 - 9.3. Źródła zewnętrznego finansowania – pozostałe
10. Bibliografia
11. Spis tabel
12. Załączniki

1. Wstęp

Gminny Program Opieki nad Zabytkami Gminy Zbiczno na lata 2026-2029 (dalej: GPOnZ) stanowi istotny element polityki samorządowej w zakresie ochrony dziedzictwa kulturowego. Program ten umożliwia podejmowanie przemyślanych i skoordynowanych działań w obszarze inicjowania, wspierania i koordynowania badań oraz prac konserwatorskich i restauratorskich dotyczących zabytków i krajobrazu kulturowego. Jednocześnie sprzyja popularyzacji oraz promocji lokalnego dziedzictwa kulturowego jako dobra wspólnego.

GPOnZ ma również charakter użytkowy – może być wykorzystywany przez środowiska naukowe, badawcze, właścicieli i zarządców obiektów zabytkowych, a także przez wszystkich zainteresowanych historią, kulturą oraz tożsamością lokalną. Opracowanie to ma za zadanie wspierać rozwój gminy poprzez podejmowanie działań zmierzających do poprawy stanu zachowania zabytków, eksponowania wartości krajobrazu kulturowego oraz efektywnego wykorzystania dziedzictwa na cele społeczne, edukacyjne i gospodarcze.

W dokumencie szczegółowo wskazano planowane działania ukierunkowane na poprawę stanu technicznego i estetycznego zabytków, ich adaptację do nowych funkcji oraz rewaloryzację. Priorytetem jest również zwiększenie dostępności do obiektów zabytkowych dla mieszkańców i turystów, co ma sprzyjać integracji społecznej oraz podnoszeniu świadomości historycznej.

GPOnZ uwzględnia aktualne uwarunkowania prawne oraz wewnętrzne i zewnętrzne czynniki wpływające na ochronę dziedzictwa materialnego i niematerialnego. Przedstawione w nim kierunki działań, zwane priorytetami, zawierają precyzyjne opisy celów oraz zakresu zamierzonych przedsięwzięć. Realizacja założeń programu przyczyni się do umocnienia poczucia wspólnoty kulturowej, wzmocnienia lokalnych wartości oraz integracji mieszkańców wokół wspólnych korzeni i historii.

Program wskazuje także możliwe źródła finansowania prac konserwatorskich, restauratorskich oraz robót budowlanych przy zabytkach i ich otoczeniu. Finansowanie może pochodzić zarówno ze środków publicznych (np. budżet państwa, budżet gminy, jednostek samorządu terytorialnego wyższego szczebla, funduszy unijnych i zagranicznych), jak i ze źródeł prywatnych – takich jak osoby fizyczne, organizacje pozarządowe (stowarzyszenia, fundacje) oraz inne podmioty prawne.

Niniejsze opracowanie stanowi kontynuację i rozwinięcie Gminnego Programu Opieki nad Zabytkami Gminy Zbiczno na lata 2019-2022, przyjętego Uchwałą Nr XII/79/2019 Rady Gminy Zbiczno z dnia 30 sierpnia 2019 r. Obecna edycja została zaktualizowana pod kątem aktualnego potencjału dziedzictwa kulturowego oraz dostępnych źródeł finansowania. Udoskonalono również analizę SWOT, a także zaktualizowano cele i działania, dostosowując je do zmieniających się realiów i wyzwań w zakresie ochrony zabytków.

2. Podstawa prawna opracowania Gminnego programu opieki nad zabytkami

Podstawę prawną opracowania GPOnZ stanowi ustawa z dnia 23 lipca 2003 r o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (Dz. U. z 2024 r. poz. 1292 z późn. zm.), która mówi o obowiązku sporządzania przez samorządy wojewódzkie, powiatowe oraz gminne na okres czterech lat programu opieki nad zabytkami.

W świetle ustawy, ochrona zabytków to aktywność administracji publicznej, która ma na celu stworzenie sprzyjających okoliczności prawnych, finansowych i organizacyjnych służących zachowaniu, zagospodarowaniu i utrzymaniu zabytków, zapobieganie zagrożeniom, niszczeniu, niewłaściwemu użytkowaniu, uszczupleniu zasobów zabytków, a także kontroli stanu zachowania i przeznaczenia zabytków oraz uwzględnianie tych zadań w kształtowaniu polityki planistycznej i środowiskowej. Terminem „opieka nad zabytkami” ustawa obejmuje działania właścicieli zabytków, które tworzą warunki dla naukowego badania zabytków, prowadzenia przy nich prac konserwatorskich, restauratorskich i robót budowlanych, zabezpieczenia i utrzymania ich samych oraz ich otoczenia w jak najlepszym stanie oraz popularyzowania i upowszechniania

wiedzy o nich. W ustawie określono kwestie związane z ochroną i zarządzaniem dziedzictwem kulturowym, a szczególnie zagadnienia tworzenia krajowego programu ochrony i opieki nad zabytkami, organizację organów ochrony zabytków (zadania i kompetencje w zakresie ochrony zabytków wykonuje Generalny Konserwator Zabytków w imieniu ministra właściwego do spraw kultury i ochrony dziedzictwa narodowego oraz wojewódzcy konserwatorzy zabytków działający w imieniu wojewodów), zakres i formy ochrony zabytków którymi są: wpisanie do rejestru zabytków, wpisanie na Listę Skarbów Dziedzictwa, uznanie za pomnik historii, utworzenie parku kulturowego oraz ustalenie ochrony w miejscowym planie zagospodarowania przestrzennego albo w decyzji o ustalaniu lokalizacji inwestycji celu publicznego, decyzji o warunkach zabudowy, decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji drogowej, decyzji o ustaleniu lokalizacji linii kolejowej lub decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji w zakresie lotniska użytku publicznego, a także zasady finansowania prac konserwatorskich, restauratorskich lub robót budowlanych przy zabytku wpisanym do rejestru lub znajdującym się w gminnej ewidencji zabytków. Zapisy ww. ustawy, zwłaszcza w punktach dotyczących form ochrony zabytków, są komplementarne do zapisów ustaw o samorządzie terytorialnym (o planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym oraz o ochronie przyrody). Ponadto ustawa precyzuje zakres zadań dotyczących ochrony zabytków i opieki nad nimi administracji samorządu gminnego i powiatowego.

Art. 87 ust. 2 cytowanej ustawy wyznacza cele opracowania GPOnZ, w szczególności są to:

1. Uwzględnianie uwarunkowań ochrony zabytków, w tym krajobrazu kulturowego i dziedzictwa archeologicznego, łącznie z uwarunkowaniami ochrony przyrody i równowagi ekologicznej.
2. Zahamowanie procesów degradacji zabytków i doprowadzenie do poprawy stanu ich zachowania.
3. Wyekspozowanie poszczególnych zabytków oraz walorów krajobrazu kulturowego.
4. Podejmowanie działań zwiększających atrakcyjność zabytków dla potrzeb społecznych, turystycznych i edukacyjnych oraz wspieranie inicjatyw sprzyjających wzrostowi środków finansowych na opiekę nad zabytkami.
5. Określenie warunków współpracy z właścicielami zabytków, eliminujących sytuacje konfliktowe związane z wykorzystaniem tych zabytków.
6. Podejmowanie przedsięwzięć umożliwiających tworzenie miejsc pracy związanych z opieką nad zabytkami.

3. Uwarunkowania prawne ochrony i opieki nad zabytkami w Polsce

Zabytki zostały objęte w Polsce ochroną zadeklarowaną jako konstytucyjny obowiązek państwa i każdego obywatela. Znaczenie dziedzictwa kulturowego dla rozwoju cywilizacyjnego oraz zadania państwa w zakresie jego ochrony określają artykuły 5 i 6 Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej. Określenie konstytucyjnego obowiązku państwa wraz z podziałem kompetencji na poszczególne organy administracji publicznej i instytucje państwowe następuje na poziomie ustawodawstwa zwykłego.

Ustawa o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami z dnia 23 lipca 2003 r., która zastąpiła ustawę o ochronie dóbr kultury z 1962 r., powiązała ochronę zabytków z ochroną szeroko pojmowanego dziedzictwa kulturowego, umieszczając to zagadnienie w kontekście polskiego uczestnictwa w kulturze i historii całej Europy. Nowe prawo zostało dostosowane do zasad obowiązujących w Unii Europejskiej.

Obowiązujące uregulowania prawne, dotyczące ochrony zabytków i opieki nad zabytkami, zostały zawarte w:

• **Konstytucji RP** (Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r. – Dz. U. z 1997 r. Nr 78 poz. 483 z późn. zm.) w przepisach:

– **Art. 5:** „Rzeczpospolita Polska (...) strzeże dziedzictwa narodowego oraz zapewnia ochronę środowiska, kierując się zasadą zrównoważonego rozwoju”.

– **Art. 6 ust. 1:** „Rzeczpospolita Polska stwarza warunki upowszechniania i równego dostępu do dóbr kultury, będącej źródłem tożsamości narodu polskiego, jego trwania i rozwoju”; **ust. 2:** „Rzeczpospolita Polska udziela pomocy Polakom zamieszkałym za granicą w zachowaniu ich związków z narodowym dziedzictwem kulturalnym”.

– **Art. 86:** „Każdy jest obowiązany do dbałości o stan środowiska i ponosi odpowiedzialność za spowodowane przez siebie jego pogorszenie. Zasady tej odpowiedzialności określa ustawa”.

• **Ustawie z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami** (Dz. U. z 2024 r. poz. 1292 z późn. zm.), która jest głównym aktem prawnym regulującym zasady ochrony i opieki nad zabytkami w Polsce. Przy opracowaniu programu opieki nad zabytkami należy uwzględnić przepisy tej ustawy, takie jak:

– **Art. 3,** który definiuje podstawowe określenia użyte w ustawie: zabytek, zabytek nieruchomy, zabytek ruchomy, zabytek archeologiczny, instytucja kultury wyspecjalizowana w opiece nad zabytkami, prace konserwatorskie, prace restauratorskie, roboty budowlane, badania konserwatorskie, architektoniczne, archeologiczne, historyczny układ urbanistyczny lub ruralistyczny, historyczny zespół budowlany, krajobraz kulturowy, otoczenie zabytku.

W tym miejscu należy wyjaśnić pojęcie zabytku. Zabytek jest to nieruchomość lub rzecz ruchoma, ich części lub zespoły, które są dziełem człowieka lub związane są z jego działalnością. Stanowią one świadectwo minionej epoki bądź zdarzenia, których zachowanie leży w interesie społecznym ze względu na posiadaną wartość historyczną, artystyczną lub naukową.

– **Art. 4,** który objaśnia, że ochrona zabytków polega w szczególności na podejmowaniu przez organy administracji publicznej działań mających na celu: „zapewnienie warunków prawnych, organizacyjnych i finansowych umożliwiających trwałe zachowanie zabytków oraz ich zagospodarowanie i utrzymanie; zapobieganie zagrożeniom mogącym spowodować uszczerbek dla wartości zabytków; udaremnianie niszczenia i niewłaściwego korzystania z zabytków; przeciwdziałanie kradzieży, zaginięciu lub nielegalnemu wywozowi zabytków za granicę; kontrolę stanu zachowania i przeznaczenia zabytków; uwzględnianie zadań ochronnych w planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym oraz przy kształtowaniu środowiska”.

– **Art. 5,** który określa, w sposób otwarty, kwestię opieki nad zabytkami: „opieka nad zabytkiem sprawowana przez jego właściciela lub posiadacza polega, w szczególności, na zapewnieniu warunków: naukowego badania i dokumentowania zabytku; prowadzenia prac konserwatorskich, restauratorskich i robót budowlanych przy zabytku; zabezpieczenia i utrzymania zabytku oraz jego otoczenia w jak najlepszym stanie; korzystania z zabytku w sposób zapewniający trwałe zachowanie jego wartości; popularyzowania i upowszechniania wiedzy o zabytku oraz jego znaczeniu dla historii i kultury”.

– **Art. 6,** który klasyfikuje w układzie rzeczowym przedmioty ochrony i zarazem stanowi szczegółową definicję zabytku:

„1. Ochronie i opiece podlegają, bez względu na stan zachowania:

1) zabytki nieruchome będące, w szczególności:

- a) krajobrazami kulturowymi,
- b) układami urbanistycznymi, ruralistycznymi i zespołami budowlanymi,
- c) dziełami architektury i budownictwa,
- d) dziełami budownictwa obronnego,
- e) obiektami techniki, a zwłaszcza kopalniami, hutami, elektrowniami i innymi zakładami przemysłowymi,
- f) cmentarzami,
- g) parkami, ogrodami i innymi formami zaprojektowanej zieleni,
- h) miejscami upamiętniającymi wydarzenia historyczne bądź działalność wybitnych osobistości lub instytucji.

- 2) zabytki ruchome będące, w szczególności:
- a) dziełami sztuk plastycznych, rzemiosła artystycznego i sztuki użytkowej,
 - b) kolekcjami stanowiącymi zbiory przedmiotów zgromadzonych i uporządkowanych według koncepcji osób, które tworzyły te kolekcje,
 - c) numizmatami oraz pamiątkami historycznymi, a zwłaszcza militariami, sztandarami, pieczęciami, odznakami, medalami i orderami,
 - d) wytworami techniki, a zwłaszcza urządzeniami, środkami transportu oraz maszynami i narzędziami świadczącymi o kulturze materialnej, charakterystycznymi dla dawnych i nowych form gospodarki, dokumentującymi poziom nauki i rozwoju cywilizacyjnego,
 - e) materiałami bibliotecznymi, o których mowa w art. 5 ustawy z dnia 27 czerwca 1997 r. o bibliotekach (...),
 - f) instrumentami muzycznymi,
 - g) wytworami sztuki ludowej i rękodzieła oraz innymi obiektami etnograficznymi,
 - h) przedmiotami upamiętniającymi wydarzenia historyczne bądź działalność wybitnych osobistości lub instytucji;
- 3) zabytki archeologiczne będące, w szczególności:
- a) pozostałościami terenowymi pradziejowego i historycznego osadnictwa,
 - b) cmentarzyskami,
 - c) kurhanami,
 - d) relikdami działalności gospodarczej, religijnej i artystycznej.
2. Ochronie mogą podlegać nazwy geograficzne, historyczne lub tradycyjne nazwy obiektu budowlanego, placu, ulicy lub jednostki osadniczej”.

– **Art. 7**, który określa formy ochrony zabytków:

- 1) wpis do rejestru zabytków.

Rejestr zabytków znajdujących się na terenie województwa prowadzi wojewódzki konserwator zabytków. Do rejestru wpisuje się zabytek nieruchomy na podstawie decyzji wydanej przez wojewódzkiego konserwatora zabytków z urzędu bądź na wniosek właściciela zabytku nieruchomego lub użytkownika wieczystego gruntu, na którym znajduje się zabytek nieruchomy. Do rejestru może być również wpisane otoczenie zabytku wpisanego do rejestru, a także nazwa geograficzna, historyczna lub tradycyjna tego zabytku. Wpis do rejestru historycznego układu urbanistycznego, ruralistycznego lub historycznego zespołu budowlanego nie wyłącza możliwości wydania decyzji o wpisie do rejestru wchodzących w skład tych układów lub zespołu zabytków nieruchomych. Wpisanie zabytku nieruchomego do rejestru ujawnia się w księdze wieczystej danej nieruchomości na wniosek wojewódzkiego konserwatora zabytków, na podstawie decyzji o wpisie do rejestru tego zabytku. Wpisy do rejestru są wolne od opłat (art. 9). Skreślenie z rejestru zabytków następuje na wniosek właściciela zabytku lub użytkownika wieczystego gruntu, na którym znajduje się zabytek nieruchomy, lub z urzędu, na podstawie decyzji Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego (art. 13). Na podstawie tej decyzji wojewódzki konserwator zabytków występuje z wnioskiem o wykreślenie wpisu z księgi wieczystej i z katastru nieruchomości. Informacja o skreśleniu ogłaszana jest w wojewódzkim dzienniku urzędowym. Wykreślenia wolne są od opłat (art. 14). Zabytek ruchomy wpisuje się do rejestru na podstawie decyzji wydanej przez wojewódzkiego konserwatora zabytków – na wniosek właściciela tego zabytku (art. 10). Wojewódzki konserwator zabytków może wydać decyzję o wpisie z urzędu – w przypadku uzasadnionej obawy zniszczenia, uszkodzenia lub nielegalnego wywiezienia zabytku za granicę.

- 1a) wpis na Listę Skarbów Dziedzictwa;
- 2) uznanie za pomnik historii;
- 3) utworzenie parku kulturowego;

4) ustalenia ochrony w miejscowym planie zagospodarowania przestrzennego albo w decyzji o ustaleniu lokalizacji inwestycji celu publicznego, decyzji o warunkach zabudowy, decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji drogowej, decyzji o ustaleniu lokalizacji linii kolejowej lub decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji w zakresie lotniska użytku publicznego.

– **Art. 16 ust. 1:** „Rada gminy, po zasięgnięciu opinii wojewódzkiego konserwatora zabytków, na podstawie uchwały, może utworzyć park kulturowy w celu ochrony krajobrazu kulturowego oraz zachowania wyróżniających się krajobrazowo terenów z zabytkami nieruchomymi charakterystycznymi dla miejscowej tradycji budowlanej i osadniczej”.

– **Art. 17,** który określa zakazy i ograniczenia na terenie parku kulturowego dotyczące: prowadzenia robót budowlanych oraz działalności przemysłowej, rolniczej, hodowlanej, handlowej lub usługowej; zmiany sposobu korzystania z zabytków nieruchomych; umieszczania tablic, napisów, ogłoszeń reklamowych i innych znaków niezwiązanych z ochroną parku kulturowego, z wyjątkiem znaków drogowych i znaków związanych z ochroną porządku i bezpieczeństwa publicznego, z zastrzeżeniem art. 12 ust. 1; zasad i warunków sytuowania obiektów małej architektury; składowania lub magazynowania odpadów.

– **Art. 18:** „1. Ochronę zabytków i opiekę nad zabytkami uwzględnia się przy określaniu ustaleń strategii rozwoju województw, planów zagospodarowania przestrzennego województw, planu zagospodarowania przestrzennego morskich wód wewnętrznych, morza terytorialnego i wyłącznej strefy ekonomicznej, analiz i studiów z zakresu zagospodarowania przestrzennego powiatu, strategii rozwoju gmin, strategii rozwoju ponadlokalnego, planów ogólnych gmin, miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego, miejscowych planów odbudowy albo decyzji o ustaleniu lokalizacji inwestycji celu publicznego, decyzji o warunkach zabudowy, decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji drogowej, decyzji o ustaleniu lokalizacji linii kolejowej lub decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji w zakresie lotniska użytku publicznego.

2. Określając ustalenia strategii, analiz, planów i studiów, o których mowa w ust. 1, w szczególności:

- 1) uwzględnia się krajowy program ochrony zabytków i opieki nad zabytkami;
- 2) określa się rozwiązania niezbędne do zapobiegania zagrożeniom dla zabytków, zapewnienia im ochrony przy realizacji inwestycji oraz przywracania zabytków do jak najlepszego stanu;
- 3) ustala się przeznaczenie i zasady zagospodarowania terenu uwzględniające opiekę nad zabytkami.”

– **Art. 19:** „1. Określając ustalenia planu ogólnego gminy, miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego oraz miejscowego planu odbudowy, uwzględnia się w szczególności ochronę zabytków nieruchomych:

- 1) objętych formami ochrony, o których mowa w art. 7, wraz z ich otoczeniem;
- 2) ujętych w wojewódzkiej lub gminnej ewidencji zabytków.

1a. W decyzji o ustaleniu lokalizacji inwestycji celu publicznego, decyzji o warunkach zabudowy, decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji drogowej, decyzji o ustaleniu lokalizacji linii kolejowej lub decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji w zakresie lotniska użytku publicznego uwzględnia się w szczególności ochronę:

- 1) zabytków nieruchomych wpisanych do rejestru i ich otoczenia;
- 2) innych zabytków nieruchomych, znajdujących się w gminnej ewidencji zabytków.

1b. W uchwale określającej zasady i warunki sytuowania obiektów małej architektury, tablic i urządzeń reklamowych oraz ogrodzeń uwzględnia się w szczególności:

- 1) ochronę zabytków nieruchomych wpisanych do rejestru i ich otoczenia;
- 2) ochronę zabytków nieruchomych, innych niż wymienione w pkt 1, znajdujących się w gminnej ewidencji zabytków;
- 3) wnioski i rekomendacje audytów krajobrazowych oraz plany ochrony parków krajobrazowych.

2. W przypadku gdy gmina posiada gminny program opieki nad zabytkami, ustalenia tego programu uwzględnia się przy określaniu ustaleń planów, o których mowa w ust. 1.

3. W miejscowym planie zagospodarowania przestrzennego ustala się, w zależności od potrzeb, strefy ochrony konserwatorskiej obejmujące obszary, na których obowiązują określone ustaleniami planu ograniczenia, zakazy i nakazy, mające na celu ochronę znajdujących się na tym obszarze zabytków.”

– **Art. 20**, który mówi o konieczności uzgadniania projektów i zmian planów zagospodarowania przestrzennego województwa oraz miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego z wojewódzkim konserwatorem zabytków w zakresie kształtowania zabudowy i zagospodarowania terenów.

– **Art. 21**: „Ewidencja zabytków jest podstawą do sporządzania programów opieki nad zabytkami przez województwa, powiaty i gminy”.

– **Art. 22**: „1. Generalny Konserwator Zabytków prowadzi krajową ewidencję zabytków w formie zbioru kart ewidencyjnych zabytków znajdujących się w wojewódzkich ewidencjach zabytków.

2. Wojewódzki konserwator zabytków prowadzi wojewódzką ewidencję zabytków w formie kart ewidencyjnych zabytków znajdujących się na terenie województwa.

3. Włączenie karty ewidencyjnej zabytku ruchomego niewpisanego do rejestru do wojewódzkiej ewidencji zabytków może nastąpić za zgodą właściciela tego zabytku.

4. Wójt (burmistrz, prezydent miasta) prowadzi gminną ewidencję zabytków w formie zbioru kart adresowych zabytków nieruchomych z terenu gminy.

5. W gminnej ewidencji zabytków powinny być ujęte:

1) zabytki nieruchome wpisane do rejestru;

2) inne zabytki nieruchome znajdujące się w wojewódzkiej ewidencji zabytków.

3)* inne zabytki nieruchome wyznaczone przez wójta (burmistrza, prezydenta miasta) w porozumieniu z wojewódzkim konserwatorem zabytków.

**Utracił moc z dniem 18.05.2023 r. w zakresie, w jakim ogranicza prawo własności nieruchomości przez dopuszczenie ujęcia nieruchomości jako zabytku nieruchomego w gminnej ewidencji zabytków, bez zapewnienia właścicielowi gwarancji ochrony prawnej przez dokonaniem takiego ograniczenia, na podstawie wyroku TK z dnia 11 maja 2023 r. sygn. akt P 12/18 (Dz. U. poz. 951).*

6. Właściwy dyrektor urzędu morskiego prowadzi ewidencję zabytków znajdujących się na polskich obszarach morskich w formie zbioru kart ewidencyjnych”.

– **Art. 81**: „1. W trybie określonym odrębnymi przepisami dotacja na prace konserwatorskie, restauratorskie lub roboty budowlane przy zabytku wpisanym do rejestru lub znajdującym się w gminnej ewidencji zabytków może być udzielona przez organ stanowiący gminy, powiatu lub samorządu województwa, na zasadach określonych w podjętej przez ten organ uchwale.

2. Dotacja, w zakresie określonym w art. 77, może być udzielona w wysokości do 100% nakładów koniecznych na wykonanie przez wnioskodawcę prac konserwatorskich, restauratorskich lub robót budowlanych przy zabytku wpisanym do rejestru lub znajdującym się w gminnej ewidencji zabytków.”

– **Art. 89**, który wskazuje, że „organami ochrony zabytków są:

1) minister właściwy do spraw kultury i ochrony dziedzictwa narodowego, w imieniu którego zadania i kompetencje, w tym zakresie, wykonuje Generalny Konserwator Zabytków;

2) wojewoda, w imieniu którego zadania i kompetencje, w tym zakresie, wykonuje wojewódzki konserwator zabytków”.

• **Ustawie z dnia 8 marca 1990 r. o samorządzie gminnym** (Dz. U. z 2025 r. poz. 1153), gdzie w art. 7 ust. 1 pkt 9 zostały określone zadania własne gminy: „zaspokajanie zbiorowych potrzeb wspólnoty należy do zadań własnych gminy. W szczególności zadania własne obejmują sprawy (...) kultury (...) oraz ochrony zabytków i opieki nad zabytkami”. Pośrednio do ochrony zabytków odnoszą się zadania obejmujące kwestie: ładu przestrzennego, gospodarki nieruchomościami, ochrony środowiska i przyrody oraz gospodarki wodnej, gminnych dróg, ulic, mostów, placów oraz organizacji ruchu drogowego, bibliotek gminnych i innych instytucji kultury, kultury fizycznej i turystyki, zieleni gminnej i zadrzewień, cmentarzy gminnych, utrzymania gminnych obiektów i urządzeń użyteczności publicznej oraz obiektów administracyjnych, promocji gminy.

Istotne uregulowania prawne dotyczące ochrony zabytków i opieki nad zabytkami znajdują się w innych obowiązujących ustawach i rozporządzeniach, w tym w:

• **Ustawie z dnia 27 marca 2003 r. o planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym** (Dz. U z 2024 r., poz. 1130 z późn. zm.).

Dnia 7 lipca 2023 r. została przyjęta zmiana ustawy o planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym. Głównym celem reformy jest zwiększenie elastyczności i integralności systemu planowania, uproszczenie procedur oraz poprawa ładu przestrzennego w kraju. Dlatego wprowadzone zostały nowe narzędzia – plan ogólny a także zintegrowany plan inwestycyjny. Zmieniają się też zasady wydawania decyzji o warunkach zabudowy.

Plan ogólny, który docelowo zastąpi dotychczasowe studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego, ma charakter aktu prawa miejscowego, co oznacza, że zawarte w nim ustalenia są wiążące dla organów gminy na etapie procedowania planów miejscowych oraz w procesie wydawania decyzji o warunkach zabudowy. Plan ogólny uchwała się obligatoryjnie dla całego obszaru gminy.

Każda gmina jest zobowiązana do uchwalenia takiego planu najpóźniej do 30 czerwca 2026 r. Założeniem ustawodawcy jest wprowadzenie określonej, przejrzystej struktury takiego dokumentu przy zachowaniu jego zwartej formy, czytelnej dla każdego odbiorcy. W planie ogólnym będą musiały znaleźć się dwa obligatoryjne elementy tj.: strefy planistyczne i gminne standardy urbanistyczne. Gmina będzie mogła ponadto fakultatywnie określić obszary uzupełnienia zabudowy oraz obszary zabudowy śródmiejskiej.

Znowelizowane przepisy przewidują także uproszczony tryb uchwalenia albo zmiany miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego. Będzie możliwe tylko w ściśle określonych w ustawie przypadkach. Postępowanie uproszczone będzie zatem wyjątkiem od reguły – zasadniczo ma być ono wykonywane przy dokonywaniu zmian w planach już uchwalonych a nie przy uchwalaniu nowych planów.

- **Ustawie z dnia 7 lipca 1994 r. – Prawo budowlane** (Dz. U. z 2025 r. poz. 418 z późn. zm.);
- **Ustawie z dnia 27 kwietnia 2001 r. – Prawo ochrony środowiska** (Dz. U. z 2024 r. poz. 54 z późn. zm.);
- **Ustawie z dnia 16 kwietnia 2004 r. o ochronie przyrody** (Dz. U. z 2024 r. poz. 1478 z późn. zm.);
- **Ustawie z dnia 21 sierpnia 1997 r. o gospodarce nieruchomościami** (Dz. U. z 2024 r. poz. 1145 z późn. zm.);
- **Ustawie z dnia 25 października 1991 r. o organizowaniu i prowadzeniu działalności kulturalnej** (Dz. U. z 2024 r. poz. 87);
- **Ustawie z dnia 24 kwietnia 2003 r. o działalności pożytku publicznego i o wolontariacie** (Dz. U. z 2024 r. poz. 1491 z późn. zm.);
- **Rozporządzeniu Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 2 sierpnia 2018 r. w sprawie prowadzenia prac konserwatorskich, prac restauratorskich i badań konserwatorskich przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków albo na Listę Skarbów Dziedzictwa oraz robót budowlanych, badań architektonicznych i innych działań przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków, a także badań archeologicznych i poszukiwań zabytków** (Dz. U. z 2021 r. poz. 81);
- **Rozporządzeniu Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 26 maja 2011 r. w sprawie prowadzenia rejestru zabytków, krajowej, wojewódzkiej i gminnej ewidencji zabytków oraz krajowego**

wykazu zabytków skradzionych lub wywiezionych za granicę niezgodnie z prawem (Dz. U. z 2021 r. poz. 56);

- Rozporządzeniu Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 16 sierpnia 2017 r. w sprawie dotacji celowej na prace konserwatorskie lub restauratorskie przy zabytku wpisanym na Listę Skarbów Dziedzictwa oraz prace konserwatorskie, restauratorskie i roboty budowlane przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków (Dz. U. z 2023 r. poz. 2425);
- Rozporządzeniu Ministra Kultury, Dziedzictwa Narodowego i Sportu z dnia 16 kwietnia 2021 r. zmieniające rozporządzenie w sprawie dotacji celowej na prace konserwatorskie lub restauratorskie przy zabytku wpisanym na Listę Skarbów Dziedzictwa oraz prace konserwatorskie, restauratorskie i roboty budowlane przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków (Dz. U. z 2021 r., poz. 731);
- Rozporządzeniu Ministra Kultury z dnia 12 maja 2004 r. w sprawie odznaki „Za opiekę nad zabytkami” (Dz. U. z 2004 r. Nr 124, poz. 1304 z późn. zm.) ze zmianą Rozporządzenia Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 3 lutego 2006 r. zmieniające rozporządzenie w sprawie odznaki „Za opiekę nad zabytkami” (Dz. U. z 2006 r. Nr 24 poz. 181);
- Rozporządzeniu Ministra Kultury z dnia 25 sierpnia 2004 r. w sprawie organizacji i sposobu ochrony zabytków na wypadek konfliktu zbrojnego i sytuacji kryzysowych (Dz. U. z 2004 r. Nr 212, poz. 2153);
- Rozporządzeniu Ministra Kultury z dnia 9 lutego 2004 r. w sprawie wzoru znaku informacyjnego umieszczanego na zabytkach nieruchomych wpisanych do rejestru zabytków (Dz. U. z 2004 r. Nr 30, poz. 259);
- Rozporządzeniu Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 18 kwietnia 2011 r. w sprawie wywozu zabytków za granicę (Dz. U. z 2011 r. Nr 89, poz. 510);
- Rozporządzeniu Ministra Kultury z dnia 1 kwietnia 2004 r. w sprawie nagród za odkrycie lub znalezienie zabytków archeologicznych (Dz. U. z 2004 r. Nr 71, poz. 650).

Zasady ochrony zabytków znajdujących się w muzeach i bibliotekach zostały określone w:

- Ustawie z dnia 21 listopada 1996 r. o muzeach (Dz. U. z 2022 r. poz. 385);
- Ustawie z dnia 27 czerwca 1997 r. o bibliotekach (Dz. U. z 2022 r. poz. 2393).

4. Uwarunkowania zewnętrzne ochrony dziedzictwa kulturowego

4.1. Strategiczne cele polityki państwa w zakresie ochrony zabytków i opieki nad zabytkami

GPOnZ odwołuje się do dokumentów strategicznych obowiązujących na trzech poziomach: ogólnokrajowym, regionalnym (wojewódzkim) oraz lokalnym. Takie powiązanie pozwala na spójne i kompleksowe podejście do ochrony dziedzictwa kulturowego, uwzględniające zarówno uwarunkowania prawne, jak i realia społeczno-gospodarcze każdego z poziomów.

W zakresie działań programowych GPOnZ pozostaje zgodny z polityką krajową, szczególnie w obszarach dotyczących: poprawy stanu zachowania zabytków poprzez alokację środków z budżetu gminy, wykorzystania dziedzictwa kulturowego jako narzędzia promocji lokalnej, usprawnienia komunikacji pomiędzy samorządem, organami ochrony zabytków oraz mieszkańcami, a także zwiększenia dostępności informacji o zasobach zabytkowych gminy.

Istotnym aspektem programu jest także wspieranie inicjatyw związanych z pielęgnowaniem lokalnych tradycji kulturowych oraz włączanie elementów dziedzictwa do działań edukacyjnych i kulturalnych, co przyczynia się do budowania tożsamości lokalnej oraz wzmacniania więzi społecznych.

GPOnZ jest w pełni zgodny ze strategicznymi celami państwa w zakresie ochrony i opieki nad zabytkami. Cele te zostały określone w następujących dokumentach:

• Krajowy Program Ochrony Zabytków i Opieki nad Zabytkami na lata 2023-2026

Krajowy Program Ochrony Zabytków i Opieki nad Zabytkami na lata 2023-2026 został przyjęty przez Radę Ministrów w dniu 1 grudnia 2023 r.

Dokument ten wyznacza kierunki działań administracji rządowej oraz podległych jej służb i instytucji w zakresie ochrony zabytków i opieki nad zabytkami. Opracowany został w Departamencie Ochrony Zabytków MKiDN na użytek generalnego konserwatora zabytków.

Program ma na celu realizację przepisu art. 84 ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami. Jest głównym dokumentem strategicznym niezbędnym do realizacji ochrony zabytków i opieki nad zabytkami, zainicjowanym i opracowanym przez ministra do spraw kultury i ochrony dziedzictwa narodowego, określającym cele administracji rządowej oraz podległych jej służb i instytucji w zakresie ochrony zabytków i opieki nad zabytkami, a także środki służące do realizacji wyznaczonych celów.

Celem programu jest zapewnienia efektywnej ochrony i opieki nad zabytkami poprzez m.in. ochronę i zarządzanie zabytkami o wyjątkowej wartości, podnoszenie wiedzy o zasobach zabytkowych kraju, cyfryzację i podniesienie jakości prowadzonych postępowań administracyjnych, a także zwiększenie zastosowania nowych technologii.

Najważniejsze cele programu:

Ochrona i zarządzanie zabytkami o wyjątkowej wartości poprzez m.in.:

- model i system wartościowania zabytków;
- plany zarządzania dla pomników historii;
- wsparcie procesu tworzenia planów ochrony parków kulturowych;
- system bezpieczeństwa zabytków;
- projektowanie konserwatorskie.

Cyfryzacja i podniesienie jakości prowadzenia postępowań administracyjnych poprzez m.in.:

- cyfryzację procesu inwestycyjno-budowlanego w zakresie ochrony zabytków;
- opracowanie i realizację programu szkoleń specjalistycznych dla pracowników wojewódzkich urzędów ochrony zabytków.

Zwiększenie zastosowania nowych technologii w ochronie zabytków poprzez m.in.:

- wdrożenie i rozwój programu wsparcia zarządzania dziedzictwem archeologicznym (AZP+);
- digitalizację i udostępnianie zasobu archiwalnego;
- rozwój portalu zabytek.pl.

Edukacja i podnoszenie świadomości społecznej wartości dziedzictwa kulturowego poprzez m.in.:

- włączenie edukacji ochrony zabytków do programów nauczania w szkołach;
- kampanie społeczno-edukacyjne dotyczące zagrożeń dla dziedzictwa kulturowego;
- wsparcie merytoryczne służb mundurowych oraz organów wymiaru sprawiedliwości w sprawach dotyczących przestępczości przeciwko zabytkom.

Wzmacnianie narzędzi ochrony zabytków wobec zmian klimatycznych poprzez m.in.:

- wsparcie procesu tworzenia gminnych programów opieki nad zabytkami;
- warsztaty konserwatorskie – praktyka prac konserwatorskich;
- wzmacnianie kompetencji zawodów rzemieślniczych;
- inwestycje w obiektach zabytkowych – szkolenia dla samorządów.

• Strategia na rzecz Odpowiedzialnego Rozwoju do roku 2020 (z perspektywą do 2030 r.)

Strategia na rzecz Odpowiedzialnego Rozwoju do roku 2020 (z perspektywą do 2030 r.) zwana SOR została przyjęta Uchwałą Nr 8 Rady Ministrów z dnia 14 lutego 2017 r. Jest to aktualizacja Strategii Rozwoju Kraju 2020 przyjętej Uchwałą Nr 157 Rady Ministrów z dnia 25 września 2012 r.

SOR jest strategicznym instrumentem zarządzania polityką rozwoju realizowaną przez instytucje państwa, która określa wskaźniki ich realizacji, wskazuje sposób ich osiągania oraz określa najważniejsze projekty służące realizacji celów SOR.

Zadania powiązane z obszarem ochrony zabytków zostały uwzględnione w następujących obszarach:

1) Obszar e-państwo – kierunek interwencji:

1. Budowa i rozwój e-administracji – orientacja administracji państwa na usługi cyfrowe.

Wyznaczony projekt strategiczny:

Digitalizacja i rozwój kultury cyfrowej – kontynuacja procesów związanych z digitalizacją, przechowywaniem i udostępnianiem różnego typu zasobów dziedzictwa cyfrowego w Polsce (muzealnych, bibliotecznych, archiwalnych, audiowizualnych i zabytków), w tym do celów ponownego wykorzystywania, w ramach którego digitalizację należy rozumieć jako nowoczesną formę konserwacji i zabezpieczania najcenniejszych zasobów kultury.

2) Kapitał ludzki i społeczny – kierunek interwencji:

4. Wzmocnienie roli kultury dla rozwoju gospodarczego i spójności społecznej.

Działania do 2030 r.:

– Ochrona i promocja dziedzictwa narodowego – wykorzystanie potencjału dziedzictwa dla wzmacniania kapitału społecznego oraz poczucia tożsamości i wspólnoty; inwestycje w dziedzictwo narodowe (dobra kultury, nauki i sztuki, zabytki, rozwój sieci muzeów, wspieranie i promocja dziedzictwa kulturowego wpisanego na listę światowego dziedzictwa UNESCO).

– Wzmacnianie tożsamości, poczucia wspólnoty i więzi międzypokoleniowych, poprzez uczestnictwo i zwiększanie dostępu do instytucji i dzieł kultury na wszystkich poziomach funkcjonowania wspólnoty (lokalnym, regionalnym, narodowym), likwidacja „białych plam” w dostępie do kultury.

• Strategia Rozwoju Kapitału Społecznego (współdziałanie, kultura, kreatywność) 2030

Strategia Rozwoju Kapitału Społecznego (współdziałanie, kultura, kreatywność) 2030 zwana SRKS została przyjęta Uchwałą Nr 155 Rady Ministrów z dnia 27 października 2020 r. To kontynuacja i aktualizacja Strategii Rozwoju Kapitału Społecznego 2020. SRKS jest jednym z instrumentów realizacji Strategii na rzecz Odpowiedzialnego Rozwoju.

Głównym celem SRKS jest wzrost jakości życia społecznego i kulturalnego Polaków. Realizacja tego celu odbywa się przez wdrażanie kierunków interwencji zaplanowanych do realizacji w trzech zasadniczych obszarach, których kluczowe znaczenie znajduje również odzwierciedlenie w nowym podtytule SRKS: współdziałanie, kultura, kreatywność. Są to:

- obszar 1: Współdziałanie – społeczeństwo obywatelskie,
- obszar 2: Kultura – tożsamość i postawy obywatelskie,
- obszar 3: Kreatywność – potencjał kulturowy i kreatywny.

Pełniejszego wykorzystania wymaga wpływ wybranych zasobów i narzędzi z obszaru kultury i dziedzictwa narodowego na poziom kapitału społecznego, m.in. w wymiarze budowania tożsamości i kształtowania postaw obywatelskich. Wydarzenia, inicjatywy i zasoby o charakterze kulturalnym mogą wzmacniać poczucie wspólnoty i tożsamości, cementować środowiska lokalne, stwarzać przestrzeń do poszukiwań i inspiracji oraz stanowić miejsce spotkań dla różnych grup wiekowych i zawodowych. Niski poziom kapitału społecznego oraz podziały społeczne utrudniają budowanie wspólnoty państwowej, a także wpływają na osłabienie więzi z państwem i jego instytucjami.

Znaczenie kultury dla rozwoju i jakości kapitału społecznego jest wieloaspektowe. Z jednej strony warunkuje ona zachowania i postawy, ustanawia kody i sposoby komunikowania oraz organizacji społeczeństwa, z drugiej zaś stanowi zasób materialnych i niematerialnych dóbr, które tworzą fundament tożsamości i spoiwo społeczności. Potencjał kulturowy determinuje więc w istotnym zakresie sposoby podejmowania decyzji, umożliwia budowanie atmosfery otwartości i wzajemnego zaufania. Dziedzictwo kulturowe, umożliwiając budowanie i utrwalanie wspólnej tożsamości, jest kluczowym elementem potencjału kulturowego i stanowi bezcenny zasób, który powinien być wykorzystany dla obecnego i przyszłego rozwoju.

Głównym celem SRKS jest wzrost jakości życia społecznego i kulturalnego Polaków.

Projekt zakłada trzy cele szczegółowe Strategii, które obejmują:

1. Zwiększenie zaangażowania obywateli w życie publiczne poprzez: usprawnienie mechanizmów wspierania i współpracy instytucji publicznych z obywatelami, rozwój i wzmacnianie zorganizowanych form aktywności obywatelskiej.
2. Wzmacnianie roli kultury w budowaniu tożsamości i postaw obywatelskich poprzez: tworzenie warunków oraz budowanie kompetencji dla wzmacniania uczestnictwa w kulturze, ochronę dziedzictwa kulturowego oraz gromadzenie i zachowywanie dzieł kultury, digitalizacja, cyfrowa rekonstrukcja i udostępnianie dóbr kultury, umacnianie tożsamości i postaw obywatelskich przez kulturę, wzmocnienie promocji kultury polskiej za granicą.
3. Wzmocnienie rozwoju społeczno-gospodarczego kraju przez sektory kultury i kreatywne poprzez: wzrost udziału sektorów kreatywnych w rozwoju gospodarczym kraju, rozwój kompetencji zawodowych na potrzeby branż kreatywnych, wzmocnienie potencjału kreatywnego społeczeństwa.

W ramach celu szczegółowego 2 SRKS wyróżniono ponadto następujące priorytety:

- 2.1. Tworzenie warunków oraz budowanie kompetencji dla wzmacniania uczestnictwa w kulturze.
- 2.2. Ochrona dziedzictwa kulturowego oraz gromadzenie i zachowywanie dzieł kultury.
- 2.3. Digitalizacja, cyfrowa rekonstrukcja i udostępnianie dóbr kultury.
- 2.4. Umacnianie tożsamości i postaw obywatelskich przez kulturę.
- 2.5. Wzmocnienie promocji kultury polskiej za granicą.

Poniżej zostały przedstawione projekty, które związane są pośrednio z ochroną dziedzictwa kulturowego oraz których okres realizacji wykracza poza 2021 r. Projekty strategiczne SOR przypisane do zakresu interwencji SRKS:

- Narodowy Program Wspierania Rozwoju Społeczeństwa Obywatelskiego – program obejmujący takie działania, jak: rozwój instytucji dialogu obywatelskiego, zniesienie barier rozwojowych dla organizacji społeczeństwa obywatelskiego, reformę systemu finansowania organizacji przez państwo, edukację obywatelską i historyczną oraz rozwój wolontariatu;
- Niepodległa – program budowania kapitału społecznego i wspólnoty obywatelskiej, zogniskowany wokół obchodów 100. rocznicy odzyskania niepodległości Polski, obejmujący m.in. kształtowanie postaw patriotycznych, budowanie pamięci zbiorowej i spójnego wizerunku Polski, włączanie obywateli do działania na rzecz dobra wspólnego;
- Pakiet dla Przemysłów Kreatywnych – ukierunkowany na wsparcie innowacyjnych produktów sektorów kultury i kreatywnych. Pakiet umożliwi budowanie przewagi konkurencyjnej w sektorze i przeciwdziałanie odpływowi kapitału kreatywnego. Proponowane działania obejmują m.in. wprowadzenie zachęt dla realizacji produkcji audiowizualnych w Polsce, wprowadzenie wakacji podatkowych dla firm z sektora kreatywnego, ustanowienie tzw. szybkiej ścieżki podatkowej dla międzynarodowych produkcji z segmentu audiowizualnego;
- Program Klub – program wspierający działalność klubów sportowych (skierowaną do dzieci i młodzieży), które stanowią lokalne centra aktywności społecznej oraz są miejscem aktywnego spędzania czasu, budowania więzi społecznych i rozwijania kompetencji, takich jak umiejętność pracy w grupie, wytrwałość czy pracowitość;
- Rozwój Czytelnictwa – projekt ma na celu poprawę stanu czytelnictwa w Polsce poprzez wzmocnienie roli bibliotek publicznych, szkolnych i pedagogicznych jako lokalnych ośrodków życia społecznego stanowiących centrum dostępu do kultury i wiedzy.

Wypracowana lista projektów strategicznych SRKS obejmuje m.in.:

- Rozwój turystyki kulturowej – projekt ma na celu realizację działań systemowych dotyczących zabytków znajdujących się na szlakach kulturowych i uznanych za Pomniki Historii, w tym dofinansowanie prac konserwatorskich oraz projektów wspierających proces upowszechniania dziedzictwa kulturowego i jego wartości, a także aktywizujących zaangażowanie społeczne w proces ochrony i opieki nad zabytkami. Celem projektu jest stymulowanie rozwoju społeczno-gospodarczego poprzez wzrost atrakcyjności turystycznej opartej na zasobach kulturowych.

4.2. Relacje Gminnego programu opieki nad zabytkami z dokumentami wykonanymi na poziomie województwa i powiatu

Przy sporządzaniu GPOnZ omówiono uwarunkowania zewnętrzne ochrony zasobów dziedzictwa i krajobrazu kulturowego Gminy Zbiczno wynikające z dokumentów na poziomie:

- wojewódzkim: Program Opieki nad Zabytkami Województwa Kujawsko-Pomorskiego na lata 2025-2028, Strategia rozwoju województwa kujawsko-pomorskiego do 2030 roku – Strategia Przyspieszenia 2030+, Plan zagospodarowania przestrzennego województwa kujawsko-pomorskiego, Kontrakt Terytorialny Województwa Kujawsko-Pomorskiego;
- powiatowym: w powiecie brodnickim brak jest aktualnie dokumentów, których okres obowiązywania pokrywałby się z latami realizacji GPOnZ.

GPOnZ jest zgodny z celami, zasadami i kierunkami wyznaczonymi ww. dokumentach.

• Program Opieki nad Zabytkami Województwa Kujawsko-Pomorskiego na lata 2025-2028

Program Opieki nad Zabytkami Województwa Kujawsko-Pomorskiego na lata 2025-2028 został przyjęty Uchwałą Nr XII/199/25 Sejmiku Województwa Kujawsko-Pomorskiego z dnia 26 maja 2025 r.

Program jest kontynuacją wcześniejszych dokumentów, które od 2009 r. systematycznie porządkowały i rozwijały politykę regionu wobec dziedzictwa kulturowego. Jest on powiązany ze „Strategią Przyspieszenia 2030+”, a także uwzględnia założenia Europejskiego Zielonego Ładu, dzięki czemu łączy ochronę zabytków z ideą zrównoważonego rozwoju. Program nie ma charakteru aktu prawa, lecz pełni rolę dokumentu strategicznego, wskazującego kierunki działań administracji wojewódzkiej w zakresie opieki nad zabytkami. Wskazuje też różnorodne źródła finansowania – od budżetu państwa i województwa, po środki unijne z programu Fundusze Europejskie dla Kujaw i Pomorza 2021-2027.

Program wyraźnie formułuje cele główne i operacyjne, a także konkretne zadania, które mają je realizować. Najważniejsze z nich to:

Cel główny: Skuteczna edukacja.

Cel operacyjny: Podniesienie jakości kształcenia i wychowania.

Kierunek działań: Popularyzacja wiedzy o znaczeniu i konieczności ochrony zabytków.

Zadania Województwa:

1. Przeprowadzenie Konkursu w zakresie kultury, sztuki, ochrony dóbr kultury i dziedzictwa narodowego;
2. Przeprowadzenie naboru wniosków o stypendia Marszałka Województwa Kujawsko-Pomorskiego dla osób zajmujących się twórczością artystyczną, upowszechnianiem kultury i opieką nad zabytkami;
3. Współorganizowanie Europejskich Dni Dziedzictwa;
4. Fundowanie nagród w konkursach kierowanych do twórców ludowych – Konkursu Aktywności Artystycznej Twórców Ludowych, Konkursu Sztuki Ludowej Pałuk i Konkursu Współczesnej Sztuki Ludowej w Borach Tucholskich oraz „Ku Kujawom” – Moja droga – kujawskie dziedzictwo oraz konkursu wojewódzkiego skierowanego do twórców ze wszystkich regionów etnograficznych wchodzących w skład województwa kujawsko-pomorskiego - Konkursu Aktywności Artystycznej Twórców Ludowych;
5. Wspieranie działań związanych z rozwojem Szlaku Kopernikowskiego, Szlaku Piastowskiego i Szlaku Dróg Świętego Jakuba;
6. Wspieranie działań służących propagowaniu wiedzy o znaczeniu i konieczności ochrony i opieki nad zabytkami.

Kierunek działań: Edukacja

Zadania Województwa:

1. Finansowanie zadań związanych z rozwojem tzw. „Ulotnych tradycji”- cyfrowego repozytorium dziedzictwa niematerialnego Muzeum Etnograficznego w Toruniu;
2. Wspieranie Wojewódzkiego Konkursu Historycznego „Zabytki naszego regionu” organizowanego przez Kujawsko-Pomorskie Centrum Kultury w Bydgoszczy;
3. Organizowanie Wojewódzkiego Konkursu im. gen. bryg. prof. Elżbiety Zawackiej "Oni tworzyli naszą historię";
4. Wspieranie działań o charakterze edukacyjnym z zakresu dziedzictwa materialnego i niematerialnego;
5. Przeprowadzenie Konkursu w zakresie kultury, sztuki, ochrony dóbr kultury i dziedzictwa narodowego;
6. Przeprowadzenie naboru wniosków o stypendia Marszałka Województwa Kujawsko-Pomorskiego dla osób zajmujących się twórczością artystyczną, upowszechnianiem kultury i opieką nad zabytkami.

Cel główny: Zdrowe, aktywne i zamożne społeczeństwo.

Cel operacyjny: Kultura, sztuka i dziedzictwo narodowe.

Kierunek działań: Promocja.

Zadania Województwa:

1. Organizacja konkursu „Dziedzictwo wieków”;
2. Organizacja konkursu „Musejon – Kujawsko-Pomorskie Muzealne Wydarzenie Roku”;
3. Wspieranie konkursu fotograficznego „Portret z kujawsko pomorskim zabytkiem w tle” organizowanego przez Kujawsko-Pomorskie Centrum Kultury w Bydgoszczy;
4. Wspieranie działań promujących ochronę i opiekę nad zabytkami.

Kierunek działań: Dokumentacja i popularyzacja.

Zadania Województwa:

1. Przeprowadzenie Konkursu w zakresie kultury, sztuki, ochrony dóbr kultury i dziedzictwa narodowego;
2. Przeprowadzenie naboru wniosków o stypendia Marszałka Województwa Kujawsko-Pomorskiego dla osób zajmujących się twórczością artystyczną, upowszechnianiem kultury i opieką nad zabytkami;
3. Wspieranie działań mających na celu dokumentowanie i popularyzację dziedzictwa.

Cel główny: Dostępna przestrzeń i czyste środowisko.

Cel operacyjny: Przestrzeń kulturowa.

Kierunek działań: Dotacje na prace konserwatorskie, restauratorskie i roboty budowlane.

Zadania Województwa:

1. Udzielanie dotacji na prace konserwatorskie, restauratorskie lub roboty budowlane przy zabytkach wpisanych do rejestru zabytków położonych na obszarze Województwa Kujawsko-Pomorskiego posiadaczom obiektów zabytkowych.
2. Przeprowadzanie konkursów w ramach środków będących w dyspozycji Funduszu Europejskiego Kujaw i Pomorza na 2021-2027 z działań nakierowanych na poprawę infrastruktury kultury i dziedzictwa kulturowego.

Kierunek działań: Finansowanie prac przy obiektach zabytkowych, których właścicielem jest Samorząd Województwa Kujawsko-Pomorskiego.

Zadania Województwa:

1. Kompleksowy remont budowlano-konserwatorski zabytkowego zespołu pałacowo-parkowego w Nawrze wraz z jego wyposażeniem;
2. „Droga do Nowoczesności” – modernizacja i rewitalizacja zabytków oraz wdrożenie nowej oferty kulturalnej Wojewódzkiej i Miejskiej Biblioteki Publicznej w Bydgoszczy (województwo nie jest właścicielem obiektu, ale jest to siedziba wojewódzkiej instytucji kultury);
3. Modernizacja i rozbudowa wraz z dostosowaniem obiektu Młyna Górnego w Grudziądzu i utworzenie w nim Młyna Energii;
4. Remont konserwatorski i rozbudowa Filharmonii im. J.I. Paderewskiego w Bydgoszczy;
5. Remont zabytkowego pałacu Kronenbergów w Wieńcu;
6. Finansowanie prac konserwatorskich, restauratorskich i robót budowlanych przy obiektach zabytkowych, których właścicielem jest samorząd województwa kujawsko-pomorskiego lub jego jednostki organizacyjne;

7. Przeprowadzanie konkursów w ramach środków będących w dyspozycji Funduszu Europejskiego Kujaw i Pomorza na 2021-2027 z działań nakierowanych na poprawę infrastruktury kultury i dziedzictwa kulturowego.

• **Strategia rozwoju województwa kujawsko-pomorskiego do 2030 roku – Strategia Przyspieszenia 2030+**

Strategia rozwoju województwa kujawsko-pomorskiego do 2030 roku – Strategia Przyspieszenia 2030+ została przyjęta Uchwałą Nr XXVIII/399/20 Sejmiku Województwa Kujawsko-Pomorskiego z dnia 21 grudnia 2020 r. Strategia jest sporządzana dla okresu 2021-2030.

W dokumencie przedstawiono aktualną sytuację w województwie, opisano główne kierunki rozwoju w takich dziedzinach jak: gospodarka, infrastruktura, kultura, turystyka.

W Strategii sformułowano kierunki rozwoju wyróżniane w ramach celów operacyjnych. W obszarze dziedzictwa kulturowego wskazano:

- Rozwój edukacji regionalnej i lokalnej: Kierunek dotyczy wszelkiego rodzaju działań o charakterze edukacyjnym, promocyjnym lub organizacyjnym związanych z rozwojem edukacji regionalnej i lokalnej. Dotyczy także wyposażenia mieszkańców regionu w wiedzę i nowoczesne materiały w zakresie edukacji regionalnej i lokalnej oraz rozwijania zainteresowań młodzieży literaturą, historią, geografiami, zabytkami, przyrodą, tradycją i kulturą regionu.
- Ochrona, zachowanie, odnowa, wzmocnienie i promocja dziedzictwa kulturowego województwa: Kierunek ma charakter ogólny i dotyczy wszystkich działań mających na celu ochronę, zachowanie, wzmocnienie potencjału oraz promocję dziedzictwa kulturowego województwa. Do tego kierunku zaliczają się także działania ratownicze wobec obiektów i obszarów będących częścią środowiska kulturowego województwa, zachowanie tradycyjnej kultury wiejskiej, ochrona, zachowanie, konserwacja i szeroko rozumiana poprawa dobrostanu historycznych budowli zabytkowych, obiektów architektury, budownictwa czy zespołów urbanistycznych, dziedzictwa ginących zawodów, wsparcie powstających drobnych kolekcji, tworzenia nowych oraz rozwoju istniejących zbiorów muzealnych i skansenów, będących częścią środowiska kulturowego województwa. Kierunek obejmuje także obiekty sakralne (w tym elementy ich wyposażenia).
- Adaptacja obiektów dziedzictwa kulturowego dla celów publicznych i komercyjnych: Kierunek dotyczy wykorzystania obiektów dziedzictwa kulturowego dla celów np. prowadzenia instytucji kultury, edukacji, działalności noclegowych, gastronomicznych, handlu, innego rodzaju usług publicznych lub komercyjnych. Obejmuje działania mające na celu ich adaptację do nowych funkcji przy zachowaniu obostrzeń konserwatorskich. Głównym celem działań jest ochrona obiektów istotnych dla dziedzictwa kultury poprzez nadanie im możliwości pełnienia funkcji publicznych lub komercyjnych, wskutek czego niezbędne będzie utrzymywanie ich we właściwym stanie technicznym, pod nadzorem służb konserwatorskich.
- Wykorzystanie lokalnych walorów przyrodniczych i kulturowych dla rozwoju działalności gospodarczych o charakterze turystycznym: Kierunek dotyczy działań związanych z realizacją zagospodarowania i prowadzeniem działalności gospodarczej adresowanej do osób przybywających z uwagi na obecność walorów przyrodniczych, walorów dziedzictwa kultury lub jakichkolwiek innych specyficznych walorów niepowiązanych ze środowiskiem przyrodniczym lub kulturowym, które generują ruch przyjazdowy, jak np. przemysły kreatywne w tym turystyka kreatywna. W szczególności dotyczy to tworzenia nowych i rozwoju istniejących, ukierunkowanych na obsługę ruchu turystycznego: działalności noclegowych, działalności gastronomicznych, działalności transportowych, wypożyczalni sprzętu, innego rodzaju placówek usługowych i handlowych.
- Tworzenie i zagospodarowanie szlaków turystycznych wraz z infrastrukturą towarzyszącą: Kierunek dotyczy ogółu działań mających na celu tworzenie i zagospodarowanie szlaków turystycznych, służących udostępnianiu walorów środowiskowych i kulturowych (potencjałów endogenicznych), oraz stanowiących infrastrukturę wzmocniającą atrakcyjność turystyczną danego obszaru.
- Tworzenie nowych i rozwój istniejących tras rowerowych o znaczeniu turystycznym i rekreacyjnym: Kierunek dotyczy ogółu działań mających na celu tworzenie i rozwój tras rowerowych oraz towarzyszącej im infrastruktury, istotnych dla udostępniania walorów środowiskowych i kulturowych (potencjałów

endogenicznych), stanowiących infrastrukturę wzmacniającą atrakcyjność turystyczną danego obszaru, jak też istotnych dla zaspokajania potrzeb rekreacyjnych lokalnej społeczności.

Wśród sformułowanych celów można wskazać cel główny: Dostępna przestrzeń i czyste środowisko, powiązany z dziedzictwem kulturowym regionu – „Artefakty przeszłości symbolem tożsamości regionalnej” – Projekt zakłada wyeksponowanie lokalnych i regionalnych wyróżników kulturowych (założenia rezydencjalne odgrywające w przeszłości ważną rolę w kreowaniu patriotyzmu i postępu, rewitalizację i zagospodarowanie, a także odbudowę miejsc, obiektów zabytkowych i pozostałości specyficznego dla regionu dziedzictwa kulturowego. Wsparcie opieki nad zabytkami województwa kujawsko-pomorskiego – wsparcie prac konserwatorskich, restauratorskich i robót budowlanych prowadzonych przy obiektach zabytkowych położonych na terenie województwa kujawsko-pomorskiego. Projekt ma bezpośrednie przełożenia na zagadnienia rozwoju społecznego poprzez zachowanie, odnowę, przywracanie, eksponowanie przestrzeni i obiektów istotnych dla kształtowania tożsamości narodowej, regionalnej i lokalnej.

• Plan zagospodarowania przestrzennego województwa kujawsko-pomorskiego

Plan zagospodarowania przestrzennego województwa kujawsko-pomorskiego został przyjęty Uchwałą Nr XXIX/418/21 Sejmiku Województwa Kujawsko-Pomorskiego z dnia 8 lutego 2021 r.

Jest to najważniejszy, obok strategii rozwoju województwa dokument, będący narzędziem planowania przestrzennego koordynującym zamierzenia rozwojowe samorządu na szczeblu wojewódzkim.

Kierunki polityki przestrzennej stanowią deklarację Samorządu Województwa do określonego sposobu postępowania dla realizacji i osiągnięcia przyjętych celów. Przyporządkowane kierunkom działania obejmują oprócz inwestycji celu publicznego o znaczeniu ponadlokalnym przedsięwzięcia wynikające z obowiązujących w województwie dokumentów programowych. Dla ochrony zabytków wskazano: Wykorzystanie walorów środowiska przyrodniczego i kulturowego dla rozwoju funkcji turystycznej i rekreacyjnej. Bogactwo przyrodnicze jak i różnorodność zasobów dziedzictwa kulturowego województwa kujawsko-pomorskiego to potencjał możliwy do wykorzystania z uwzględnieniem zasad ochrony, dla rozwoju turystyki w regionie. Właściwe zagospodarowanie i ukierunkowana promocja działań turystycznych mogą przyczynić się do wzrostu konkurencyjności województwa. Działania zmierzające do kształtowania rozwoju turystyki na terenie województwa, mają na celu zaspokojenie potrzeb poznawczych zasobów dziedzictwa przyrodniczego i bogactwa kulturowego województwa jak również wzbogacenie oferty pozostałych form działalności turystycznej dla wzmocnienia konkurencyjności regionu. Ważnym elementem stanowiącym wypełnienie zagospodarowania turystycznego są szlaki turystyczne zarówno o zasięgu ponadregionalnym jak i regionalnym. Kompleksowe zagospodarowanie szlaków turystycznych już funkcjonujących oraz wytyczanie i organizowanie nowych szlaków ma zapewnić stworzenie spójnego i sprawnego systemu, dla integracji obszarów turystycznych województwa i powiązań międzyregionalnych.

Działania województwa ukierunkowane będą na promocję cennych miejsc oraz unikatowych produktów turystycznych stanowiących wizytówkę regionu. Dla pełnego i sprawnego funkcjonowania oferty turystycznej województwa konieczne jest stworzenie spójnej sieci informacji turystycznej wykorzystującej nowoczesne technologie i lokalizowanej w miejscach koncentracji ruchu turystycznego.

W polityce województwa uwzględniono m.in.:

- wspomaganie rozwoju obiektów turystycznych i kulturalnych oraz rejonów turystycznych przy zapewnieniu dostępności komunikacyjnej i zachowaniu zasad ładu przestrzennego;
- wspieranie przedsięwzięć kompleksowego zagospodarowania szlaków turystycznych już funkcjonujących oraz wspomaganie inicjatyw tworzenia nowych szlaków;
- wspieranie przedsięwzięć turystycznego wykorzystania drogi wodnej E-40 i E-70 z Wielką Pętlą Wielkopolski;
- wspomaganie przedsięwzięć przy tworzeniu spójnego systemu dróg rowerowych wzdłuż istniejących i nowo projektowanych ciągów komunikacyjnych dla zwiększenia dostępności wybranych miejsc i poprawy bezpieczeństwa użytkowników;
- wspomaganie przedsięwzięć związanych z tworzeniem zintegrowanego systemu informacji turystycznej;
- promocję i przedsięwzięcia wspomagające dla tworzenia markowego wizerunku regionu na bazie.

Zalecenia:

- podejmowanie działań mających na celu odciążenie terenów przeinwestowanych turystycznie na rzecz wykreowania nowych obszarów turystycznych, których istniejące walory są dotychczas niedostatecznie wykorzystywane;
- tworzenie spójnej koncepcji rozwoju turystyki łączącej projekty poszczególnych gmin przy wykorzystaniu walorów przyrodniczych i kulturowych oraz rozwoju bazy sportowej i rekreacyjnej;
- eksponowanie i czytelne oznakowanie obiektów zabytkowych i miejsc historycznych;
- podejmowanie działań dla koordynacji systemu szlaków turystycznych na terenie województwa kujawsko-pomorskiego oraz w powiązaniu z województwami ościennymi;
- tworzenie warunków dla lokalizacji campingu i caravaningu.

• Kontrakt Terytorialny dla Województwa Kujawsko-Pomorskiego

Kontrakt Terytorialny Województwa Kujawsko-Pomorskiego to umowa zawarta 16 lutego 2015 r. w Warszawie pomiędzy Ministrem Infrastruktury i Rozwoju a Zarządem Województwa Kujawsko-Pomorskiego.

Kontrakt sporządzany jest z uwagi na potrzebę koordynacji działań z zakresu polityki rozwoju, podejmowanych przez stronę rządową i stronę samorządową w województwach w celu zwiększenia skuteczności i efektywności tych działań oraz efektywności wydatkowania środków publicznych. Źródłami jego finansowania są w szczególności: budżet państwa, budżet województwa, budżety innych jednostek samorządu terytorialnego, środki pozostałych jednostek sektora finansów publicznych, środki państwowych funduszy celowych i inne środki publiczne oraz były środki przeznaczone na realizację właściwych programów operacyjnych.

W Kontrakcie, w obszarze ochrony zabytków, zapisano następujące cele rozwojowe wraz z określonymi kierunkami działań na terenie województwa, dla których Strony Kontraktu deklarują wolę współpracy przy ich realizacji:

- lepsze wykorzystanie istniejącego potencjału przyrodniczego i kulturowego województwa;
- kompleksowa rewitalizacja dzielnic i miast o wysokim nasileniu niekorzystnych zjawisk społecznych i gospodarczych.

Dla celu lepszego wykorzystania istniejącego potencjału przyrodniczego i kulturowego województwa Strony Kontraktu podejmą działania na rzecz uzyskania dodatkowych środków z innych źródeł niż źródła dostępne w ramach właściwych programów operacyjnych, zaś strona rządowa podejmie starania na rzecz kontynuacji finansowego wsparcia inwestycji z zakresu kultury, w szczególności ochrony zabytków, na zasadach określonych dla właściwych źródeł finansowania, pod warunkiem dostępności środków finansowych w ramach tych źródeł.

W Kontrakcie ustalona została lista przedsięwzięć priorytetowych i warunki ich realizacji. Oczekiwanym rezultatem przedsięwzięć z zakresu kultury i dziedzictwa narodowego i regionalnego jest poprawa dostępności do dóbr i usług kultury. Lista przedsięwzięć priorytetowych może ulec weryfikacji na zasadach określonych w Kontrakcie.

5. Uwarunkowania wewnętrzne ochrony dziedzictwa kulturowego

5.1. Relacje Gminnego programu opieki nad zabytkami z dokumentami wykonanymi na poziomie gminy

• Studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego Gminy Zbiczno

Studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego Gminy Zbiczno zostało przyjęte Uchwałą Nr XXXVI/201/2017 Rady Gminy Zbiczno z dnia 22 sierpnia 2017 r.

Studium jest podstawowym dokumentem dla władz samorządowych gminy, na podstawie którego prowadzona ma być polityka i strategia działań, przede wszystkim w sferze zagospodarowania przestrzennego, ale także w sferze społeczno-gospodarczej i ekologicznej, które bezpośrednio lub pośrednio wpływają na kształtowanie struktury przestrzennej i układu funkcjonalno-przestrzennego.

W części dotyczącej uwarunkowań przedstawiono stan dziedzictwa kulturowego na terenie gminy, obejmujący obiekty wpisane do rejestru zabytków, zabytki architektury i budownictwa ujęte w wojewódzkiej ewidencji zabytków oraz nieruchomości zabytki archeologiczne (AZP).

W części kierunkowej wskazano cel główny rozwoju gminy, jakim jest zrównoważony rozwój społeczno-gospodarczy służący poprawie jakości życia mieszkańców przy jednoczesnym poszanowaniu środowiska przyrodniczego i kulturowego oraz ograniczeniu stref ubóstwa i bezrobocia.

Cele w obszarze dziedzictwa kulturowego:

- kulturowe – ochrona i zachowanie dziedzictwa kulturowego, w tym zabytków i stanowisk archeologicznych oraz poprawa stanu obiektów cennych,
- przestrzenne – kształtowanie ładu przestrzennego gminy, propagowanie tradycyjnych rozwiązań architektonicznych, określenie wytycznych dla nowej zabudowy mieszkaniowej, usługowej i turystycznej.

Podstawowe cele ochrony środowiska kulturowego:

- ochrona obiektów zabytkowych poprzez zapisy w miejscowych planach zagospodarowania przestrzennego,
- wyznaczanie obszarów ochrony konserwatorskiej,
- kształtowanie nowej zabudowy w nawiązaniu do historycznej,
- uchwalenie gminnej ewidencji zabytków.

Zasady ochrony:

- obiekty wpisane do rejestru zabytków – obowiązuje priorytet wymagań konserwatorskich nad potrzebami inwestycyjnymi, zgodnie z art. 36 ustawy o ochronie zabytków,
- obiekty ujęte w wojewódzkiej ewidencji zabytków – nakaz zachowania bryły, geometrii dachu, detalu architektonicznego i tradycyjnych materiałów; konieczność zgłoszenia działań do Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków,
- stanowiska archeologiczne – obowiązkowe badania archeologiczne przed inwestycjami; zakaz zabudowy na stanowiskach wpisanych do rejestru; prace pod stałym nadzorem archeologicznym i za zgodą konserwatora,
- obiekty sakralne – kościoły, kaplice i cmentarze podlegają pełnej ochronie i wszelkie działania wymagają uzgodnień z WKZ,
- cmentarze – zakaz wycinki drzew, usuwania nagrobków i rozbiórki ogrodzeń; prace porządkowe wyłącznie na podstawie wytycznych konserwatorskich.

Postulaty dotyczące ochrony krajobrazu kulturowego i dziedzictwa:

- zachowanie i ochrona obiektów zabytkowych oraz uzgadnianie działań konserwacyjnych z WKZ,
- dostosowanie nowej zabudowy do otoczenia architektonicznego; zakaz reklam na elewacjach zabytków,
- pełna ochrona historycznych dachów, elewacji i stolarki,
- zakaz zmian obniżających wartość zabytkową, z wyjątkiem adaptacji zgodnych z wytycznymi konserwatorskimi,

- ochrona układów przestrzennych, drzewostanu, nagrobków i elementów małej architektury na cmentarzach i w parkach,
- wszelkie prace w obiektach zabytkowych wymagają dokumentacji konserwatorskiej i zgody WKZ.

Zasady prowadzenia działalności inwestycyjnej w strefach ochrony konserwatorskiej:

- zachowanie i kontynuacja historycznych układów zabudowy,
- ochrona istniejących obiektów zabytkowych,
- dostosowanie formy nowej zabudowy do tradycyjnej architektury,
- przebudowa obiektów dyszarmicznych,
- stosowanie tradycyjnych materiałów budowlanych,
- adaptacja istniejących obiektów do nowych funkcji z zachowaniem ich charakteru.

Obecnie trwają prace nad opracowaniem Strategii Rozwoju Gminy Zbiczno na lata 2026-2035.

5.2. Charakterystyka krajobrazu kulturowego Gminy Zbiczno ze wskazaniem obszarów i obiektów o szczególnym znaczeniu

Krajobraz kulturowy jest indywidualnym wizerunkiem miejsca, łączącym elementy przyrody, klimatu i ukształtowania terenu oraz zachodzących na tym terenie procesów politycznych, gospodarczych, społecznych i kulturowych, związanych z działalnością człowieka. Ujawnia się poprzez dziedzictwo materialne – kształtujące krajobraz przyrodniczy na przestrzeni dziejów oraz dziedzictwo niematerialne – zwyczaje, przekaz ustny, wiedzę i umiejętności, także związane z nimi przedmioty i przestrzeń kulturową, które są przekazywane z pokolenia na pokolenie i odtwarzane przez ludzi w relacji z ich środowiskiem, historią i stosunkiem do przyrody. Krajobraz kulturowy jest źródłem poczucia tożsamości i ciągłości. Jego ochrona jest najistotniejszym czynnikiem kształtowania tożsamości i osobowości mieszkańców, by mogli identyfikować się ze swoją gminą oraz zrozumieć jego historię.

Gmina Zbiczno położona jest na terenie Brodnickiego Parku Krajobrazowego, co nadaje jej wyjątkowy charakter przyrodniczo-kulturowy. Krajobraz gminy kształtują liczne jeziora polodowcowe, w tym największe Jezioro Bachotek i Jezioro Zbiczno. Występują tu także kompleksy leśne, głównie bory sosnowe, które wchodzi w skład Puszczy Brodnickiej. Mozaika pól uprawnych, łąk i pastwisk tworzy harmonijny krajobraz rolniczy o tradycyjnym charakterze.

Rozmieszczenie wsi o zachowanym układzie przestrzennym świadczy o historycznym osadnictwie na tym terenie. Ważnym elementem są drewniane i murowane kapliczki oraz krzyże przydrożne, podkreślające religijny wymiar kultury ludowej. Na uwagę zasługują również zabytkowe kościoły, m.in. w Zbicznie i Pokrzydowie. W krajobraz wpisane są także dawne dwory i parki podworskie, np. w Brzezinkach.

Wartością kulturową jest także lokalna architektura wiejska – drewniane chałupy i zabudowania gospodarcze. Gmina kultywuje tradycje regionalne, co przejawia się w organizacji festynów i imprez folklorystycznych. Obiekty dziedzictwa przyrodniczego i kulturowego są często ze sobą powiązane i wzajemnie się uzupełniają.

Turystyczny charakter gminy wzmacniają ośrodki wypoczynkowe nad jeziorami oraz szlaki piesze i rowerowe. Duże znaczenie ma obszar ochrony krajobrazu, gdzie zachowane są tradycyjne formy użytkowania ziemi.

Krajobraz gminy stanowi przykład harmonii między działalnością człowieka a środowiskiem przyrodniczym. Najcenniejsze obszary to strefy jeziorne, parki podworskie oraz zabytkowe układy wsi, które wymagają szczególnej ochrony i promocji.

5.2.1. Charakterystyka gminy

Gmina Zbiczno jest to gmina wiejska usytuowana w północno-centralnej części Polski, we wschodniej części województwa kujawsko-pomorskiego, w powiecie brodnickim. Północno-wschodnia granica gminy stanowi jednocześnie fragment granicy województwa Kujawsko-Pomorskiego z województwem Warmińsko-Mazurskim. Gmina Zbiczno sąsiaduje z gminami Biskupiec, Kurzętnik (w województwie Warmińsko-Mazurskim) oraz miastem i gminą Brodnica, Brzozie, Bobrowo i Jabłonowo Pomorskie (w województwie Kujawsko-Pomorskim).

Gmina Zbiczno obejmuje łącznie 39 miejscowości, w tym 12 sołectw oraz 26 mniejszych jednostek osadniczych (osady, kolonie, przysiółki, osady leśne). Sołectwa Gminy Zbiczno: Brzezinki, Ciche, Czystebłota, Gaj-Grzmięca, Lipowiec, Najmowo, Pokrzydowo, Sumowo, Sumówko, Szramowo, Zastawie, Zbiczno. Pozostałe miejscowości: Bachotek, Głowin, Godziszka, Grabiny, Grzmięca, Kaługa, Karaś, Koń, Ładnowko, Ławy Drwęczne, Mieliwo, Robotno, Rosochy, Równica, Rytebłota, Sosno, Staw, Strzemiuszczek, Tęgowiec, Tomki, Wysokie Brodno, Zarośle, Żmijewko, Żmijewo.

Zgodnie z podziałem fizyczno-geograficznym Polski, Gmina Zbiczno usytuowana jest w megaregionie Pozaalpejskiej Europy Środkowej, prowincji Niżu Środkowoeuropejskiego, podprowincji Pojezierza Południowobałtyckiego, makroregionie Pojezierza Chełmińskiego-Dobrzyńskiego oraz na terenie dwóch mezoregionów: Pojezierze Brodnickie oraz Dolina Drwęcy. Niemal cała gmina leży na terenie Pojezierza Brodnickiego stanowiąc część „ZIELONYCH PŁUC POLSKI”.

Obszar Gminy Zbiczno położony jest w zlewni Wisły. W układzie hydrograficznym, przeważająca część obszaru gminy znajduje się w dorzeczu Drwęcy: w zlewni Skarlanki i Strugi Brodnickiej. Niewielki fragment w północno-zachodniej i południowo-zachodniej części obszaru znajduje się w dorzeczu Osy – zlewni Lutryny. Pod względem hydrograficznym obszar ten należy do środkowej części dorzecza Drwęcy.

Lasy stanowią ponad 42% powierzchni gminy, a ponad 30 jezior zajmuje 9,7% powierzchni. Największym pod względem powierzchni jeziorem leżącym w całości w gminie jest Sosno liczące ok. 188 ha. Natomiast pod względem objętości największe jest jezioro Zbiczno.

Na terenie Gminy Zbiczno, ze względu na wysokie walory przyrodnicze, krajobrazowe i kulturowe, utworzono/ustanowiono różnorodne formy ochrony przyrody:

- Brodnicki Park Krajobrazowy,
- Obszary siedliskowe NATURA 2000 – PLH040036 – Ostoja Brodnicka oraz PLH 280001 „Dolina Drwęcy”,
- Obszar Chronionego Krajobrazu Doliny Drwęcy,
- Rezerваты przyrody „Bachotek”, „Bagno Mostki”, „Mieliwo”, „Okonek”, „Retno”, „Rzeka Drwęca”, „Stręszek”,
- użytki ekologiczne,
- pomniki przyrody.

5.2.2. Rys historyczny Gminy Zbiczno¹

Liczne znaleziska archeologiczne świadczą, że tereny wchodzące w skład Gminy Zbiczno zamieszkiwane były już od wczesnego średniowiecza. Na danym terenie ścierały się wpływy Słowian i Prusów. Na początku XI w. obszar gminy wchodził w skład wczesnopiastowskiej monarchii Bolesława Chrobrego. Od 1075 r. władzę kościelną na tym terenie sprawował biskup płocki. W 1216 r. powstało tu biskupstwo pruskie, którego zadaniem była chrystianizacja pogan. W 1228 r. ziemia chełmińska (w tym tereny wchodzące w skład gminy Zbiczno) została nadana Krzyżakom przez księcia Konrada Mazowieckiego. W 1243 r. nastąpił podział diecezji pruskiej. Powstała diecezja chełmińska ze stolicą w Chełmży. Po podpisaniu 11 Pokoju Toruńskiego, wieńczącego tzw. wojnę trzynastoletnią, skończyło się panowanie krzyżackie. Tereny obecnej gminy wchodziły wówczas w skład powiatu michałowskiego należącego do Prus Królewskich. W wyniku I Rozbioru Polski teren ten włączono do Prus. W styczniu 1920 r. ziemie gminy wyzwolone przez wojska generała J. Hallera, powróciły do Polski. Powstał powiat brodnicki wchodzący w skład województwa pomorskiego ze stolicą w Toruniu. Wrzesień 1939 r. zapoczątkował okupację hitlerowską. Wyzwolenie nastąpiło w dniach 21-23 stycznia 1945 r. dzięki wojskom II Frontu Białoruskiego. W latach powojennych gmina Zbiczno stanowiła jedną z gmin powiatu brodnickiego, należącego do ówczesnego województwa bydgoskiego. W 1975 r. w wyniku reformy administracyjnej gmina weszła w skład województwa toruńskiego. W wyniku kolejnej reformy administracyjnej, od dnia 1 stycznia 1999 r. gmina Zbiczno znajduje się w obrębie województwa kujawsko-pomorskiego.

Zbiczno – wieś znana pod nazwami „Bickschen”, „Busne” i „Stibitz”. Za czasów krzyżackich należała do komturstwa brodnickiego. W 1428 r. mieszkańcy wsi na skutek tzw. wojny głodowej (1414-1418) uprosili komtura brodnickiego Mikołaja Nikeritz, aby dotychczasową dań zbożową (dawali 6 kor. żyta, 3 kor. jęczmienia i 3 kor. owsa, oraz 1 wiardunek) zamienił na dań pieniężną. Ich prośba spowodowana była osadzeniem zaledwie 8 spośród 66 włók ziemskich. Komtur przychylny ich prośbie, wprowadził także na terenie Zbiczna prawo chełmińskie (niemieckie). Zgodnie z tym została podpisana umowa pomiędzy Komturem a osadnikami, którymi przewodził Sołtys – Janusz Gomoła (lub Gomala). Według umowy, za ściągnięcie osadników i przewożenie grupie Sołtys otrzymał w bezpłatne posiadanie 6 włók ziemskich i pobierał 1/3 opłat z sądownictwa i 1/6 ze zbieranych czynszów.

W latach 1437-1438 wieś należała do Komtura Brodnickiego. Jej areal wynosił 60 łanów chłopskich. Dochód wpływał w tym czasie jedynie z 13 łanów osiadłych, a dwie karczmy stały opustoszałe. 47 łanów nie było uprawiane i porosło krzewami i młodym lasem. Po wojnie 13-letniej (1454-1466), Zbiczno wraz z Brodnicą, jako część Prus Królewskich została włączona do Państwa Polskiego. Administracyjnie, jako wieś królewska – do województwa chełmińskiego, powiatu i klucza brodnickiego. Uznana została za własność króla. Miejszem oddawania dziesięciny w postaci półkorcy żyta i owsa była parafia Świętego Ducha w Brodnicy, która mieściła się na dzisiejszej ulicy Kamionka. Jej proboszcz posiadał w Zbicznie 14 zarobnych morgów. W 1527 r. Zygmunt I potwierdził posiadanie przez parafię Świętego Ducha gruntów w Zbicznie (dokumentem „extra muros Brodnicensis”) Parafia ta miała także prawo połowu ryb na jeziorze Zbiczno na własne potrzeby. Od 1535 r. Zbiczno stanowiło w dużej części własność królewską pod nazwą Sbyczno. W 1570 r. własność królewska składa się z 46 łanów chłopskich, 6 łanów sołtysich, 4 łanów lemańskich, karczmy, zagrodników i rybaków. Po utworzeniu piechoty wybranieckiej, Zbiczno stało się wsią, w której osiedlili się tzw. wybrańcy z terenu Starostwa Brodnickiego. Posiadali oni pewne nadziały ziemi, które uprawiali w czasie pokoju. Jednak w trakcie działań wojennych, uzbrojeni i odpowiednio wyekwipowani wyruszali na wyprawy wojenne. Nie wiadomo ilu mieszkańców liczyło Zbiczno przed potopem szwedzkim (1655-1660). Po wyniszczającej wojnie, w roku 1664 r. wieś liczyła tylko 2 zagrodników, 2 rajtarów i 1 karczmarza. W 1724 r. na części królewskiej mieszkał sołtys oraz 13 chłopów, a na części kościelnej – jeden leman i 5 chłopów. Źródła pisane z 1738 r. potwierdzały w Zbicznie obecność 8 wybrańców piechoty wybranieckiej, których dwór nielegalnie zmuszał do

¹ „Słownik geograficzny Królestwa Polskiego i innych krajów słowiańskich.” T. 1-T. 15, Warszawa: nakł. Filipa Sulimierskiego i Władysława Walewskiego, 1880-1914, Studium Uwarunkowań i Kierunków Zagospodarowania przestrzennego Gminy Zbiczno, Zbiczno 2002 r., <http://atlaswsi.pl/>

różnych powinności pańszczyźnianych. Po I rozbiórce Polski, Zbiczno dostało się pod panowanie pruskie i łącznie z przysiółkami stanowiło obszar 4000 morgów. Do ciekawostek należy zaliczyć fakt wydobywania i wypalania wapna w dwóch piecach na półwyspie jeziora Zbiczno, zwanym Gwizdała. W 1806 r. powstała w Zbicznie ludowa szkoła 3-klasowa. W 1885 r. wieś liczyła 952 mieszkańców, w tym: 628 katolików, 319 ewangelików i 5 Żydów, oraz 120 domów mieszkalnych.

Obecnie w Zbicznie mieści się siedziba Urzędu Gminy.

Bachotek – miejscowość nad jeziorem o tej samej nazwie. Wzmiankowana jako Bochet po raz pierwszy w dokumencie komturii brodnickiej z 1446 r. Właścicielem miejscowości był Lampert. W 1511 r. Mikołaj Reichstenffen sprzedał swoją część dóbr pomiędzy miejscowościami Jajkowo a Pokrzydowo Janowi Szadlińskiemu alias Bochockiemu. W czasie wojen szwedzkich w XVII w. całkowicie zniszczona. Dokument z 1789 r. informował, że we wsi istniało „6 dymów” a był to wówczas majątek i folwark należący do Władysława Zagórskiego. W 1895 r. majątek Bachottek został przejęty przez Bank Rolny i nastąpiła jego parcelacja.

Brzezinki – miejscowość po raz pierwszy wzmiankowana w 1676 r. jako Birkeneck, własność gdańszczanina Gottfrieda Moller. Od 1867 r. do zakończenia II Wojny Światowej występuje pod nazwą Birkenek. Ostatnim właścicielem istniejącego tu majątku byli Margaret Holzel (od 1895 r.), a przed 1939 r. Niemiec – Neubecken. Po 1945 r. utworzono tu PGR Brzezinki, który od 1994 r. należy do Agencji Własności Rolnej Skarbu Państwa wydzierżawiona spółce „ROLPOLE”.

Ciche – miejscowość położona na rozległej polanie otoczona dużymi kompleksami leśnymi, pomiędzy rynną jezior Ciche – Zbiczno. Po raz pierwszy wzmiankowana w 1700 r. jako wieś Stillwalde-Ciche. W 1880 r. – Czichen liczące 2757 mórg obszaru, 83 domy mieszkalne, 538 katolików i 139 ewangelików. Do wsi wg danych z 1921 r. należą wybudowania i osady: Budy, Marianowo, Robotno-Fitowo, Podbrodnica. W miejscowości tej rozwinięte było plecionkarstwo (z wikliny i korzeni) oraz garncarstwo. Przed I Wojną Światową pobierano myto za przejazd drogą z Cichego do Brodnicy. Od połowy XIX w. istniała tu szkoła ewangelicka mieszcząca się w murowanym budynku, a w latach 1927/28 powstaje szkoła polska. Od 1945 r. kościół katolicki mieści się w budynku dawnej szkoły ewangelickiej.

Czysteblota – nazwa wsi po raz pierwszy występuje w dokumencie z 1738 r. jako Czysteblott. Wzmianka 1800 r. informuje, że istniał tu przytułek dla starców.

Gaj-Grzmięca – miejscowość po raz pierwszy wzmiankowana w 1738 r. jako Gaj Grzmięcki – nowa kolonia. W 1773 r. – 3 gospodarstwa na 3,5 włókach chełmińskich, w 1789 r. – 4 dymy.

Godziszka – pierwsza wzmianka pochodzi z 1672 r. W okresie wojen szwedzkich wieś (o nazwie Godzishen) zostaje całkowicie zniszczona. Informacja z 1753 r. podaje, że we wsi osiedlają się protestanci, a zapis z 1789 r. informuje, że jest tu „11 dymów”.

Lipowiec-Bartnild – wieś znana pod nazwą niem. Lipowietz Bartniki, położona przy trakcie bitym jabłonowsko-brodnickim, o pół mili od Brodnicy, w okolicy lesistej. W 1885 r. jej obszar wynosił 270 morg, a wieś liczyła 78 ewangelików i 51 katolików oraz 31 budynków.

Lipowiec-Rumunki – wieś znana pod nazwą niem. Lipowietz Rumunki, położona w lesistej okolicy nad Drwęcą, przy granicy powiatu lubawskiego. W 1885 r. jej obszar wynosił 521 morg, a wieś liczyła 109 ewangelików i 16 katolików oraz 26 budynków. Wieś podlegała pod parafię i szkołę w Pokrzydowie oraz pod pocztę w Kurzętniku.

Ładnówko – przysiółek wchodzący w skład sołectwa Ciche, położony przy szosie Ciche – Łąkorz. Do dziś zachowały się tu XIX-wieczne budynki z gliny i drewna.

Ławy Drweczne – Drewezbank – w 1738 r. nowe osiedle królewskie o 2 gospodarstwach. W 1789 r. każdy z dwóch gospodarzy otrzymuje po 2 włóki chełmińskie ziemi. Obecnie miejscowość nie zamieszkała.

Najmowo – dobra rycerskie znane pod nazwą niem. Naymowo. Udokumentowane w 1414 r. jako Neyme. Właścicielem był Feliks Ossowski. Według krzyżackich ksiąg szkodowych z 1414 r. Najmowo i Kruszyny poniosły 1000 grzywien szkody. W 1667 r. Najmowo dzieliło się na dwie części: jedną szlachecką w posiadaniu Czecholewskiego oraz drugą królewską, w niej siedziało 10 czynszowników, którzy byli zobowiązani i do mesznego według panującego zwyczaju. W 1868 r. wieś liczyła 5 ewangelików i 135 katolików.

Pokrzydowo – jedna z największych miejscowości gminy Zbiczno. W latach 1437-1438 była to kościelna wieś czynszowa Zakonu Krzyżackiego komturstwa brodnickiego o 52 łanach chłopskich znana pod nazwą Gottetelar (Pole Bogów), gdzie czynsz płacono się na zamku w Brodnicy. Liczyło wówczas 60 włók, z których sołtys i pleban mieli po cztery włóki wolne. W tym okresie był tu już kościół. Miejscowość tę określano również nazwą Gottersfelde lub Gottfridsfelde. Wzmianki z XV w. informowały o dużych stratach podczas wojny króla Władysława Jagiełły z Zakonem (Pokrzydowo miało 800, a kościół 100 grzywien szkody). Przez te tereny ciągnęły wojska krzyżackie z Brodnicy pod Kurzętnik, który Krzyżacy silnie obwarowali. Spodziewano się, że Jagiełło z wojskiem przejdzie w tych okolicach rzekę Drwęcę. Wojska polskie dowiedziawszy się o obwarowaniu Kurzętnika, wycofały się pod Lidzbark i Działdowo. Zaraz po wojnie Krzyżacy zaczęli kolonizować swoje posiadłości i sprowadzali do Pokrzydowo osadników. W 1535 r. wieś nosiła nazwę Coprzydowo, stanowiła własność królewską z karczmą i kowalem, a w 1568 r. została kupiona przez rycerza Albrechta Uzydowskiego. Od 1567 r. używa się nazwy – Pokrzydowo.

Fale wojen szwedzkich spustoszyły Pokrzydowo. W 1772 r., po I rozbiórce Polski, dostaje się pod panowanie pruskie i nastąpiła ponowna kolonizacja miejscowości. Osadnicy ci przetrwali tu do połowy XIX w. Od 1816 r. istnieje tu szkoła, a murowany kościół pw. Niepokalanego Poczęcia NMP wzniesiono w latach 1864-1866 w miejsce starego, drewnianego kościoła (pod wezwaniem Św. Wawrzyńca), który spłonął w 1806 r.

W 1868 r. wieś liczyła 354 mieszkańców (w tym 319 katolików i 35 ewangelików), 63 budynki w tym 34 domy mieszkalne, parafia ewangelicka w Brodnicy, katolicka na miejscu.

W 1903 r. powstał w Pokrzydowie chór kościelny założony przez organistę Marcelego Cerafickiego, a w 1910 r. ks. Proboszcz, Roman Dembiński, zakłada Kółko Rolnicze, jako organizację kultywującą tradycję polską. Działalność tej organizacji skierowana była przeciw kolonistom niemieckim, których sprowadzono tu po parcelacji majątku w Pokrzydowie. Do I wojny światowej Kółko Rolnicze prowadziło bardzo ożywioną działalność w zakresie podnoszenia stanu gospodarki rolnej (sprowadzano maszyny, sztuczne nawozy, nowoczesne narzędzia rolnicze, prowadzono kursy dla rolników).

W czasie I wojny światowej jego działalność ulega zawieszeniu, po wojnie wraca do swych poprzednich działań.

W 1903 r. założono chór kościelny, który w 1909 r. przekształcił się w Towarzystwo Śpiewu „Lutnia”, które osiągnęło spore sukcesy i uznanie w okolicy, śpiewając po polsku i po łacinie. W czasie I wojny światowej również działalność towarzystwa została zawieszona. Powodem było powołanie dyrygenta w szeregi armii niemieckiej. Po wyzwoleniu 18 stycznia 1918 r. „Lutnia” wznowiła swą działalność.

Na cmentarzu przykościelnym pochowany jest ks. Roman Dembiński (ur. w 1876 r. w Łowinie nad Wisłą) proboszcz parafii Pokrzydowo w latach 1907-1940. Działacz niepodległościowy i społeczny. Aresztowany przez hitlerowców, przebywał w obozie koncentracyjnym w Stutthofie. Zwolniony z obozu, zmarł z wycieńczenia dnia 29.12.1940 r.

Ks. Jan Kamrowski (urodzony w 1820 r. w Królówlesie k/Starogardu Gdańskiego) działacz narodowy w okresie zaborów, karany przez władze pruskie w okresie „Kulturkampf”, budowniczy kościoła w Pokrzydowie, proboszcz parafii w latach 1852 -1890. Honorowy obywatel miasta Brodnicy. Zmarł w 1890 r. w Pokrzydowie, pochowany na cmentarzu obok kościoła.

Równica – miejscowość wzmiankowana po raz pierwszy w 1738 r. jako nowe osiedle królewskie.

Sosno – miejscowość wzmiankowana w 1407 r. jako Sossenaw, Sossenau, Susnaw lub Sustnaw. Była własnością rycerską w komturstwie brodnickim na 13 łanach, z obowiązkiem do 1 służby w zbroi lekkiej.

Zapiski z 1557 r. podają, że była to własność Pawła i Tomasza Sosnowskich. W 1857 r. właścicielem Sosna Szlacheckiego zostaje Józef Czapski, a 20 lat później – Czapliński.

Strzemiuszczek – w 1738 r. wzmiankowany jako osada rybacka. Od końca XVIII w. jeziorem dysponuje Klasztor Reformatorów w Brodnicy, a do 1837 r. wieś była własnością miasta Brodnicy. Dziś stanowi przysiółek wsi Grzmięca.

Sumowo – dobra rycerskie znane pod nazwą niemiecką Gross Summe, Sommau, a około 1667 r. pod nazwą Szumom, podległe pod parafię katolicką Bobrowo. Powierzchnia dóbr wynosiła 666 ha. W 1526 r. nosiła nazwę Maius Sommowo i stanowi własność rycerską w komturstwie brodnickim. Wizytacja Strzesza z lat 1667-1672 donosi, że Sumowo dzieliło się na 3 posiadłości szlacheckie: jedno dzierżył Samuel Czecholewski, drugie Gabryel Chelstowski, trzecie wdowa Chebtowska. W 1885 r. w drodze subhasty nabył owe dobra kapitalista Katz z Królewca. W 1885 r. wieś liczyła 188 katolików, 18 ewangelistów i 1 Żyd.

Sumówko – dobra rycerskie jeziorem w powiecie brodnickim znane pod nazwą niemiecką Klein Summe lub Summe, podległe pod parafię katolicką Bobrowo. Powierzchnia dóbr wynosiła 527 ha. W 1447 r. właścicielem jest Jan z Wichulca, a w 1570 r. – Wojciech Sumowski. Od 1700 r. używa się nazwy Sumówko. W latach 1844 -1883 stanowi jeden z trzech majątków rodziny Czaplińskich. Z początkiem XIX w. założono tu szkołę, istniała tu fabryka krochmalu i mleczarnia.

Szramowo – miejscowość wzmiankowana po raz pierwszy w 1418 r. jako majątek kościelny z obowiązkiem zaciągu wojennego. Właścicielem na prawie chełmińskim był wówczas Mikołaj Gutenberg. Używano wtedy nazwy Schamendorf. W latach 1423-1424 – stanowiła własność rycerską komturii brodnickiej z obowiązkiem do 1 służby w zbroi lekkiej. W 1526 r. Stanisław Szmard i jego synowie, Feliks i Mateusz otrzymują od Zygmunta I przywilej na wieś Szramowo w Ziemi Chełmińskiej, okręgu brodnickim. W 1570 r. właścicielką Szramowa była wdowa Szramowska, która posiada 4 łany chłopskie, karcznię, 4 zagrodników i szewca. W 1647 r. była majątkiem na 12 włókach, a w 1789 r. w skład posiadłości wchodziło „8 dymów”. Do 1887 r. jest majątkiem prywatnym.

Tomki – miejscowość na zachodnim krańcu gminy. W przeszłości występowała pod nazwami Thomen, Tommen, Tomken. Przed 1415 r. miejscowość ta była wsią chłopską w komturstwie radzyńskim o 22 łanach. W XVI w. stanowi własność szlachecką w powiecie michałowskim, parafia Lembark. Przed 1721 r. właścicielem majątku był Michał von Kalstein, potem jego następcy. W 1909 r. przechodzi na własność Państwa Pruskiego i dysponuje nim Komisja Kolonizacyjna dla Prus Zachodnich i Pomorza. W 1919 r. stała się własnością Państwa Polskiego. W 1903 r. powstała tu szkoła rolnicza, która w 1906 r. została przeniesiona do Brodnicy.

Zastawie – miejscowość wzmiankowana po raz pierwszy w 1738 r. jako Zastawien. Do 1859 r. łącznie z jeziorkiem stanowi osadę rybacką.

Zarośle – przysiółek na północ od Zbiczna, wzmiankowany w 1738 r. Od 1773 r. stanowi nową kolonię nadleśnictwa na królewskich obszarach leśnych.

Żmijewko – po raz pierwszy wzmiankowana w 1361 r. jako Klein Smeyaw – wieś czynszowa na 22 włókach. Żmijewko nosiło również nazwy: Cleyne Smiau, Czacken Smeyaw, Parwa Smygewko, Smyowa Parwa, Kleyne Smiewka. Około 1437 r. Żmijewko jest wsią Zakonu Krzyżackiego w Komturstwie Brodnickim (16 łanów dla posłańca listowego, 4 łany osiadłe, 11 łanów opustoszałych). Od 1535 r. stanowi własność królewską. W 1570 r. wieś położona administracyjnie w powiecie michałowskim, parafia Żmijewo, a jej właścicielem jest Wojciech Żmijewski (7,5 łana i 2 zagrodników).

Żmijewo – wieś kościelna znana pod nazwą niem. Ziniewo, w dok. Schmekm, Schleif, Snwen. Za czasów krzyżackich należała do komturstwa brodnickiego. W 1846 r. nabył Żmijewo, należące do dóbr karbowskiich, Hewolcke z Waliehnów. Dawniej posiadali te dobra Sypniewscy. Księga czynszowa z 1415 r. podaje że Żmijewo opiewało na włók 48. Kościół murowany pw. Św. Jakuba pochodzący z początków XIV w. stanowił filię do Brodnicy. Jeszcze w 1641 r. był kościołem parafialnym. Na wieży kościoła zawisły 2 dzwony z 1806 r. i 1750 r. Wsie Żmijewo, Żmijewko, Zbyczno i Zarośle były przyłączone do tej filii. Wizyta Strzesze z 1667 r. opiewała, że Żmijewo posiadało przywilej lokacyjny z 1298 r. nadana przez Konrada Seach, wystawiony na 50 włók. Do proboszcza należały 4 włóki. Oprócz tego do parafii należały: Karwowo, Zbyszno i Żmijewko. Kościół przez pewien czas był w ręku innowierców.

5.3. Dziedzictwo materialne – najcenniejsze obiekty zabytkowe z terenu Gminy Zbiczno

Materialne dziedzictwo kulturowe gminy to cały dorobek materialny wszystkich pokoleń, jakie zamieszkiwały to miejsce. Są to zarówno układy przestrzenne miejscowości wraz z terenami zieleni komponowanej, powstałe przez stulecia budowle i zastosowane w nich rozwiązania architektoniczne, jak również zabytki ruchome w nich zgromadzone oraz zabytki archeologiczne.

W ostatnich latach, dzięki wsparciu Ministerstwa Kultury i Dziedzictwa Narodowego, środków unijnych oraz zaangażowaniu lokalnych parafii, organizacji i samorządu, prowadzone były liczne prace konserwatorskie, remontowe i zabezpieczające. Szczególny nacisk położono na rewitalizację zabytków sakralnych – zwłaszcza wiejskich kościołów i kaplic – a także na ochronę historycznych murów cmentarnych, epitafiów oraz detalu architektonicznego.

Poniżej zaprezentowane najważniejsze zabytki z terenu Gminy Zbiczno, które wpisane są do rejestru zabytków.

Zespół kościoła parafialnego pw. Niepokalanego Poczęcia NMP w Pokrzydłowie stanowi jedno z ważniejszych założeń sakralnych gminy Zbiczno, zarówno pod względem religijnym, jak i kulturowo-krajobrazowym. Usytuowany jest w centrum wsi, na lekkim wzniesieniu, co podkreśla jego dominującą rolę w przestrzeni osadniczej. W skład zespołu wchodzi murowany kościół (XIX/XX w.), plebania z otoczeniem, cmentarz przykościelny, ogrodzenie z bramą oraz towarzysząca im zieleń komponowana. Całość tworzy harmonijną kompozycję przestrzenną, łączącą funkcję liturgiczną i parafialną z tradycją lokalnej architektury.

Kościół parafialny pw. Niepokalanego Poczęcia NMP, Pokrzydowo – pierwsza wzmianka o parafii pochodzi dopiero z początku XV w. W czasie wojny polsko-krzyżackiej w 1414 r. kościół w Pokrzydowie poniósł straty. Patronat nad kościołem sprawowali Krzyżacy. Prawdopodobnie kościół nosił od początku wezwanie św. Wawrzyńca.

W czasie dynamicznego rozwoju reformacji na ziemi chełmińskiej kościół w Pokrzydowie był przejściowo w rękach protestantów. Pod koniec XVI w. powrócił we władanie katolickie. Uległ zniszczeniu w czasie wojen polsko-szwedzkich. Nowa świątynia została pobudowana z fundacji Wojciecha Płaskowskiego w 1733 r. Prawdopodobnie około tego roku parafia w Pokrzydowie odzyskała swoją samodzielność.

Kościół spalił się w 1806 r. Przez kilkadziesiąt lat nabożeństwa odbywały się w kaplicy, na którą zaadoptowano stodołę. Starania o budowę nowego kościoła podjął ks. proboszcz Jan Kamrowski. Nowy kościół został zbudowany w latach 1864 -1866. Konsekrowany dnia 16 września 1866 r. W późniejszym czasie zostały odbudowane budynki plebańskie, które spaliły się w 1881 r.

W latach 1993-1997 kościół został wyremontowany z inicjatywy księdza Zenona Żmijewskiego. Odnowiony został dach i wystrój wnętrza.

W XIV w. biskup płocki przeniósł parafię z kasztelańskiego grodu nad Osą do Pokrzydowa. Obecny kościół został zbudowany w 1866 r.

Kościół jest w stylu neoromańskim. Murowany z cegły, na kamiennej podmurówce. Korpus założony na planie prostokąta z kwadratową pięciokondygnacyjną wieżą od frontu oraz węższym i niższym, trójbocznie zamkniętym prezbiterium z prostokątną zakrystią i składzikiem.

Ściany korpusu – pięćoosiowe z osiami wyznaczonymi przez trójuskokowe, półkoliste zamknięte okna wydzielone pilastrami tworzącymi płytkie wnęki zwieńczone zygzakowym ceglany fryzem. W jednej ze ścian kruchta z trójuskokowym portalem wejściowym. Szczyty korpusu trójkątne, proste, dekorowane w zwieńczeniach okulusem. Korpus nakryty dachem dwuspadowym z dachówką zakładkową.

Wnętrze korpusu z odkrytą drewnianą więźbą, w prezbiterium kolebka, a w kruchcie podwieżowej sklepienie krzyżowe. Empora organowa z prospektem Organowym. Ściany dekorowane pilastrami połączonymi ze sobą nad rozglifionymi oknami fryzem arkadkowym.

Wyposażenie w przewadze neostylowe. Ponadto XVIII-wieczny konfesjonał i ławy pochodzące z kościoła Reformatów w Brodnicy, rokokowy feretron z 2 połowy XVIII w. z rzeźbą NMP Niepokalanego Poczęcia oraz drugi feretron z połowy XIX w. z rzeźbą Matki Boskiej Łąkowskiej. Granitowa kropielnica, zapewne średniowieczna, barokowo-ludowy krucyfiks z XVIII w. Organy o zewnętrznej oprawie neoklasycystycznej i współczesnym jej wyposażeniu instrumentu. Zbudowane przez Wilhelma Sauera w Frankfurcie nad Odrą.

Cmentarz przykościelny – cmentarz otacza świątynię i pełni funkcję nie tylko nekropolii, ale także historycznego dziedzińca kościelnego. Układ przestrzenny opiera się na geometrycznych alejkach wyznaczających kwatery grobowe. Dominują tradycyjne nagrobki z XIX i XX wieku, wykonane z piaskowca i granitu, często zdobione krzyżami i figurami. Występują tu również metalowe krzyże nagrobne, będące przykładem sztuki kowalskiej regionu. Zieleń cmentarna ma charakter starodrzewu – lipy i klony tworzą cieniste aleje. Cmentarz pełni funkcję miejsca pamięci o dawnych mieszkańcach Pokrzydłowa i okolic. Jego usytuowanie bezpośrednio przy kościele podkreśla tradycję średniowiecznego cmentarza przyparafialnego. Całość zachowała historyczny charakter, choć wymaga systematycznej konserwacji i pielęgnacji zieleni.

Ogrodzenie z bramą – ogrodzenie zespołu wykonane jest z cegły i kamienia polnego, co nadaje mu solidność i wiejski charakter. Mur obiega teren kościelny, wyznaczając wyraźne granice sakralnej przestrzeni. W jego obrębie umieszczono główną bramę wejściową, zwróconą ku drodze wiejskiej. Brama ma formę prostokątnej arkady z furtką i dodatkowym przejazdem, co odzwierciedla dawne potrzeby komunikacyjne. Całość ogrodzenia harmonizuje z bryłą kościoła i plebanii, tworząc jednolite tło architektoniczne. W partiach narożnych ogrodzenia widoczne są ślady przemurowań i napraw, świadczące o długim użytkowaniu. Mur wraz z bramą stanowi istotny element krajobrazu wsi, porządkując przestrzeń sakralną.

Zespół kościoła parafialnego w Pokrzydłowie zachował pełną czytelność układu przestrzennego, łączącego świątynię, plebanię, cmentarz, ogrodzenie i zieleń. Poszczególne elementy zachowane są w dobrym stanie i tworzą spójną kompozycję, harmonijnie wpisana w krajobraz wsi. Zespół ten stanowi cenny przykład XIX-wiecznej architektury sakralnej i parafialnej, a także ważne centrum życia religijnego i kulturowego społeczności lokalnej.

Kościół parafialny pw. św. Jakuba Apostoła, Żmijewo – pierwsze wzmianki na temat wsi pochodzą z 1298 r. Jednak historia osady jest zapewne znacznie wcześniejsza i może się wiązać z jednym z najstarszych grodzisk obronnych w tym rejonie. Mieściło się ono na wschodnim brzegu jeziora Niskie Brodno i było zasiedlane już w VII w. Sama lokacja Żmijewa w 1298 r. nierozdzielnie łączyła się z powstaniem miasta Brodnicy. Parafia w Żmiejewie została założona w 1 połowie XIV w. Prawdopodobnie więc w tym czasie Krzyżacy zbudowali tu kościół.

W okresie reformacji około 1565 r. kościół zajęli luteranie. Katolicy odzyskali świątynię dopiero po 32 latach – w 1597 r. Jednak na początku XVII w. kościół po raz drugi przejęli protestanci. Po ponownym przejściu go przez katolików, świątynia wymagała gruntownego remontu. Po śmierci wprowadzonego w tym czasie katolickiego proboszcza żmiejewska świątynia straciła samodzielność i od 1641 r. została przyłączona jako filia do kościoła w Brodnicy.

W trakcie wizytacji w 1670 r. zapisano w dokumentach: „Kościół pod wezwaniem Narodzenia Matki Boskiej”. Jednak według starszego zapisu z 1647 r. wynika, że świątynię wybudowano pod wezwaniem „Wniebowzięcia Matki Boskiej”. W późniejszym okresie wezwanie zmieniono na Jakuba Apostoła – patrona chroniącego od żywiołów. Ta zmiana miała się dokonać po wielkim gradobiciu, które nawiedzało te tereny.

W latach 1641-1921 świątynia w Żmijewie była kościołem filialnym, a więc podlegającym kościołowi w Brodnicy. Dopiero w 1921 r. stała się odrębną parafią. W okresie powojennym do parafii w Żmijewie dołączono część wsi Karbowo, którą wyłączono z parafii farnej w Brodnicy.

Kościół usytuowany jest na nieznacznym wzniesieniu. Jest to budowla salowa, dziewięcioprzęsłowa oparta na planie wydłużonego prostokąta. Dolne ściany korpusu wymurowano z cegły w układzie wendyjskim, górne wraz z wieżą – w gotyckim. Mała, prostokątna zakrystia, z zachowanymi śladami łuków romańskich wybudowana została przy pierwszym przęśle wschodnim od północy. Główne wejście znajduje się pod w kwadratową wieżę. Portal posiada kształt ostrołuku obramowanego podwójnym profilowanym uskokiem z formowanej cegły. Drugie wejście mieści się w połowie długości korpusu kościoła od południa. Ta boczna kruchta została dobudowana prawdopodobnie w 1 połowie XVII w. Świątynię pokrywa dach siodłowy, a nad wieżą namiotowy (kryte dachówką). W szczycie i na wieży widoczne są ślady pierwotnej konstrukcji dachu nad korpusem. Na szczycie mieści się ruchomy wiatrowskaz, a na wieży chorągiewka z datą „1730”.

Wyposażenie wnętrza pochodzi z XIV-XX w. Na szczególną uwagę zasługują zachowane na ścianie wschodniej fragmenty gotyckiej polichromii, przedstawiającej postać Jezusa Chrystusa w majestacie, a po jego bokach Matkę Bożą Dobrej Opieki i św. Krzysztofa. Malowidło ukazuje zapewne dzień Sądu Ostatecznego. Na ścianie zachodniej zachował się wizerunek postaci na koniu – św. Jerzego lub św. Marcina oraz inne niezidentyfikowane sceny i banderole z nieczytelnymi już inskrypcjami.

Większa część wnętrza została pokryta polichromią, którą wykonał około 1930 r. Stefan Wojciechowski. Ołtarz główny zbudowany został w stylu późnego renesansu zapewne w połowie XVII w. Zawiera on kilka gotyckich rzeźb. W kruchcie pod wieżą zawieszony jest ponadto późnobarokowy krucyfiks z XVIII w. Na uwagę zasługuje także konfesjonał z około 1540 r. z fragmentami późnogotyckich stall. Ponad obecnym stropem na obu ścianach szczytowych kościoła fragmentarycznie zachowała się gotycka polichromia z 2 połowy XIV w. Malowidło jest jednak znacznie uszkodzone i wyblakłe.

Zespół dworsko-parkowy, Tomki – to pozostałości folwarku należącego do majątku w Konojadach (gmina Jabłonowo). Położony na obszarze Brodnickiego Parku Krajobrazowego, powstał w XIX w. jako siedziba ziemiańska związana z folwarkiem. W jego skład wchodzi trzy zasadnicze elementy: murowany dwór z 2 połowy XIX w., park krajobrazowy o kompozycji z początków XIX w. oraz budynek dawnej stodoły, obecnie obory, wzniesiony na przełomie XIX i XX stulecia. Całość stanowi przykład harmonijnego założenia, w którym funkcja reprezentacyjna i gospodarcza wzajemnie się dopełniają.

Dwór wzniesiono w 2 połowie XIX w. jako budynek murowany z cegły, utrzymany w tradycji klasycyzującej architektury dworskiej. Ma rzut wydłużonego prostokąta, co nadaje mu smukłą i reprezentacyjną sylwetę. Korpus jest parterowy, jednak wzbogacony o dwukondygnacyjną dobudówkę od strony południowo-wschodniej, co urozmaica bryłę. Elewacja frontowa, zwrócona ku północnemu zachodowi, posiada dziesięcioosiowy układ z wyraźnym ryzalitem centralnym. Ryzalit ten zwieńczony jest trójkątnym szczytem, stanowiącym dominantę fasady. Elewacja ogrodowa, jedenastoosiowa, otwiera się na park krajobrazowy, co podkreśla powiązanie dworu z zielenią rezydencjonalną. Okna mają prostokątne obramienia, rozmieszczone w rytmie regularnym, co buduje spokojny i klasyczny charakter budowli. Całość nakryta jest dachem dwuspadowym, o prostej formie, bez wyszukanych detali. Dwór cechuje skromność detalu, ale i czytelność kompozycji, typową dla wiejskich rezydencji tego okresu.

Budynek gospodarczy, pierwotnie pełniący funkcję stodoły, wzniesiono w początkach XIX w., a później zaadaptowano na oborę. Jest to budowla murowana z cegły, wpisująca się w układ folwarczny zespołu. Ma plan prostokąta i jednoprzestrzenną halę wewnętrzną, dostosowaną do potrzeb hodowlanych. Elewacje są proste, pozbawione bogatego detalu, co podkreśla użytkowy charakter obiektu. Rytm otworów okiennych i drzwiowych jest oszczędny, dostosowany do funkcji budynku. Dach dwuspadowy, pierwotnie kryty dachówką ceramiczną, nadaje całości solidny i zwarty wygląd. Wewnątrz zachowały się elementy konstrukcyjne dawnego stropu i więźby dachowej. Budynek tworzy południową część założenia, oddzielając sferę rezydencjonalną od gospodarczej. Jako obora stanowi cenny przykład przekształceń architektury folwarczej w XIX w. Do dziś pozostaje czytelnym świadectwem dawnego życia gospodarczego.

Park dworski w Tomkach założono na początku XIX w., jako kompozycję krajobrazową nawiązującą do romantycznych wzorców ogrodowych. Ma powierzchnię około 1,37 ha i rozciąga się po północnej stronie dworu. Jego układ przestrzenny opiera się na swobodnych liniach alei i polanach, kontrastujących z otaczającym drzewostanem. W parku dominują stare gatunki rodzimych drzew – lipy, dęby i klony, które nadają mu charakter dostojny i cienisty. Zachowane są fragmenty pierwotnego układu widokowego, otwierającego perspektywę na dwór. Zieleń parkowa pełni funkcję estetyczną, ale także ochronną, osłaniając zabudowania od wiatru i hałasu. Park miał znaczenie reprezentacyjne, podkreślając status właścicieli folwarku. Był też miejscem codziennego wypoczynku, spacerów i spotkań. Jego granice wyznaczają nasadzenia drzew oraz dawne drogi dojazdowe. Współcześnie park zachował swój historyczny układ, choć wymaga zabiegów pielęgnacyjnych i konserwatorskich.

Zespół dworsko-parkowy zachował czytelny układ przestrzenny oraz trzy główne elementy historyczne – dwór, park i budynek gospodarczy. Mimo upływu czasu kompozycja przestrzenna pozostała spójna, a poszczególne obiekty dobrze ilustrują relację między częścią reprezentacyjną i folwarczną. Stan zachowania zespołu jest zadowalający, choć widoczne są potrzeby konserwacji parku i remontów technicznych zabudowy. Całość ma wysoką wartość historyczno-krajobrazową i zasługuje na ochronę jako przykład dziewiętnastowiecznego dziedzictwa ziemiańskiego.

5.4. Dziedzictwo niematerialne

Dziedzictwo niematerialne to zwyczaje, przekaz ustny, wiedza i umiejętności oraz związane z nimi przedmioty i przestrzeń kulturowa przez daną wspólnotę, grupę lub jednostki uznane za część własnego dziedzictwa. Dziedzictwo niematerialne to rodzaj dziedzictwa, które jest przekazywane z pokolenia na pokolenie i ustawicznie odtwarzane przez wspólnoty i grupy w relacji z ich środowiskiem, historią i stosunkiem do przyrody. Dla danej społeczności dziedzictwo niematerialne jest źródłem poczucia tożsamości i ciągłości. Dziedzictwo niematerialne obejmuje: tradycje i przekazy ustne, w tym język, jako narzędzie przekazu, spektakle i widowiska, zwyczaje, obyczaje i obchody świąteczne, wiedzę o wszechświecie i przyrodzie oraz związane z nią praktyki, umiejętności związane z tradycyjnym rzemiosłem. Większość tych elementów na terenie Gminy Zbiczno nie była naukowo badana.

Obowiązkiem władz gminnych jest podjęcie działań mających na celu zapewnienie przetrwania niematerialnego dziedzictwa kulturowego, w tym jego identyfikację, dokumentację, badanie, zachowanie, zabezpieczenie, promowanie i przekazywanie następnym pokoleniom, w szczególności przez edukację formalną i nieformalną. Ochrona skupia się głównie na procesach przekazywania elementów dziedzictwa niematerialnego z pokolenia na pokolenie, (np.: w opowieściach, pieśniach, obrzędach rodzinnych, ceremoniach lokalnych czy w przekazie umiejętności z ojca na syna albo z mistrza na ucznia), a nie na wytwarzaniu konkretnych środków, za pomocą których jest wyrażane (takich jak przedstawienia taneczne, pieśni, instrumenty muzyczne czy rzemiosło).

• TRADYCJE I ZWYCZAJE LUDOWE

Tradycje i zwyczaje ludowe stanowią istotny element dziedzictwa kulturowego Gminy Zbiczno. Odzwierciedlają one dawne formy życia mieszkańców, związane zarówno z rytmem przyrody i rokiem obrzędowym, jak i z wydarzeniami rodzinnymi oraz życiem wspólnotowym. Choć wiele z nich ulega przemianom, wciąż są obecne w praktykach społecznych oraz inicjatywach kulturalnych.

W Gminie Zbiczno szczególne znaczenie mają obrzędy doroczne, zakorzenione w tradycji wiejskiej i religijnej. W okresie Bożego Narodzenia żywa jest tradycja kołędowania, a czas wielkanocny wiąże się z charakterystycznymi zwyczajami, takimi jak śmigus-dyngus czy palenie ognisk. Do ważnych wydarzeń należą również dożynki, stanowiące uroczyste zakończenie prac polowych i święto plonów, podczas którego eksponowane są lokalne wartości kulturowe i społeczne.

Bogactwo obrzędów rodzinnych przejawia się przede wszystkim w tradycjach weselnych, które zachowały wiele elementów dawnych zwyczajów kujawskich. Oczipiny, przyspiewki i tańce pełniły niegdyś rolę integrującą, a dziś przypominają o dawnym modelu wspólnotowego świętowania. W lokalnej kulturze funkcjonowały także zwyczaje związane z narodzinami dziecka, chrzcinami czy pogrzebami, niosące ze sobą bogatą symbolikę.

Nieodzownym składnikiem tożsamości kulturowej gminy jest muzyka i śpiew ludowy. Na terenie Zbiczna organizowany jest Wojewódzki Festiwal Piosenki Romantycznej, który co roku przyciąga zespoły muzyczne z różnych miejscowości regionu. Wydarzenie to stanowi okazję do prezentacji dorobku artystycznego, a także podtrzymywania lokalnych tradycji muzycznych, wywodzących się z kujawskiego folkloru. Związane z tym dziedzictwem są również tańce ludowe, wśród których wyróżnia się kujawiak i oberek, charakterystyczne dla tego obszaru.

Na obszarze gminy nadal istotną rolę odgrywają Koła Gospodyń Wiejskich, które oprócz działalności społecznej i edukacyjnej pielęgnują pamięć o dawnych zwyczajach, kuchni i rękodziele. Dobrym przykładem jest Koło Gospodyń Wiejskich w Zbicznie, które w 2016 r. obchodziło jubileusz 80-lecia swojego istnienia. Wydarzenie to, połączone z uroczystą mszą świętą i częścią artystyczną, było nie tylko świętem samych członkiń, lecz także wyrazem trwałości lokalnej tradycji i wspólnotowych więzi.

Kolejnym ważnym aspektem dziedzictwa niematerialnego jest rękodzieło ludowe, w tym hafciarstwo, wyroby z wikliny i drewna, których ślady wciąż spotyka się w domach i wytwórczości lokalnej. Uzupełnia je tradycyjna kuchnia regionalna, oparta na prostych, a zarazem charakterystycznych potrawach, takich jak żur, kluski, pierogi czy dania rybne, których receptury przekazywane były z pokolenia na pokolenie. Nie bez znaczenia pozostają także święta i odpusty parafialne, które od dawna pełnią funkcję integrującą społeczność, a równocześnie zachowują elementy dawnych obyczajów religijnych i społecznych.

• RZEMIOSŁO TRADYCYJNE I RĘKODZIEŁO

Rzemiosło tradycyjne i rękodzieło stanowią ważny element niematerialnego dziedzictwa kulturowego gminy Zbiczno. Od wieków były one nierozzerwalnie związane z codziennym życiem mieszkańców wsi, odzwierciedlając zarówno praktyczne potrzeby, jak i poczucie estetyki oraz wrażliwość artystyczną. Wytwórczość ręczna, przekazywana z pokolenia na pokolenie, pozwalała zachować unikalne umiejętności i wzory charakterystyczne dla regionu Kujaw i ziemi chełmińskiej.

Wśród najważniejszych dziedzin rzemiosła wiejskiego należy wymienić plecionkarstwo i wyroby z wikliny. Kosze, miarki czy pułapki na ryby wykonywane były ręcznie, a ich trwałość i funkcjonalność sprawiały, że towarzyszyły mieszkańcom w codziennych zajęciach gospodarskich. Podobnie rozwijało się stolarstwo i ciesielstwo, obejmujące zarówno proste sprzęty domowe, jak i elementy zabudowy wiejskiej, takie jak płoty, wozy czy narzędzia rolnicze.

Szczególne znaczenie miało także tkactwo i hafciarstwo. W domach wiejskich powstawały lniane płótna, obrusy i ręczniki zdobione haftem o motywach roślinnych i geometrycznych. Tradycja ta, kontynuowana zwłaszcza przez kobiety, stanowiła istotny przejaw kultury materialnej i była zarazem wyrazem dbałości o estetykę codziennego życia. Do dziś działalność Kół Gospodyń Wiejskich w gminie Zbiczno nawiązuje do tych tradycji, prezentując rękodzieło podczas festynów i uroczystości.

Nieodłącznym elementem lokalnej wytwórczości było także garncarstwo. Choć dziś niemal zanikłe, dawniej dostarczało naczyń glinianych używanych do przechowywania żywności i przygotowywania potraw. Uzupełniało je kowalstwo, dzięki któremu powstawały narzędzia gospodarskie i elementy wyposażenia wiejskich zagród.

Dopełnieniem tradycyjnego rzemiosła były prace związane z przetwarzaniem surowców naturalnych, m.in. obróbką drewna, wytwarzaniem narzędzi i ozdób, a także wykonywaniem przedmiotów codziennego użytku z surowców dostępnych w najbliższym otoczeniu. Dzięki temu lokalna społeczność pozostawała w ścisłym związku z naturą i potrafiła wykorzystać jej bogactwo w sposób twórczy.

Rzemiosło i rękodzieło Gminy Zbiczno, choć dziś w znacznej mierze o charakterze pokazowym i okolicznościowym, wciąż pozostają świadectwem dawnych umiejętności i tradycji. Przechowywane w pamięci, praktykach i wytworach lokalnych twórców, stanowią ważną część tożsamości kulturowej mieszkańców tej ziemi.

• JĘZYK, GWARY

Dziedzictwo językowe Gminy Zbiczno zakorzenione jest w tradycji kujawsko-chełmińskiej i brodnickiej, które stanowią pogranicze różnych wpływów dialektalnych. Obszar ten leży na styku Kujaw, ziemi chełmińskiej oraz Mazowsza, co sprawia, że lokalna mowa łączy w sobie elementy kilku gwar, nadając jej specyficzny charakter.

W języku starszych mieszkańców można odnaleźć cechy typowe dla gwary kujawskiej, takie jak wydłużone samogłoski, charakterystyczna intonacja oraz archaiczne formy słowne, niekiedy dziś już zapomniane. Z kolei wpływy gwary chełmińskiej i mazowieckiej przejawiają się w słownictwie i w sposobie wymowy, co czyni mowę tego obszaru zróżnicowaną i bogatą. Obecne są tu również germanizmy, stanowiące ślad dawnych kontaktów kulturowych i gospodarczych, a także zapożyczenia rosyjskie, utrwalone w języku na przełomie XIX i XX w.

• LEGENDY

Gmina Zbiczno i malownicze Pojezierze Brodnickie skrywają w swoich krajobrazach liczne legendy – opowieści o zatopionych wsiach, czarodziejskich roślinach i tajemniczych zjawiskach, które od wieków żyją w ustnej tradycji. Sięgają one do czasów dawnych, gdy wyobraźnia mieszkańców wypełniała nocne opowieści przy ognisku i tłumaczyła niezwykle wydarzenia i zjawiska nad jeziorami i w lasach.

Według najczęściej przytaczanej legendy, w miejsce obecnego jeziora Retno (Retno leży w gminie Zbiczno na Pojezierzu Brodnickim) niegdyś istniała tętniąca życiem wieś z własnym kościołem filialnym. Mieszkańcy tej osady wykpiłi się z proboszcza, ukazując mu w łóżku świnie zamiast chorego, co spowodowało interwencję sił nadprzyrodzonych. W efekcie wieś została pochłonięta przez ziemię, a w jej miejscu powstało jezioro. Do dziś, jak głosi podanie, z jego głębin da się usłyszeć przeraźliwe jęki pokutujących mieszkańców, a rybacy podobno wyląwiali przedmioty, w tym nawet krzyż z wieży zatopionego kościoła.

Inna tajemnicza opowieść dotyczy jeziora Strażym, którego nazwa, występująca dawniej jako „Straszyn” czy „Straszyno”, ma pochodzić od słowa „straszyć”. Miejscowa legenda łączy jezioro z historią nieszczęśliwej miłości – mówi się, że woda i pobliski akwen Kochanka skrywają opowieść o parze zakochanych, których losy podobno splecione zostały właśnie nad tymi jeziorami.

Z kolei przy jeziorze Mielwo, w okolicy tej niewielkiej osady Gminy Zbiczno, roślina zwana szakłakiem lub jelenim głogiem miała działać jak amulet przeciw piekielnym siłom. Legenda głosi, że pewien rybak wypędził diabła, który w sieci pojawił się w postaci potwora z gorejącymi ślepiami, używając laskę z czarodziejskiego krzewu. Od tamtej pory laseczki z szakłaku były powszechnie przechowywane w domach jako talizmany chroniące przed złymi mocami.

W zbiorze legend Pojezierza Brodnickiego znaleźć można również opowieści o zamierzchłych osadach, dawnych dworach i hrabiach. Na przykład niedaleko Brodnicy powstała legenda o hrabinie, która wypowiadając klątwę rzuciła się na tragiczne losy – utonęła w bagnie, a w jej miejsce miało powstać jezioro Oleczno. Ten motyw kary i przemiany pozostaje echem dawnych społecznych konfliktów i tragizmu.

Te legendy tworzą barwną mozaikę kulturową regionu – łączą elementy sacrum i profanum, cudu i kary, przyrody i nadprzyrodzoności. Nie tylko ożywiają wyobraźnię, ale i kształtują poczucie tożsamości kulturowej, pozwalając mieszkańcom i gościom odczuć związek z tajemniczą historią tej ziemi.

• KULTURA

Obcowanie z kulturą odgrywa ogromną rolę w życiu każdego człowieka. Wpływa na kształtowanie właściwych postaw, rozwój intelektualny oraz stanowi atrakcyjną formę spędzania wolnego czasu dla dzieci, młodzieży i dorosłych. W gminie Zbiczno główną instytucją odpowiedzialną za propagowanie i rozwój życia kulturalnego jest Gminny Ośrodek Kultury, Sportu i Rekreacji w Zbicznie (GOKSiR).

Ośrodek realizuje szeroki wachlarz działań, obejmujących edukację kulturalną i wychowanie przez sztukę, współpracę i wymianę z innymi placówkami kultury, organizację rajdów pieszych i turystyki, a także popularyzację dziedzictwa kulturowego regionu. Ważną część jego działalności stanowią również inicjatywy w zakresie oświaty, sportu i rekreacji, odpowiadające na bieżące potrzeby mieszkańców.

Dla sprawnej realizacji swoich zadań GOKSiR dysponuje siecią ośmiu świetlic wiejskich, znajdujących się w miejscowościach: Zbiczno, Brzezinki, Ciche, Lipowiec, Najmowo, Pokrzydowo, Sumowo i Sumówko. Niezwykle ważną rolę w życiu kulturalnym pełnią także biblioteki – Gminna Biblioteka Publiczna w Zbicznie oraz jej trzy filie w Cichem, Pokrzydowie i Sumowie.

Ośrodek jest organizatorem i współorganizatorem licznych wydarzeń o zasięgu gminnym i ponadlokalnym. Do najważniejszych należą Dni Gminy Zbiczno, Dożynki Gminno-Parafialne, Festiwal Piosenki Romantycznej, Złot Motocyklowy, Festiwal Reggae Rock, a także różnorodne festyny rodzinne, integracyjne i sportowe. Wydarzenia te gromadzą mieszkańców oraz gości, stanowiąc okazję do wspólnego świętowania, promocji regionu i podtrzymywania tradycji.

Życie kulturalne gminy wzbogacają także liczne zespoły artystyczne, Koła Gospodyń Wiejskich oraz stowarzyszenia. Wśród nich szczególne miejsce zajmują:

- zespół wokalny-instrumentalny „Wesołe Kumoszki” ze Zbiczna,
- zespół wokalny „Pokrzydowianki” z Pokrzydowa,
- zespół wokalny „Lawenda” z Cichego,
- -Kółko teatralne w Pokrzydowie,
- Koła Gospodyń Wiejskich (Zbiczno, Brzezinki, Pokrzydowo, Lipowiec, Sumówko (2 koła), Sumowo i Ciche),
- Stowarzyszenie „Zgodnie z Naturą i Tradycją” ze Zbiczna,
- -Stowarzyszenie „Rozwoju wsi Pokrzydowo i okolic”,
- -Stowarzyszenie „Dla dawnych odmian i ras” z Pokrzydowa,
- -Kujawsko-Pomorskie Stowarzyszenie Producentów Ekologicznych EKOŁAN z Pokrzydowa,
- -Stowarzyszenie Rozwoju Regionu „Bądźmy razem” z Sumowa,
- -Stowarzyszenie Ekologiczno-Kulturowe Pojezierze Brodnickie,
- -Towarzystwo „Przyjaciół Gminy Zbiczno”,
- Stowarzyszenie Miłośników Jeziora „Łąki”.

Ich działalność obejmuje organizację wydarzeń kulturalnych, promocję tradycji kulinarnej i rękodzieła, animację życia społecznego oraz ochronę dziedzictwa przyrodniczego i kulturowego. Dzięki temu mieszkańcy gminy mają dostęp do różnorodnych form aktywności, a bogata tradycja lokalna znajduje swoje miejsce w życiu codziennym i świętach wspólnotowych.

• TURYSTYKA

Urozmaicony krajobraz, duże powierzchnie leśne, liczne jeziora, czystość środowiska naturalnego oraz bogactwo flory i fauny sprzyjają rozwojowi turystyki w gminie Zbiczno. Obszar ten należy do najatrakcyjniejszych części Pojezierza Brodnickiego i Brodnickiego Parku Krajobrazowego. Na terenie gminy wyznaczono piesze i rowerowe szlaki turystyczne, ścieżki dydaktyczne o charakterze leśnym i wodnym, a także dostępne są malownicze szlaki kajakowe.

Szlaki piesze:

- Szlak niebieski im. Romana Sołtysińskiego (KP-4080-n) – prowadzi z Górzna do Bachotka przez Górznieńsko-Lidzbarski Park Krajobrazowy. Trasa umożliwia aktywny wypoczynek i podziwianie przyrody Pojezierza.
- Szlak niebieski Brodnica – Rezerwat Mieliwo – Ostrowite – o długości 29 km, biegnie nad brzegami jezior, w pobliżu rezerwatu „Mieliwo”.
- Szlak zielony Górzno – Łąkorz – o długości 56 km, wiodący przez malownicze zakątki Pojezierza Brodnickiego.
- Szlak żółty (KP-231-y/WM-231-y) – stanowi część międzynarodowego szlaku turystycznego E-11 Słubice – Ogrodniki.

Ścieżki dydaktyczne:

- „Grabiny” – długość ok. 4,5 km, przebiegająca przez północną część Nadleśnictwa Brodnica.
- „Zarośle” – długość ok. 4 km, ukazująca m.in. odnowienia gniazdowe dębu i buka, roślinność terenów podmokłych oraz Jezioro Sosno.
- „Bobrowiska” – trasa ok. 3 km, wzdłuż rzeki Skarlanki koło Grzmięcy, z punktami przy młynie wodnym, elektrowni, torfowiskach i stanowiskach obserwacji ptaków.
- „Retno” – ścieżka rowerowa o długości ok. 10 km, obejmująca południowo-wschodnią część Brodnickiego Parku Krajobrazowego.
- „Bachotek” (ścieżka kajakowa) – długość ok. 9 km, rozpoczynająca się w Grzmięcy, prowadząca przez półwysep „Okopy” ze śladami grodziska wczesnośredniowiecznego, rezerwat „Bachotek” i obszary wodno-błotne.
- „Historia Rybactwa Śródlądowego” – ścieżka pieszo-rowerowa w rejonie Zbiczna, ukazująca tradycje rybackie i charakterystyczne środowisko bagienno-łąkowe.

Szlaki wodne:

- Szlak Drwęcy – Ostróda – Nowe Miasto Lubawskie – Brodnica – Golub-Dobrzyń – Toruń. Na terenie gminy wykorzystywane są dwa odcinki: Nowe Miasto – Szramowo (ok. 20 km) i Szramowo – Brodnica (ok. 30 km). Drwęca należy do łatwych i popularnych szlaków kajakowych.
- Szlak Brodnicki – o długości ok. 55 km, od jeziora Bachotek przez jeziora Strażym, Zbiczno, Karaś, Ciche, Strzemiuszek, Kurzyny, Robotno, Dębno, Głowińskie, Mieliwo i Sośno aż do jeziora Łąki. To jeden z najatrakcyjniejszych szlaków wodnych Pojezierza Brodnickiego.

Szlaki pielgrzymkowe:

- Polska Droga Św. Jakuba (Camino Polaco) – przez teren gminy Zbiczno (odcinek Szramowo – Ławy Drwęczne) przebiega fragment Drogi św. Jakuba, stanowiącej część europejskiego szlaku pielgrzymkowego do Santiago de Compostela. Łączy się on z innymi trasami – m.in. Wielkopolską i Dolnośląską Droga św. Jakuba.

5.5. Zabytki objęte prawnymi formami ochrony

Zgodnie z art. 7 ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami z dnia 23 lipca 2003 r. formami ochrony zabytków są:

- wpis do rejestru zabytków;
- wpis na Listę Skarbów Dziedzictwa;
- uznanie za pomnik historii;
- utworzenie parku kulturowego;
- ustalenia ochrony w miejscowym planie zagospodarowania przestrzennego albo w decyzji o ustaleniu lokalizacji inwestycji celu publicznego, decyzji o warunkach zabudowy, decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji drogowej, decyzji o ustaleniu lokalizacji linii kolejowej lub decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji w zakresie lotniska użytku publicznego.

Na obszarze Gminy Zbiczno nie występują pomniki historii i parki kulturowe, nie wpisano obiektów na Listę Skarbów Dziedzictwa, natomiast występują pozostałe formy ochrony zabytków, tj. wpis do rejestru zabytków oraz ustalenia ochrony w miejscowym planie zagospodarowania przestrzennego.

5.5.1. Zabytki nieruchome wpisane do rejestru zabytków

Na terenie Gminy Zbiczno znajduje się 10 zabytków nieruchomych wpisanych do rejestru zabytków, w tym 3 stanowiska archeologiczne (Tabela nr 1). Są to jedne z najcenniejszych elementów krajobrazu kulturowego na terenie gminy. Obiekty te objęte są wszelkimi rygorami prawnymi wynikającymi z treści odpowiednich aktów prawnych, w tym przede wszystkim – rygorami ochrony konserwatorskiej wynikającymi z przepisów ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami. Wszelkie działania podejmowane przy tego typu obiektach wymagają pisemnego pozwolenia wojewódzkiego konserwatora zabytków.

Tabela nr 1. Zabytki nieruchome wpisane do rejestru zabytków z terenu Gminy Zbiczno

LP.	MIEJSCOWOŚĆ	OBIEKT	NR REJESTRU ZABYTKÓW	DATA WPISU
1 2 3	Pokrzydowo	zespół kościoła parafialnego pw. Niepokalanego Poczęcia NMP: – kościół – cmentarz przykościelny – ogrodzenie terenu kościoła i cmentarza	A/1002	12.05.2006 r.
4 5 6	Tomki	zespół dworsko-parkowy: – dwór – park – budynek obory	A/1361	04.06.1990 r. 01.10.1985 r. 04.06.1990 r.
7	Żmijewo	kościół parafialny pw. św. Jakuba Apostoła	A/369	07.02.1931 r.
STANOWISKA ARCHEOLOGICZNE				
8	Pokrzydowo	Grodzisko wczesnośredniowieczne (AZP 33-51, 2/2)	C/92	07.11.1969 r.
9	Pokrzydowo	Grodzisko późnośredniowieczne (AZP 33-51, 1/1)	C/101	24.11.1969 r.
10	Żmijewko	Grodzisko pierścieniowate wczesnośredniowieczne (AZP 34-51, 1/2)	C/96	12.11.1969 r.

5.5.2. Zabytki ruchome wpisane do rejestru zabytków

Zabytki ruchome to przede wszystkim elementy wyposażenia kościołów i kaplic, stanowiące cenny zasób sztuki sakralnej. Wśród nich znajdują się reprezentanci wszystkich głównych dziedzin sztuki: malarstwo, rzeźba oraz szeroko pojęte rzemiosło artystyczne – obejmujące m.in. złotnictwo, wyroby stolarskie, tkaniny, szkło, witraże czy dzieła ludwisarskie. Do tej kategorii zalicza się również elementy wystroju wnętrza budowli, które posiadają cechy unikatowych, indywidualnych prac artystycznych lub rzemieślniczych.

Przykładami takich zabytków są m.in. rzeźby, płaskorzeźby, polichromie ścienne i stropowe, mozaiki, sztukaterie, a także zróżnicowane detale architektoniczne. Zabytki ruchome to także obiekty małej architektury, które wyróżniają się wysokim poziomem wykonania i odzwierciedlają historyczne style oraz techniki. Do tej grupy należą m.in. rzeźby ogrodowe, pomniki, obeliski, kolumny, krzyże i kapliczki przydrożne, a także zabytkowe nagrobki. Każdy z tych obiektów stanowi świadectwo minionych epok oraz lokalnej tradycji artystycznej i religijnej, przez co wymaga szczególnej ochrony i troski konserwatorskiej.

Na terenie Gminy Zbiczno do rejestru zabytków wpisano elementy wyposażenia kościoła parafialnego pw. Niepokalanego Poczęcia Najświętszej Maryi Panny w Pokrzydowie – nr rejestru B/434/1-41 z dnia 28 grudnia 2022 r. Ze względów bezpieczeństwa nie publikuje się szczegółowych danych dotyczących tych obiektów. Informacje można uzyskać w Wojewódzkim Urzędzie Ochrony Zabytków z siedzibą w Toruniu, Delegatura w Bydgoszczy.

5.5.3. Miejscowe plany zagospodarowania przestrzennego

Ustawa o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami wraz z aktami wykonawczymi określa przedmiot, formy i zasady ochrony zabytków i opieki nad nimi. Ustawa o planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym wraz z aktami prawnymi określa procedurę sporządzania gminnych aktów planowania przestrzennego zgodnie z art. 3 .1. i zakres merytoryczny miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego. Obie te ustawy wraz z ww. aktami dają narzędzie ochrony zabytków – miejscowy plan zagospodarowania przestrzennego (MPZP). Ustawy te stanowią także podstawę uczestnictwa Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków w procedurze sporządzania miejscowych planów.

Ochrona dziedzictwa kulturowego i zabytków w MPZP dotyczy nie tylko konkretnych obiektów i obszarów zabytkowych, lecz także wszelkich aspektów zagospodarowania przestrzennego ustalanego w planie dla całego obszaru opracowania.

Zgodnie z treścią art. 18 i art. 19 ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami ochronę zabytków i opiekę nad zabytkami uwzględnia się przy określeniu ustaleń gminnych aktów planowania przestrzennego. W planach w szczególności:

- 1) uwzględnia się ustalenia krajowego programu ochrony zabytków i opieki nad zabytkami;
- 2) określa się rozwiązania niezbędne do zapobiegania zagrożeniom dla zabytków, zapewnienia im ochrony przy realizacji inwestycji oraz przywracania zabytków do jak najlepszego stanu;
- 3) ustala się przeznaczenie i zasady zagospodarowania terenu uwzględniające opiekę nad zabytkami;
- 4) uwzględnia się ochronę:
 - zabytków nieruchomych wpisanych do rejestru i ich otoczenia,
 - innych zabytków nieruchomych, znajdujących się w gminnej ewidencji zabytków,
 - parków kulturowych;
- 5) uwzględnia się ustalenia gminnego programu opieki nad zabytkami;
- 6) w zależności od potrzeb, ustala się strefy ochrony konserwatorskiej obejmujące obszary, na których obowiązują określone ustaleniami planu ograniczenia, zakazy i nakazy, mające na celu ochronę znajdujących się na tym obszarze zabytków.

Zgodnie z powyższym, miejscowe plany zagospodarowania przestrzennego Gminy Zbiczno jako akty prawa miejscowego stanowią podstawę planowania przestrzennego. Mają one wiążące nadrzędne znaczenie dla gospodarki nieruchomościami. Na terenie Gminy Zbiczno obowiązuje 9 miejscowych planów

zagospodarowania przestrzennego, sporządzonych dla części wsi Zbiczno, Żmijewo, Strzemiuszczek oraz Bachotek. Plany opracowane zostały na małych obszarów, pojedynczych działek i nie chronią w ten sposób pełnego zasobu dziedzictwa kulturowego na terenie gminy. Wymagającą aktualizacji i ujęcia w nich szczegółowych zasad ochrony dziedzictwa kulturowego i zabytków oraz dóbr kultury współczesnej.

Wykaz obowiązujących miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego na terenie Gminy Zbiczno:

1. Miejscowy plan zagospodarowania przestrzennego dla miejscowości Strzemiuszczek obejmujący działki nr 32/28 – 32/48 (Uchwała Nr XII/54/2003 Rady Gminy Zbiczno z dnia 30 lipca 2003 r.);
2. Miejscowy plan zagospodarowania przestrzennego dla miejscowości Żmijewko obejmujący działki nr 36/6, 36/7, teraz 36/6, 36/11, 36/12 (Uchwała Nr XIII/56/2003 Rady Gminy Zbiczno z dnia 10 września 2003 r.);
3. Miejscowy plan zagospodarowania przestrzennego dla miejscowości Zbiczno obejmujący działki nr 231/5, teraz 231/6-231/15 (Uchwała Nr XIII/57/2003 Rady Gminy Zbiczno z dnia 10 września 2003 r.);
4. Miejscowy plan zagospodarowania przestrzennego dla miejscowości Zbiczno obejmujący działki nr 271/1 – 271/3 (Uchwała Nr XIII/58/2003 Rady Gminy Zbiczno z dnia 10 września 2003 r.);
5. Miejscowy plan zagospodarowania przestrzennego dla miejscowości Zbiczno obejmujący działki nr 169/37, 169/38, teraz 169/46-169/57 (Uchwała Nr XXXVI/203/2005 Rady Gminy Zbiczno z dnia 27 lipca 2005 r.);
6. Miejscowy plan zagospodarowania przestrzennego dla miejscowości Zbiczno obejmujący działki nr 219/8 – 219/14, 218/10 – 218/12, 205/1 – 205/3, 205/5 (Uchwała Nr XXXVII/208/2005 Rady Gminy Zbiczno z dnia 28 września 2005 r.);
7. Miejscowy plan zagospodarowania przestrzennego części wsi Żmijewko obejmującego: tereny zabudowy mieszkaniowej, jednorodzinnej, letniskowo – rekreacyjnej i pensjonatowej działki nr 48/2, 48/4, 48/6, 48/7, 48/8, 53/22, 53/23, 53/24, 54/2) – teren „A” oraz działki Nr 48/12, 48/13, 48/15, 48/18, 48/19, 48/20, 48/21, 48/22, 48/23, 48/24, 48/25, 48/26, 48/27, 48/28, 48/29, 48/30, 48/31 i część działki nr 62/2 – teren „B” (Uchwała Nr XXXVI/209/2005 Rady Gminy Zbiczno z dnia 28 września 2005 r.);
8. Miejscowy plan zagospodarowania przestrzennego dla miejscowości Bachotek obejmujący działkę nr 255/4 (własność prywatna) (Uchwała Nr XXXII/178/2017 z dnia 21 marca 2017 r.);
9. Zmiana miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego części wsi Zbiczno (Uchwała Nr XXXIII/235/2021 Rady Gminy Zbiczno z dnia 28 kwietnia 2021).

Ponadto gmina jest w trakcie opracowania planu ogólnego Gminy Zbiczno.

5.6. Zabytki w gminnej ewidencji zabytków

Do obowiązków samorządu lokalnego należy ochrona zabytków, które znajdują się na terenie gminy. Zadania te precyzuje art. 4 ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami. Gminy mają dbać między innymi o: „zapewnienie warunków prawnych, organizacyjnych i finansowych umożliwiających trwałe zachowanie zabytków oraz ich zagospodarowanie i utrzymanie” oraz zapobiegać „zagrożeniom mogącym spowodować uszczerbek dla wartości zabytków”. Do obowiązków nałożonych przez ustawę na gminę należy: „uwzględnienie zadań ochronnych w planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym oraz przy kształtowaniu środowiska”, czemu ma służyć gminna ewidencja zabytków.

W gminnej ewidencji zabytków powinny być ujęte:

- 1) zabytki nieruchome wpisane do rejestru,
- 2) inne zabytki nieruchome znajdujące się w wojewódzkiej ewidencji zabytków,
- 3) inne zabytki nieruchome wyznaczone przez wójta (burmistrza, prezydenta miasta) w porozumieniu z wojewódzkim konserwatorem zabytków (*Utracił moc z dniem 18.05.2023 r. w zakresie, w jakim ogranicza prawo własności nieruchomości przez dopuszczenie ujęcia nieruchomości jako zabytku nieruchomego w gminnej ewidencji zabytków, bez zapewnienia właścicielowi gwarancji ochrony prawnej przez dokonaniem takiego ograniczenia, na podstawie wyroku TK z dnia 11 maja 2023 r. sygn. akt P 12/18 (Dz. U. poz. 951).

Szczegółowe wytyczne na temat opracowania i prowadzenia gminnej ewidencji zabytków zostały określone w Rozporządzeniu Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 26 maja 2011 r. w sprawie prowadzenia rejestru zabytków, krajowej, wojewódzkiej i gminnej ewidencji zabytków oraz krajowego wykazu zabytków skradzionych lub wywiezionych za granicę niezgodnie z prawem (Dz. U. z 2021 r. poz. 56).

Konsekwencją ujęcia obiektów lub obszarów niewpisanych do rejestru zabytków w gminnej ewidencji zabytków jest obowiązek uzgodnienia z wojewódzkim konserwatorem zabytków planowanych przy nich działań za pośrednictwem właściwego organu gminy lub organu administracji architektoniczno-budowlanej. Uzgodnienia z wojewódzkim konserwatorem zabytków prowadzone są na etapie wydania decyzji o ustaleniu lokalizacji inwestycji celu publicznego, decyzji o warunkach zabudowy, decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji drogowej. Ponadto właściciele lub posiadacze zabytków ujętych w gminnej ewidencji zabytków mają obowiązek zawiadomienia wojewódzkiego konserwatora zabytków o wszelkich zagrożeniach, niekorzystnych zmianach oraz o zmianie stanu prawnego zabytku. Mają też obowiązek uczestniczenia w kosztach badań archeologicznych prowadzonych na swoim terenie.

Zawiadomienie o zamiarze włączenia karty adresowej zabytku, o sporządzeniu nowej karty adresowej zabytku albo o zamiarze wyłączenia karty adresowej zabytku z gminnej ewidencji zabytków umieszcza się na stronie podmiotowej Biuletynu Informacji Publicznej do czasu zamieszczenia informacji odpowiednio o włączeniu karty adresowej zabytku, o włączeniu nowej karty adresowej zabytku do gminnej ewidencji zabytków albo o wyłączeniu karty adresowej zabytku z gminnej ewidencji zabytków. Ponadto Wójt (burmistrz, prezydent miasta) o zamiarze włączenia karty adresowej zabytku do gminnej ewidencji zabytków, o sporządzeniu nowej karty adresowej zabytku albo o zamiarze wyłączenia karty adresowej zabytku z gminnej ewidencji zabytków zawiadamia właściciela lub posiadacza zabytku albo nieruchomości lub rzeczy ruchomej, która przestała być zabytkiem, na co najmniej 14 dni przed planowanym terminem włączenia karty adresowej zabytku do gminnej ewidencji zabytków albo wyłączenia tej karty z gminnej ewidencji zabytków.

Zgodnie z art. 21 ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami podstawą do sporządzania programów opieki jest gminna ewidencja zabytków.

Gminna ewidencja zabytków nieruchomości Gminy Zbiczno została opracowana w 2015 r., przyjęta Zarządzeniem Nr 63/2015 Wójta Gminy Zbiczno z dnia 31 grudnia 2015 r. Ewidencja została zaktualizowana w 2025 r. Spis obiektów ujętych w GEZ przedstawia Załącznik nr 1 i nr 2.

Ewidencja jest dokumentem otwartym – powinna być stale weryfikowana i aktualizowana.

5.6.1. Stanowiska archeologiczne w gminnej ewidencji zabytków

Od końca lat 70. XX w. wdrażany był program AZP – Archeologiczne Zdjęcie Polski – podział terenu całej Polski na pola, na których prowadzi się archeologiczne badania powierzchniowe. Bardziej szczegółowe badania prowadzone są w formie badań ratowniczych i nadzorów archeologicznych nad pracami inwestycyjnymi. Nie jest to zbiór zamknięty i nie można wykluczyć, iż w wyniku dalszej weryfikacji i prowadzonych prac ziemnych uda się zidentyfikować nowe ślady działalności człowieka.

Wśród zabytków archeologicznych wyróżnić można dwa typy: ruchome i nieruchome. Zabytki ruchome to wszelkiego rodzaju przedmioty związane z działalnością człowieka w przeszłości, zarówno wytwory pracy ludzkiej, takie jak naczynia, narzędzia, ozdoby, broń itp., jak i tzw. ekofakty – występujące na stanowisku pozostałości organiczne i nieorganiczne pochodzące ze środowiska naturalnego.

Stanowiska na terenie Gminy Zbiczno zewidencjonowano w ramach Archeologicznego Zdjęcia Polski: 32-50, 32-51, 33-50, 33-51, 33-52, 34-50, 34-51. W granicach Gminy Zbiczno zlokalizowanych jest 289 stanowisk archeologicznych, w tym 3 stanowiska wpisane do rejestru zabytków (Załącznik nr 2).

Wszystkie stanowiska wymagają jednak dokładnych badań, które potwierdziłyby występowanie na ich terenie materiału. Ewidencja stanowisk archeologicznych nie jest jednak zbiorem zamkniętym i nie można wykluczyć, że w wyniku dalszej weryfikacji lub prowadzonych prac ziemnych uda się zidentyfikować nowe ślady osadnicze.

Stanowiska archeologiczne wpisane do rejestru zabytków objęte są ścisłą ochroną konserwatorską zgodnie z art. 7, ust. 1, Ustawy o ochronie i opiece nad zabytkami z dnia 23 lipca 2003 r. Dlatego zakazuje się prowadzenia wszelkich robót budowlanych czy przemysłowych na terenie wyżej wymienionych stanowisk. Prace porządkowe prowadzone w obrębie stanowisk archeologicznych wpisanych do rejestru zabytków wymagają uzgodnienia z Wojewódzkim Konserwatorem Zabytków.

Nie wyklucza się odkrycia w przyszłości kolejnych stanowisk archeologicznych. Obecnie program AZP się zakończył, planowany jest program AZP+ (prowadzony przez NID), mający na celu dodatkową weryfikację stanowisk archeologicznych. Odkrycia nowych stanowisk może nastąpić przede wszystkim w wyniku prowadzenia wszelkich prac ziemnych podczas nowych inwestycji, przypadkowych odkryć.

Ochrona właściwa zabytkom archeologicznym powinna być przypisana również do zabytkowych układów urbanistycznych i ruralistycznych historycznych miast i wsi, nawet jeśli nie zostały one osobno ujęte w ewidencji zabytków archeologicznych. Obszary te z natury rzeczy spełniają kryterium zabytku archeologicznego przewidzianego w art. 6 ust. 1 pkt 3 lit. a ustawa o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami, tj. pozostałości terenowej historycznego osadnictwa. Natomiast ze względu na zagrożenie dla substancji nawarstwień kulturowych, jakie niesie ze sobą naruszanie struktury gruntu, wszelkie zamierzenia budowlane na obszarze historycznego miasta lub wsi o metryce średniowiecznej/nowożytnej powinny być objęte obowiązkiem przeprowadzenia niezbędnych badań archeologicznych. Realizacja wszelkich inwestycji na obszarach zidentyfikowanych stanowisk archeologicznych wymaga pozwolenia organu ochrony zabytków oraz zapewnienia badań archeologicznych, w zakresie wyznaczonym przez Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków w – art. 31. ustawy o ochronie zabytków.

W przypadku, gdy obszar stanowiska archeologicznego o własnej formie terenowej lub wpisanego do rejestru zabytków objęty został miejscowym planem zagospodarowania przestrzennego dopuszczającym zainwestowanie lub zagospodarowanie, należy dążyć do zmiany tego planu, aby wyeliminować lub zminimalizować zagrożenie dla zabytku. Szczególny priorytet należy przyznać stanowiskom archeologicznym o własnej formie terenowej, z obszarów których należy usuwać wszelkie funkcje stwarzające zagrożenie dla substancji zabytku.

Zgodnie z art. 33. ust. 1 „Kto przypadkowo znalazł przedmiot, co do którego istnieje przypuszczenie, iż jest on zabytkiem archeologicznym, jest obowiązany, przy użyciu dostępnych środków, zabezpieczyć ten przedmiot i oznakować miejsce jego znalezienia oraz niezwłocznie zawiadomić o znalezieniu tego przedmiotu właściwego wojewódzkiego konserwatora zabytków, a jeśli nie jest to możliwe, właściwego wójta (burmistrza, prezydenta miasta)”.

Rozrost systemu korzeniowego dużych drzew uszkadza bowiem nawarstwienia kulturowe oraz obiekty i ruchome zabytki archeologiczne. W przypadku stanowisk archeologicznych znajdujących się na terenach leśnych, należy sformułować zasady prowadzenia gospodarki leśnej uwzględniające potrzebę ochrony zabytku.

W przypadku kolizji z wszystkimi stanowiskami archeologicznymi należy wprowadzić zapisy umożliwiające przeprowadzenie niezbędnych badań archeologicznych zagrożonych zniszczeniem, na które należy uzyskać pozwolenie od wojewódzkiego konserwatora zabytków.

5.6.2. Obiekty stanowiące własność gminy

Zgodnie z przepisami ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami, każdy właściciel lub posiadacz zabytku zobowiązany jest do sprawowania nad nim należytej opieki. Oznacza to przede wszystkim obowiązek troski o stan techniczny i estetyczny obiektu, a także ponoszenie kosztów związanych z niezbędnymi pracami konserwatorskimi, restauratorskimi oraz robotami budowlanymi. Obowiązek ten spoczywa na osobach dysponujących prawnym tytułem do zabytku – zarówno prywatnych właścicielach, jak i instytucjach publicznych.

W przypadku jednostek samorządu terytorialnego, takich jak Gmina Zbiczno, prowadzenie oraz finansowanie działań związanych z ochroną zabytków należy do zadań własnych gminy. Skuteczna realizacja tych zadań powinna odbywać się dwutorowo, z uwzględnieniem dwóch kluczowych priorytetów:

- sprawowanie opieki nad zabytkowymi obiektami i terenami będącymi własnością lub współwłasnością Gminy Zbiczno,
- kształtowanie estetyki i funkcjonalności przestrzeni publicznych oraz ochrona szeroko rozumianego dziedzictwa kulturowego – w tym również krajobrazu kulturowego – na całym obszarze gminy.

Takie podejście umożliwia kompleksową ochronę dziedzictwa oraz jego efektywne wykorzystanie w życiu społecznym, edukacyjnym i gospodarczym wspólnoty lokalnej.

Gmina Zbiczno jest właścicielem/współwłaścicielem 8 obiektów zabytkowych ujętych w gminnej ewidencji zabytków (Tabela nr 3).

Tabela nr 3. Obiekty ujęte w gminnej ewidencji zabytków, których Gmina Zbiczno jest właścicielem/współwłaścicielem

LP.	ADRES	OBIEKT	WŁASNOŚĆ
1	Ciche, dz. nr 251	cmentarz ewangelicki	gmina
2	Lipowiec nr 8, dz. nr 61/4, 61/3	budynek w zespole szkoły (ob. świetlica wiejska i mieszkanie prywatne)	61/3 – osoby fizyczne 61/4 – współwłasność osoby fizycznej i gmina
3	Pokrzydowo, dz. nr 347	cmentarz ewangelicki	gmina
4	Sumowo, dz. nr 55	cmentarz ewangelicki	gmina
5	Zbiczno, dz. nr 267	cmentarz ewangelicki	gmina
6	Zbiczno, dz. nr 162	cmentarz ewangelicki	gmina
7	Zbiczno, dz. nr 127	cmentarz choleryczny	gmina
8	Zbiczno, dz. nr 79/3	szkoła	gmina

6. Ocena stanu dziedzictwa kulturowego gminy – analiza SWOT

Analiza SWOT stanowi jedną z najpopularniejszych technik analitycznych, pozwalających na porządkowanie informacji oraz diagnozowanie sytuacji wspólnoty samorządowej w konkretnym aspekcie. Stanowi użyteczną pomoc przy dokonywaniu oceny zasobów i otoczenia danej jednostki samorządu terytorialnego, ułatwia też identyfikację problemów i określenie priorytetów rozwoju. Jej nazwa to skrót od pierwszych liter angielskich słów, stanowiących jednocześnie pola przyporządkowania czynników mogących mieć wpływ na powodzenie planu strategicznego – silne strony, słabe strony, szanse i zagrożenia.

Czynniki rozwoju podzielić można – ze względu na ich pochodzenie – na wewnętrzne, na które społeczność lokalna ma wpływ (silne i słabe strony), oraz na czynniki zewnętrzne – umiejscowione w bliższym i dalszym otoczeniu jednostki (szanse i zagrożenia), na które społeczność lokalna nie ma bezpośredniego wpływu. Jednocześnie czynniki te można podzielić według kryterium charakteru wpływu na społeczność lokalną, dzięki czemu wyróżnić można czynniki: pozytywne, czyli atuty i szanse, oraz negatywne, czyli słabości i zagrożenia.

W Tabeli nr 4 zostały przedstawione silne i słabe strony oraz szanse i zagrożenia dotyczące zasobu zabytkowego, warunków dla realizacji działań w zakresie inicjowania, wspierania, koordynowania badań i prac budowlanych w odniesieniu do nieruchomości zabytkowych, jak również upowszechniania i promowania dziedzictwa materialnego i niematerialnego dla rozwoju Gminy Zbiczno.

Tabela nr 4. Analiza SWOT

CZYNNIKI WEWNĘTRZNE I ZEWNĘTRZNE MAJĄCE WPŁYW NA DZIEDZICTWO KULTUROWE GMINY ZBICZNO	
SILNE STRONY	SŁABE STRONY
<ul style="list-style-type: none"> • uchwała w sprawie zasad udzielania dotacji na prace konserwatorskie, restauratorskie lub roboty budowlane przy zabytkach znajdujących się na terenie Gminy Zbiczno wpisanych do rejestru zabytków lub gminnej ewidencji zabytków w ramach Rządowego Programu Odbudowy Zabytków – Polski Ład; • zachowane obiekty sakralne; • obiekty małej architektury sakralnej w formie zabytkowych kapliczek; • opracowana gminna ewidencja zabytków; • aktywność instytucji w rozwoju kultury – Gminny Ośrodek Kultury, Sportu i Rekreacji w Zbicznie, Koła Gospodyń Wiejskich i stowarzyszenia; • różnorodność i cykliczność wydarzeń – od imprez masowych po kameralne spotkania – jarmarki, wystawy; • przynależność do Brodnickiego Obszaru Funkcjonalnego (BOF); • różnorodne formy ochrony przyrody – Brodnicki Park Krajobrazowy, rezerwaty przyrody, Obszary siedliskowe NATURA 2000, Obszar Chronionego Krajobrazu Doliny Drwęcy, rezerwaty przyrody, użytki ekologiczne, pomniki przyrody; • liczne piesze i rowerowe szlaki turystyczne, wodne 	<ul style="list-style-type: none"> • niewystarczające środki z budżetu gminy przeznaczone na ochronę zabytków; • budynki występujące w gminnej ewidencji zabytków, które są własnością prywatną wymagają przeprowadzenia prac zabezpieczających, jak i wyeksponowania ich walorów; • degradacja elementów historycznych układów przestrzennych poprzez lokalizację nowej zabudowy; • niewystarczająca wizualizacja obszaru (niewiele tablic informacyjnych, witaczy, oznakowań tras, szlaków, miejsc historycznych); • niedostatecznie dobrze rozwinięta infrastruktura okołoturystyczna; • miejscowe plany zagospodarowania przestrzennego gminy nieuwzględniające zasad ochrony obiektów zabytkowych.

szlaki turystyczne oraz leśne i kajakowe ścieżki dydaktyczne.	
SZANSE	ZAGROŻENIA
<ul style="list-style-type: none"> • wzrastająca liczba właściwie przeprowadzanych prac remontowo-budowlanych przez prywatnych właścicieli obiektów zabytkowych; • występowanie obiektów i zespołów zabytkowych mogących zainteresować potencjalnych turystów; • dynamicznie rozwijającą się działalność kulturalna; • modernizacja zabytkowych obiektów na terenie gminy z wykorzystaniem dotacji krajowych i unijnych; • opracowania strategiczne zmierzające do zrównoważenia rozwoju kultury w regionach wiejskich i realizacja wytyczonych zadań; • uwzględnienie potrzeb ochrony dziedzictwa kulturowego w dokumencie studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego gminy oraz strategii rozwoju gminy; • wspomaganie przedsięwzięć zmierzających do zachowania i kształtowania ładu przestrzennego z utrzymaniem właściwej ekspozycji obiektów zabytkowych i dostosowywaniem nowej zabudowy do wartości historycznych miejsc; • rozwój szlaków turystycznych opartych na dziedzictwie kulturowym; • kreowanie nowych obszarów i produktów turystycznych w oparciu o atrakcyjny sposób zagospodarowania obiektów zabytkowych; • systematyczne opracowywanie aktualizacji dokumentów na poziomie gminy; • rosnąca rola samorządu włączającego się w sferę ochrony dziedzictwa kulturowego; • partnerstwa międzysektorowe i międzynarodowe (np. z Czechami, Niemcami) – możliwość realizacji projektów transgranicznych, wymiany kulturowej, wspólnych festiwali, wystaw i programów edukacyjnych; • wprowadzenie i egzekwowanie polityki ochrony walorów środowiska naturalnego i kształtowania przestrzennego; • możliwość wsparcia finansowego z różnych źródeł, w tym ze środków Unii Europejskiej; • wzrost dotacji na prace z zakresu ochrony i opieki nad zabytkami, w tym na prace konserwatorskie 	<ul style="list-style-type: none"> • brak realnych systematycznych zachęt dla prywatnych inwestycji w zabytki; • pogarszający się stan techniczny niektórych obiektów zabytkowych na terenie gminy; • sezonowość turystyki; • bardzo wysokie koszty remontów obiektów zabytkowych; • spadek zainteresowania turystyką lokalną, w tym agroturystyką na rzecz preferowania turystyki zagranicznej; • zanik tradycji i tożsamości lokalnej, związany ze zmianą stylu życia; • działania inwestycyjne prowadzone m.in. przez prywatnych właścicieli obiektów, w których interes indywidualny inwestora jest przedkładany nad dobro społeczne, tj. dobro zabytku; • samowola budowlana – wprowadzanie elementów obcych, nowej zabudowy, np. nieprzemysłanej, niezgodnej z historyczną kolorystyką; • niedostosowanie sposobu użytkowania niektórych obiektów zabytkowych do ich charakteru; • odpływ wysoko wykwalifikowanej kadry z terenu gminy, migracja zarobkowa młodszych pokoleń i związane z tym ztracanie więzi z regionem; • degradacja i powolne wygaszanie opuszczonych obiektów zabytkowych, w tym zabytkowych parków.

i obiekty ujęte w gminnej ewidencji zabytków.	
---	--

7. Założenia programowe oraz zasady oceny realizacji Gminnego programu opieki nad zabytkami

Ustawa o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami określa główne cele GPOnZ, do których należą:

- włączenie problemów ochrony zabytków do systemu zadań strategicznych, wynikających z koncepcji przestrzennego zagospodarowania kraju,
- uwzględnienie uwarunkowań ochrony zabytków, w tym krajobrazu kulturowego i dziedzictwa archeologicznego, łącznie z uwarunkowaniami ochrony przyrody i równowagi ekologicznej,
- zahamowanie procesów degradacji zabytków i doprowadzenie do poprawy stanu ich zachowania,
- wyeksponowanie poszczególnych zabytków oraz walorów krajobrazu kulturowego,
- podejmowanie działań zwiększających atrakcyjność zabytków dla potrzeb społecznych, turystycznych i edukacyjnych oraz wspieranie inicjatyw sprzyjających wzrostowi środków finansowych na opiekę nad zabytkami,
- określenie warunków współpracy z właścicielami zabytków, eliminujących sytuacje konfliktowe związane z wykorzystaniem tych zabytków,
- podejmowanie przedsięwzięć umożliwiających tworzenie miejsc pracy związanych z opieką nad zabytkami.

Niniejszy GPOnZ jest programem kierunkowym, uwzględniającym także założenia ogólnych planów i opracowań strategicznych, dotyczących rozwoju społeczno-gospodarczego Gminy Zbiczno. Z drugiej strony ideą nadrzędną GPOnZ jest budowanie tożsamości kulturowej regionu i silnych związków mieszkańców z zamieszkałym przez nich terenem i jego przeszłością. Cele i kierunki działań sformułowane są w perspektywie wieloletniej i wykraczają często poza czteroletni okres obowiązywania GPOnZ.

W GPOnZ wyznaczono dwa priorytety, kierunki działań wraz z zadaniami (Tabela nr 5), które są kontynuacją działań określonych w Gminnym programie opieki nad zabytkami Gminy Zbiczno na lata 2019-2022. Zostały one sformułowane w perspektywie wieloletniej i wykraczają często poza czteroletni okres obowiązywania GPOnZ. Możliwy jest podział realizacji zadań na podokresy w powiązaniu z ustawowym obowiązkiem złożenia po 2 latach przez władze gminy sprawozdania z częściowego wykonania GPOnZ. Wykonanie takiego sprawozdania powinno być poprzedzone oceną poziomu realizacji GPOnZ, która powinna uwzględniać: wykonanie zadań, które zostały przyjęte do realizacji w czteroletnim okresie obowiązywania GPOnZ oraz efektywność ich wykonania. Sposób weryfikacji działań został ujęty w ostatniej kolumnie w Tabeli nr 5.

Priorytety Gminnego Programu Opieki nad Zabytkami:

PRIORYTET I: Ochrona i świadome kształtowanie krajobrazu kulturowego gminy, jako element rozwoju gospodarczo-społecznego Gminy Zbiczno.

PRIORYTET II: Promocja dziedzictwa kulturowego i edukacja służąca budowaniu tożsamości kulturowej mieszkańców Gminy Zbiczno.

W ramach powyższych priorytetów określono cele szczegółowe, które mają być uzyskane przez konkretne, przypisane do nich szczegółowe działania.

Tabela nr 5. Zakres działań w zakresie ochrony i zarządzania dziedzictwem kulturowym Gminy Zbiczno**PRIORYTET I: Ochrona i świadome kształtowanie krajobrazu kulturowego gminy, jako element rozwoju gospodarczo-społecznego Gminy Zbiczno**

KIERUNKI DZIAŁAŃ	ZADANIA	SPOSÓB WERYFIKACJI
Podjęcie działań mających na celu podniesienie atrakcyjności krajobrazu kulturowego gminy na potrzeby edukacyjne, społeczne i turystyczne	Współpraca oraz wspieranie działań instytucji oraz organizacji turystycznych w zakresie ustalenia potrzeb rozwoju bazy turystycznej i propagowania walorów gminy oraz rozwinięcia informacji turystycznej w miejscach najliczniej uczęszczanych przez turystów.	Ilość podjęcia wspólnych działań, inwestycji, ilość turystów odwiedzających poszczególne obiekty/ atrakcje
	Podjęcie współpracy z instytucjami wprowadzającymi dodatkowe oznakowania obiektów zabytkowych na drogach wojewódzkich, powiatowych i gminnych, w celu informowania i ułatwiania dojazdu do tych obiektów.	Ilość postawionych znaków/tablic, z kim współpracowano, wartość poniesionych środków
Rozszerzenie zasobów prawnych form ochrony zabytków Gminy Zbiczno	W momencie przyjmowania nowych planów, strategii, zwiększenie uwagi na prawidłowość treści dotyczących ochrony i opieki nad zabytkami.	Ilość informacji umieszczonych w dokumentach na temat zabytków, czego dotyczyły
	Opracowywanie sprawozdań z realizacji zadań GPOnZ zgodnie z przepisami co dwa lata, następnie przedstawienie sprawozdania na sesji Rady Gminy.	Czy opracowano sprawozdania, czy były prezentowane na sesji
Zahamowanie procesu degradacji zabytków i doprowadzenie do poprawy stanu ich zachowania	Utrzymanie obiektów zabytkowych we właściwym stanie technicznym i estetycznym oraz prowadzenie prac remontowo-konserwatorskich przy obiektach zabytkowych, stanowiących własność lub współwłasność gminy zgodnie z Tabelą nr 3.	Ilość przeprowadzonych prac remontowych, konserwatorskich
	Interwencja władz gminy przy rażących naruszeniach prawa budowlanego, przy obiektach zabytkowych oraz ujętych w ewidencji gminnej (zwłaszcza jeśli chodzi o rozbudowy i przebudowy zmieniające bryłę budynków) we współpracy z Wojewódzkim Konserwatorem Zabytków.	Ilość podjętych interwencji, ich zakres, z kim współpracowano
	Zapoznanie właścicieli i dysponentów obiektów zabytkowych z możliwościami korzystania z programowych funduszy Wspólnoty Europejskiej. Dysponowanie aktualnymi informacjami o możliwościach starania się o środki pozabudżetowe na dofinansowanie prac konserwatorskich przy obiektach zabytkowych.	Ilość zainteresowanych dofinansowaniem, ilość spotkań z właścicielami obiektów zabytkowych, ilość przekazanych informacji dotyczących dotacji
	Wspieranie lub prowadzenie prac porządkowych na terenach zabytkowych parków oraz cmentarzy znajdujących się na terenie gminy, po uprzednim zaopiniowaniu zakresu prac i użytych metod z Wojewódzkim Konserwatorem Zabytków.	Ilość przeprowadzonych prac, ich zakres, wartość zaplanowanych/ poniesionych środków

	Rezerwowanie środków w budżecie gminnym przeznaczonych na dofinansowania udzielania dotacji na prace konserwatorskie, restauratorskie lub roboty budowlane przy zabytkach wpisanych do rejestru zabytków lub znajdujących się w gminnej ewidencji zabytków, położonych na obszarze Gminy Zbiczno.	Wartość dofinansowań, ilość złożonych wniosków, ich wartość
	Opracowanie Planu ochrony zabytków na wypadek konfliktu zbrojnego i sytuacji kryzysowych.	Czy Plan był aktualizowany
	Stały monitoring oraz aplikowanie o środki z programów wspierających rewitalizację obiektów zabytkowych oraz ochronę dziedzictwa kulturowego stanowiących własność gminy.	Ilość pozyskanych środków, na jakie obiekty, z jakich źródeł
PRIORYTET II: Promocja dziedzictwa kulturowego i edukacja służąca budowaniu tożsamości kulturowej mieszkańców Gminy Zbiczno		
KIERUNKI DZIAŁAŃ	ZADANIA	SPOSÓB WERYFIKACJI
Popularyzowanie wiedzy o regionalnym dziedzictwie kulturowym gminy	Wspieranie działań oraz ścisła współpraca z Gminnym Ośrodkiem Kultury, Sportu i Rekreacji w Zbicznie oraz lokalnymi organizacjami pozarządowymi w zakresie opieki nad zabytkami, promocji lokalnej historii oraz organizacji wydarzeń kulturalnych i edukacyjnych.	Ilość podjętych działań, z kim współpracowano, w jakim zakresie, wartość poniesionych środków
	Wydawanie i współfinansowanie materiałów promujących dziedzictwo kulturowe gminy – inicjowanie publikacji folderów, przewodników, map, broszur oraz treści multimedialnych (np. w formie aplikacji, wystaw online), popularyzujących zabytki gminy, historię oraz tradycje mieszkańców.	Ilość wydanych publikacji, ilość osób zainteresowanych publikacjami
	Prowadzenie działań edukacyjnych dla dzieci i młodzieży poprzez organizowanie konkursów, gier terenowych, spacerów historycznych, warsztatów plastycznych, wystaw szkolnych oraz spotkań z lokalnymi pasjonatami historii.	Ilość opracowanych konkursów, wystaw, ilość osób biorących udział, ich tematyka, miejsca gdzie się odbyły, z kim współpracowano
	Promowanie imprez folklorystycznych, warsztatów, przeglądów, festiwali, lokalnych obrzędów, jako produktów turystycznych stanowiących o tożsamości gminy.	Ilość odbytych imprez, ilość wypromowanych imprez, ilość osób uczestniczących
	Utrzymanie istniejących i opracowanie nowych szlaków turystycznych opartych o dziedzictwo kulturowe.	Czy opracowano nowe, z kim współpracowano, ilość nowych szlaków, ilość osób odwiedzających szlaki

8. Instrumentarium realizacji Gminnego programu opieki nad zabytkami

GPOnZ realizowany będzie poprzez wykonanie wskazanych zadań, na rzecz osiągnięcia przyjętych kierunków działań. Podstawę instrumentarium stanowią obowiązujące przepisy prawa oraz zawarte w nich regulacje. Regulacje te dotyczą instrumentów ekonomiczno-prawnych, społecznych oraz finansów publicznych. Zakłada się, że zadania określone w niniejszym GPOnZ będą wykonywane za pomocą następujących instrumentów:

• **instrumenty prawne**, wynikające z obowiązujących przepisów prawnych:

- wpis do rejestru zabytków,
- decyzje administracyjne z zakresu ochrony i opieki nad zabytkami, np. wojewódzkiego konserwatora zabytków;
- ustawa o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami,
- ustawa o planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym,
- ustawa Prawo budowlane,
- ustawa Prawo ochrony środowiska,
- ustawa o ochronie przyrody,
- ustawa o gospodarce nieruchomościami,
- ustawa o organizowaniu i prowadzeniu działalności kulturalnej,
- ustawa o zmianie niektórych ustaw w związku ze wzmocnieniem narzędzi ochrony krajobrazu.

• **instrumenty finansowe:**

- dotacje na prace konserwatorskie, restauratorskie i roboty budowlane przy obiektach wpisanych do rejestru zabytków lub ujęte w gminnej ewidencji zabytków,
- korzystanie z programów uwzględniających finansowanie z funduszy europejskich oraz dotacje, subwencje,
- współpraca pomiędzy podmiotami publicznymi a sektorem prywatnym w ramach „Partnerstwa publiczno-prywatnego” (PPP).

• **instrumenty społeczne:**

- prowadzenie działań z zakresu współpracy i współdziałania z właścicielami oraz użytkownikami zabytków (władzami kościelnymi i parafiami, osobami fizycznymi), a także edukacja i informacja odnośnie dziedzictwa kulturowego Gminy Zbiczno),
- edukacja kulturowa,
- pozyskanie poparcia społecznego na rzecz ochrony środowiska kulturowego,
- współdziałanie z organizacjami społecznymi.

• **instrumenty koordynacji:**

- realizacja projektów i programów Gminy Zbiczno dotyczących ochrony dziedzictwa kulturowego gminy (np. strategia rozwoju gminy, plany rozwoju lokalnego, programy ochrony środowiska przyrodniczego, koncepcje, plany rewitalizacji),
- współpraca z wojewódzkim konserwatorem zabytków,
- współpraca z sąsiednimi samorządami w celu wypracowania wspólnej polityki ochrony środowiska kulturowego i przyrodniczego.

• **instrumenty kontrolne:**

- aktualizacja i weryfikacja gminnej ewidencji zabytków,
- oceny zmian w zagospodarowaniu przestrzennym Gminy Zbiczno,
- sporządzanie co dwa lata sprawozdania z realizacji GPOnZ oraz aktualizacja GPOnZ związana z ustawowym czteroletnim okresem obowiązywania,
- monitorowanie stanu zachowania i funkcjonowania środowiska kulturowego,
- prowadzenie stałej obserwacji procesów i zjawisk istotnych z punktu widzenia realizacji GPOnZ.

9. Źródła finansowania Gminnego Programu Opieki nad Zabytkami

Zgodnie z obowiązującą ustawą o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami, dbałość o zabytek polega między innymi na:

- zapewnieniu warunków prawnych, organizacyjnych i finansowych umożliwiających trwałe zachowanie zabytków oraz ich zagospodarowanie i utrzymanie;
- zapobieganiu zagrożeniom mogącym spowodować uszczerbek dla wartości zabytków; Udaremnianie niszczenia i niewłaściwego korzystania z zabytków;
- przeciwdziałanie kradzieży, zaginięciu lub nielegalnemu wywozowi zabytków za granicę;
- kontroli stanu zachowania i przeznaczenia zabytków;
- uwzględnianiu zadań ochronnych w planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym oraz przy kształtowaniu środowiska.

Dla jednostki samorządu terytorialnego posiadającej tego rodzaju tytuł prawny do obiektu, opieka nad zabytkiem jest zadaniem własnym. Ochrona zabytków i opieka nad nimi, a także wszelkie działania związane ze zmianą ich funkcji w przestrzeni publicznej oraz ich popularyzacją i udostępnianiem społecznym, mogą być finansowane z różnych źródeł w zależności od typu działań.

Niniejszy rozdział wskazuje możliwości w zakresie pozyskiwania dodatkowych środków ze źródeł pozabudżetowych. Ważne jest, by władze gminy z własnej inicjatywy podjęły próbę wygospodarowania w budżecie środków przeznaczonych na realizację zapisów GPOnZ. Tym bardziej, że znaczna część źródeł zewnętrznych wymaga zapewnienia wkładu własnego w finansowanych przez nie projektach. Główny obowiązek związany z opieką, ochroną oraz finansowaniem wszelkich prac konserwatorskich lub robót budowlanych, spoczywa na właścicielach i użytkownikach obiektów zabytkowych.

Źródła zewnętrznego finansowania można podzielić następująco:

• źródła krajowe:

- dotacje Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego,
- dotacje wojewódzkiego konserwatora zabytków,
- dotacje wojewódzkie, powiatowe,
- dotacje gminne,
- Fundusz Termomodernizacji i Remontów,
- Wojewódzki Fundusz Ochrony Środowiska i Gospodarki Wodnej,
- Narodowy Fundusz Ochrony Środowiska i Gospodarki Wodnej (NFOŚiGW),
- fundusze od fundacji,
- Narodowy Fundusz Ochrony Zabytków,
- Fundusz Kościelny.

• źródła pozostałe:

- źródła unijne w ramach funduszy strukturalnych.

9.1. Dotacje

Zgodnie z ustawą o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami, dotacja może zostać udzielona osobie fizycznej, jednostce samorządu terytorialnego lub innej jednostce organizacyjnej będącej właścicielem bądź posiadaczem zabytku wpisanego do rejestru lub znajdującym się w gminnej ewidencji zabytków. Dotacja udzielana jest na wykonanie prac konserwatorskich, restauratorskich i robót budowlanych, planowanych do przeprowadzenia w roku złożenia wniosku lub następnym, bądź na zasadzie refundacji poniesionych już nakładów przed upływem 3 lat po wykonaniu prac.

Art. 77 ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami określa szczegółowo wykaz działań, które mogą podlegać dofinansowaniu. Dotacja na prace konserwatorskie, restauratorskie i roboty budowlane może obejmować wyłącznie nakłady konieczne poniesione na przeprowadzenie następujących działań:

- sporządzenie ekspertyz technicznych i konserwatorskich,
- przeprowadzenie badań konserwatorskich lub architektonicznych,
- wykonanie dokumentacji konserwatorskiej,
- opracowanie programu prac konserwatorskich i restauratorskich,
- wykonanie projektu budowlanego zgodnie z przepisami Prawa budowlanego,
- sporządzenie projektu odtworzenia kompozycji wnętrz,
- zabezpieczenie, zachowanie i utrwalenie substancji zabytku,
- stabilizację konstrukcyjną części składowych zabytku lub ich odtworzenie w zakresie niezbędnym dla zachowania tego zabytku,
- odnowienie lub uzupełnienie tynków i okładzin architektonicznych albo ich całkowite odtworzenie, z uwzględnieniem charakterystycznej dla tego zabytku kolorystyki,
- odtworzenie zniszczonej przynależności zabytku, jeżeli odtworzenie to nie przekracza 50% oryginalnej substancji tej przynależności,
- odnowienie lub całkowite odtworzenie okien, w tym ościeżnic i okiennic, zewnętrznych odrzwi i drzwi, więźby dachowej, pokrycia dachowego, rynien i rur spustowych,
- modernizację instalacji elektrycznej w zabytkach drewnianych lub w zabytkach, które posiadają oryginalne, wykonane z drewna części składowe i przynależności,
- wykonanie izolacji przeciwwilgociowej,
- uzupełnianie narysów ziemnych dzieł architektury obronnej oraz zabytków archeologicznych nieruchomości o własnych formach krajobrazowych,
- działania zmierzające do wyeksponowania istniejących, oryginalnych elementów zabytkowego układu parku lub ogrodu,
- zakup materiałów konserwatorskich i budowlanych, niezbędnych do wykonania prac i robót przy zabytku wpisanym do rejestru lub znajdującym się w gminnej ewidencji zabytków,
- zakup i montaż instalacji przeciwwłamaniowej oraz przeciwpożarowej i odgromowej.

Standardowo dotacja udzielana jest w wysokości do 50% nakładów koniecznych na wykonanie powyższych działań. Natomiast wysokość dotacji może zostać zwiększona, nawet do 100% nakładów koniecznych, w wypadku jeżeli:

- zabytek posiada wyjątkową wartość historyczną, artystyczną lub naukową,
- wymaga przeprowadzenia złożonych pod względem, technologicznym prac konserwatorskich, restauratorskich lub robót budowlanych,
- stan zachowania zabytku wymaga niezwłocznego podjęcia prac konserwatorskich, restauratorskich lub robót budowlanych.

Zgodnie z art. 78 ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami:

- Dotacja może być udzielona w wysokości do 50% nakładów koniecznych na wykonanie prac konserwatorskich, restauratorskich lub robót budowlanych przy zabytku wpisanym do rejestru.
- Jeżeli zabytek, o którym mowa w ust. 1, posiada wyjątkową wartość historyczną, artystyczną lub naukową albo wymaga przeprowadzenia złożonych pod względem technologicznym prac konserwatorskich, restauratorskich lub robót budowlanych, dotacja może być udzielona w wysokości do 100% nakładów koniecznych na wykonanie tych prac lub robót.
- W przypadku, jeżeli stan zachowania zabytku, o którym mowa w ust. 1, wymaga niezwłocznego podjęcia prac konserwatorskich, restauratorskich lub robót budowlanych przy zabytku, dotacja może być również udzielona do wysokości 100% nakładów koniecznych na wykonanie tych prac lub robót.
- Łączna wysokość dotacji udzielonych przez ministra właściwego do spraw kultury i ochrony dziedzictwa narodowego i wojewódzkiego konserwatora zabytków nie może przekraczać wysokości dofinansowania określonej w ust. 1-3.
- Dotacja, o której mowa w art. 74 ust. 2, jest udzielana we wnioskowanej wysokości do 100% nakładów koniecznych na wykonanie prac konserwatorskich lub restauratorskich.

• **Dotacje Kujawsko-Pomorskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków** – przyznawana są na podstawie art. 74 ust. 1 pkt 2 ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (Dz. U. z 2024 r. poz.1292) oraz rozporządzenia Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 16 sierpnia 2017 r. w sprawie udzielania dotacji celowej na prace konserwatorskie lub restauratorskie przy zabytku wpisanym na Listę Skarbów Dziedzictwa oraz prace konserwatorskie, restauratorskie lub roboty budowlane przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków (Dz. U. z 2023 r., poz. 2425 z późn. zm.).

Dotacje udzielane są w celu poprawy stanu zachowania zabytków poprzez ochronę i zachowanie materialnego dziedzictwa kulturowego, konserwację i rewaloryzację zabytków, udostępnianie zabytków na cele publiczne. Kwalifikują się prace prowadzone przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków, realizowane bez udziału środków europejskich. Planowane w roku udzielenia dotacji lub prowadzone w okresie trzech lat poprzedzających rok złożenia wniosku (refundacja). Uprawnionymi wnioskodawcami są jednostki posiadające tytuł prawny do zabytku wynikający z prawa własności, użytkowania wieczystego, trwałego zarządu, ograniczonego prawa rzeczowego albo stosunku zobowiązaniowego.

Wniosek należy złożyć do dnia:

- 30 listopada roku poprzedzającego przeprowadzenie prac przy zabytku wpisanym do rejestru. Z uwagi na to, iż dzień 30 listopada 2024 r. wypada w sobotę, wnioski przyjmowane będą do dnia 2 grudnia 2024 r.
- 30 czerwca roku, w którym dotacja celowa ma być udzielona, w przypadku dofinansowania prac przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków, które zostały przeprowadzone w okresie 3 lat poprzedzających rok złożenia wniosku. Wniosek ten wnioskodawca może złożyć po wykonaniu wszystkich prac lub robót określonych w pozwoleniu wydanym przez Kujawsko-Pomorskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków.

• **Dotacje wojewódzkie i powiatowe** – dofinansowanie prac przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków lub znajdujących się w gminnej ewidencji zabytków odbywa się na podstawie art. 81 ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami oraz na podstawie uchwały Sejmiku Województwa/Rady Powiatu w sprawie trybu i zasad przyznawania dotacji celowej na prace konserwatorskie, restauratorskie i roboty budowlane przy tym zabytku.

Dotacje z budżetu Województwa Kujawsko-Pomorskiego – udzielane są na podstawie Nr XXXV/508/21 Sejmiku Województwa Kujawsko-Pomorskiego z dnia 30 sierpnia 2021 r. w sprawie ustalenia zasad udzielania dotacji na prace konserwatorskie, restauratorskie lub roboty budowlane przy zabytkach wpisanych do rejestru zabytków położonych na obszarze Województwa Kujawsko-Pomorskiego

Ponadto Marszałek Województwa Kujawsko-Pomorskiego, chcąc wyróżnić prace konserwatorskie i restauratorskie przy zabytkach województwa kujawsko-pomorskiego, cechujące się wysoką jakością oraz szczególną dbałością o kompleksowe przywrócenie im świetności i utrwalenie ich kulturowej wartości,

promować dobre wzorce realizacji prac przy zabytku oraz uhonorować autorów szczególnych osiągnięć, związanych z opieką nad zabytkami i ochroną zabytków, przyznaje Medale Hereditas Saeculorum, będący główną nagrodą w Konkursie Dziedzictwo Wieków. W tym celu została powołana specjalna Kapituła, składająca się z ekspertów z zakresu dziedzictwa narodowego i oceniająca nadesłane wnioski przez właścicieli, posiadaczy i zarządców obiektów zabytkowych, jednostki samorządu terytorialnego, stowarzyszenia, fundacje działające na polu ochrony i opieki nad zabytkami, służby konserwatorskie oraz muzea. Uroczystość wręczenia medali laureatom odbywa się podczas wojewódzkiej inauguracji Europejskich Dni Dziedzictwa.

• Dotacje gminne

Zgodnie z art. 81 ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami, ustawą o zmianie ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami oraz niektórych innych ustaw oraz zgodnie z ustawą z dnia 8 marca 1990 r. o samorządzie gminnym dofinansowanie na prace konserwatorskie, restauratorskie lub roboty budowlane przy zabytku wpisanym do rejestru lub znajdującym się w gminnej ewidencji zabytków może być udzielone przez organ stanowiący gminy, powiatu lub samorządu województwa, na zasadach określonych w podjętej przez ten organ uchwale. Dla jednostki samorządu terytorialnego, posiadającej tytuł prawny do obiektu, opieka nad zabytkiem jest ponadto jej zadaniem własnym. Zasady i tryb postępowania o udzielenie dotacji z budżetu gminy na prace konserwatorskie, restauratorskie i roboty budowlane przy zabytkach wpisanych do rejestru zabytków określa odpowiednia uchwała podjęta przez radę gminy.

Dotacje z budżetu Gminy Zbiczno – przyznawane są zgodnie z obowiązującą Uchwałą Nr LXVII/471/2024 Rady Gminy Zbiczno z dnia 7 lutego 2024 r. w sprawie zasad udzielania dotacji na prace konserwatorskie, restauratorskie lub roboty budowlane przy zabytkach znajdujących się na terenie Gminy Zbiczno wpisanych do rejestru zabytków lub gminnej ewidencji zabytków w ramach Rządowego Programu Odbudowy Zabytków – Polski Ład, ze zmianą przyjętą Uchwałą Nr II/20/2024 Rady Gminy Zbiczno z dnia 29 maja 2024 r.

Dotacja może być udzielona podmiotowi ubiegającemu się o dotację:

- 1) w wysokości 98% nakładów koniecznych, jednakże nie więcej niż kwota określona we Wstępnej Promesie Dofinansowania Inwestycji z Rządowego Programu Odbudowy Zabytków,
- 2) w wysokości 2% nakładów koniecznych, jednakże nie więcej niż kwota wynikająca z różnicy 100% nakładów koniecznych i dotacji pochodzącej z Rządowego Programu Odbudowy Zabytków.

W przypadku gdy wartość ostateczna zadania inwestycyjnego objętego dotacją z Programu Odbudowy Zabytków, ustalona po przeprowadzeniu postępowania zakupowego, będzie wyższa niż jej wartość przewidywana we wniosku o dotację z Programu Odbudowy Zabytków, wnioskodawca jest zobowiązany do pokrycia różnicy pomiędzy wartością przewidywaną, a wartością ostateczną.

W przypadku gdy wartość ostateczna zadania inwestycyjnego objętego dotacją z Programu Odbudowy Zabytków, ustalona po przeprowadzeniu postępowania zakupowego będzie niższa niż jej wartość przewidywana we wniosku o dotację z Programu Odbudowy Zabytków, kwotę dotacji ustala się, biorąc pod uwagę wartość procentową dotacji w stosunku do ostatecznej wartości inwestycji.

Kwoty dotacji ustala Rada Gminy w uchwale budżetowej. Podjęcie uchwały o przyznaniu dotacji przez Radę Gminy Zbiczno jest warunkiem do rozpoczęcia przez Podmiot ubiegający się o dotację, postępowania mającego na celu wyłonienie wykonawcy prac wskazanych we wniosku o udzielenie dotacji.

9.2. Źródła zewnętrznego finansowania – krajowe

• Fundusz Termomodernizacji i Remontów

Celem rządowego programu wsparcia remontów i termomodernizacji jest poprawa stanu technicznego istniejących zasobów mieszkaniowych, ze szczególnym uwzględnieniem ich termomodernizacji. Z programu mogą skorzystać właściciele zasobów mieszkaniowych (gminy, spółdzielnie mieszkaniowe, właściciele mieszkań zakładowych i prywatni właściciele). Jego beneficjentami są także osoby mieszkające w budynkach objętych programem, gdyż poprawia się komfort zamieszkiwania z jednoczesnym zmniejszeniem opłat za energię cieplną.

Program realizowany na podstawie ustawy o wspieraniu termomodernizacji i remontów obejmuje dwa główne moduły – wsparcie przedsięwzięć termomodernizacyjnych i wsparcie przedsięwzięć remontowych. Wprowadza on także dodatkowe wsparcie dla właścicieli budynków mieszkalnych objętych w przeszłości czynszem regulowanym. Wsparcie jest udzielane w postaci tzw. premii, czyli spłaty części kredytu wykorzystanego na realizację przedsięwzięcia. Spłata jest dokonywana ze środków Funduszu Termomodernizacji i Remontów, obsługiwanego przez Bank Gospodarstwa Krajowego i zasilanego ze środków budżetu państwa.

• Narodowy Fundusz Ochrony Środowiska i Gospodarki Wodnej (NFOŚiGW)

Narodowy Fundusz Ochrony Środowiska i Gospodarki Wodnej (NFOŚiGW) jest głównym źródłem finansowania w Polsce inwestycji proekologicznych. Wraz z wojewódzkimi funduszami ochrony środowiska i gospodarki wodnej NFOŚiGW tworzy system funduszy ekologicznych.

W ramach NFOŚiGW realizowane są projekty termomodernizacji zabytkowych budynków. Remonty termomodernizacyjne przyczynią się do redukcji zużycia energii pierwotnej i końcowej oraz spowodują obniżenie kosztów zużycia energii elektrycznej i ciepłej. Dodatkowo prace remontowe będą miały również walor konserwatorski, gdyż zostaną przeprowadzone w obiektach zabytkowych, cennych dla kultury narodowej.

• Program Kultura – Interwencje

Organizatorem Programu Kultura – Interwencje jest Narodowe Centrum Kultury. Celem strategicznym Programu jest tworzenie warunków dla wzmacniania tożsamości i uczestnictwa w kulturze na poziomie regionalnym, lokalnym i krajowym poprzez finansowe wsparcie realizacji projektów upowszechniających dorobek kultury i zwiększających obecność kultury w życiu społecznym.

Koncepcja programu została oparta na założeniu, że uczestnictwo w kulturze sprzyja podnoszeniu kompetencji społeczeństwa, tworzeniu warunków do rozwijania aktywności twórczej i przygotowaniu obywateli do aktywnego udziału w różnych formach życia społecznego. O wsparcie w ramach programu Kultura – Interwencje mogą ubiegać się zarówno samorządowe instytucje kultury (z wyłączeniem instytucji współprowadzonych przez Ministra oraz jednostki samorządu terytorialnego), jak i organizacje pozarządowe.

• Finansowanie z fundacji

Kolejną możliwością pozyskiwania funduszy zewnętrznych jest finansowanie pochodzące z fundacji. Można tu wymienić np. fundacje bankowe, Fundację LOTTO Milion Marzeń, Fundację Polska Miedź – KGHM, Fundację PGNiG im. Ignacego Łukasiewicza, Fundację Orange.

• **Narodowy Fundusz Ochrony Zabytków**

Dnia 1 stycznia 2018 r. weszły w życie przepisy ustawy z dnia 22 czerwca 2017 r. o zmianie ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami, tworzące Narodowy Fundusz Ochrony Zabytków jako państwowy fundusz celowy. To jest pierwsze pozabudżetowe źródło ich finansowania. Fundusz początkowo zasilony zostanie z kar administracyjnych oraz nawiązek orzekanych przez sądy za przestępstwa popełniane przeciwko zabytkom. Nowelizacja zakłada wprowadzenie administracyjnych kar pieniężnych w miejsce grzywien wyznaczanych wskutek postępowań w sprawach o wykroczenia. Grzywny, które były zasądzone przez sądy, były rażąco niskie. Niektórym opłacało się więc niszczyć zabytek, a grzywnę wpisać, np. w koszty inwestycyjne. Kary administracyjne są nakładane przez wojewódzkich konserwatorów od dnia 1 stycznia 2018 r.

Narodowy Fundusz Ochrony Zabytków pozwoli na szybkie dofinansowanie zabytków uszkodzonych, np. wskutek katastrof, jak powódzie czy pożary. Dodatkowe pieniądze pozwolą na pilne ratowanie zabytków, czyli naprawę uszkodzonego dachu, rynien czy powybijanych okien. Środkami Funduszu będzie dysponował Generalny Konserwator Zabytków, działający w imieniu Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego.

• **Fundusz Kościelny**

Fundusz Kościelny został powołany na mocy art. 8 ustawy z dnia 20 marca 1950 r. o przejęciu przez Państwo dóbr martwej ręki, poręczeniu proboszczom posiadania gospodarstw rolnych i utworzeniu Funduszu Kościelnego (Dz. U. Nr 9, poz. 87 z późn. zm.) jako forma rekompensaty dla kościołów za przejęte przez Państwo nieruchomości ziemskie.

Kościelne osoby prawne mogą ubiegać się o przyznanie dotacji z Funduszu Kościelnego na konserwację i remonty obiektów sakralnych i kościelnych o wartości zabytkowej w znaczeniu nadanym przez aktualne ustawodawstwo.

Szczegółowe informacje dotyczące zasad postępowania przy udzielaniu dotacji z Funduszu Kościelnego ogłasza Minister Spraw Wewnętrznych i Administracji na stronie internetowej Ministerstwa Spraw Wewnętrznych i Administracji, zwanego dalej „MSWiA”, oraz w BIP MSWiA.

9.2.1. Programy operacyjne Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego

Jednym z najważniejszych źródeł finansowania zadań związanych z ochroną i opieką zabytków są środki budżetu państwa będące w dyspozycji Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego, który corocznie ogłasza stosowne konkursy.

Programy operacyjne Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego:

• **Program „Ochrona Zabytków”**

Strategicznym celem programu jest zachowanie materialnego dziedzictwa kulturowego, realizowane poprzez konserwację i rewaloryzację zabytków nieruchomych i ruchomych oraz ich udostępnianie na cele publiczne.

W ramach Programu można ubiegać się o dofinansowanie następujących rodzajów zadań:

- 1) prac konserwatorskich, restauratorskich lub robót budowlanych przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków planowanych do przeprowadzenia w roku udzielenia dofinansowania;
- 2) prac konserwatorskich, restauratorskich lub robót budowlanych przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków planowanych do przeprowadzenia w roku udzielenia dofinansowania dla zabytków wpisanych na Listę Światowego Dziedzictwa UNESCO oraz uznanych za Pomnik Historii (dotyczy wpisów indywidualnych oraz obszarowych);
- 3) prac konserwatorskich, restauratorskich lub robót budowlanych przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków przeprowadzonych w okresie trzech lat poprzedzających rok złożenia wniosku (po wykonaniu wszystkich prac lub robót określonych w pozwoleniu wydanym przez wojewódzkiego konserwatora zabytków);

- 4) prac konserwatorskich, restauratorskich lub robót budowlanych przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków przeprowadzonych w okresie trzech lat poprzedzających rok złożenia wniosku (po wykonaniu wszystkich prac lub robót określonych w pozwoleniu wydanym przez wojewódzkiego konserwatora zabytków) dla zabytków wpisanych na Listę Światowego Dziedzictwa UNESCO oraz uznanych za Pomnik Historii (dotyczy wpisów indywidualnych oraz obszarowych).

Do programu nie kwalifikują się zadania, które są współfinansowane ze środków europejskich.

O dofinansowanie w ramach programu mogą ubiegać się podmioty prawa polskiego, osoby fizyczne, jednostki samorządu terytorialnego lub inne jednostki organizacyjne, będące właścicielem lub posiadaczem zabytku wpisanego do rejestru albo posiadające taki zabytek w trwałym zarządzie.

• **Program „Groby i cmentarze wojenne w kraju”**

Celem programu jest wspieranie opieki nad grobami i cmentarzami wojennymi na terenie Rzeczypospolitej Polskiej, stanowiącymi materialne świadectwo kluczowych wydarzeń z historii Polski związanych z walką i męczeństwem, a także wspieranie prowadzenia działań naukowych upowszechniających wiedzę na temat tych wydarzeń.

• **Program „Miejsca pamięci i trwale upamiętnienia w kraju”**

Celem programu jest wspieranie samorządów w zapewnianiu stabilnej opieki nad najważniejszymi miejscami pamięci, stanowiącymi materialne świadectwo wydarzeń kluczowych dla narodowej tożsamości.

• **Program „Infrastruktura kultury”**

Celem programu jest poprawa warunków funkcjonowania instytucji i obiektów kultury. Przedmiotem dofinansowania mogą być modernizacje i remonty obiektów przeznaczonych na działalność kulturalną i edukacyjną, w zakresie kultury oraz przygotowanie dokumentacji technicznej do inwestycji.

• **Program „Kultura ludowa i tradycyjna”**

Celem programu jest wspieranie zjawisk związanych ze spuścizną kultur tradycyjnych, transformacjami (przekształceniami i przemianami) poszczególnych elementów oraz współczesnymi kontekstami ich występowania.

• **Program „Wspieranie działań muzealnych”**

Celem programu jest wspieranie działalności muzealnej z zakresu prezentacji zbiorów w postaci atrakcyjnych poznawczo projektów wystawienniczych i wydawniczych oraz opieki konserwatorskiej nad zbiorami.

• **Dotacje Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego na badania archeologiczne**

Celem programu jest ochrona dziedzictwa archeologicznego poprzez wspieranie kluczowych dla tego obszaru zadań, obejmujących niedestrukcyjne rozpoznanie i dokumentację zasobów dziedzictwa archeologicznego oraz opracowanie i publikację wyników przeprowadzonych badań archeologicznych.

W ramach programu można ubiegać się o dofinansowanie następujących rodzajów zadań służących ochronie dziedzictwa archeologicznego na terenie Rzeczypospolitej Polskiej, realizowanych zgodnie z obowiązującymi przepisami w zakresie ochrony i opieki nad zabytkami:

- 1) niedestrukcyjne rozpoznanie i dokumentacja zasobów dziedzictwa archeologicznego z wykorzystaniem metod tradycyjnych i nowoczesnych, m.in. badań powierzchniowych, prospekcji podwodnej, badań geofizycznych, prospekcji lotniczej, skaningu laserowego;
- 2) opracowanie, wraz z obowiązkową publikacją książkową, wyników przeprowadzonych badań archeologicznych, w tym analiza i konserwacja pozyskanych w ramach tych badań zabytków.

9.3. Źródła zewnętrznego finansowania – pozostałe

Poza podstawowymi źródłami finansowania jakimi są środki publiczne pochodzące z budżetu państwa oraz budżetów samorządów, finansowanie ochrony zabytków może odbywać się również przy znaczącym udziale funduszy pochodzących z Unii Europejskiej.

• Fundusze Europejskie na Infrastrukturę, Klimat, Środowisko (FEnIKS)

Program Fundusze Europejskie na Infrastrukturę, Klimat, Środowisko (inaczej FEnIKS) na lata 2021-2027 to następca Programu Operacyjnego Infrastruktura i Środowisko (PO IiŚ). Budżet wynosi ponad 25 miliardów euro (w formie dotacji, instrumentów finansowych i instrumentów łączących finansowanie zwrotne oraz dotacyjne) i będzie przeznaczony na kluczowe projekty środowiskowe, energetyczne oraz transportowe, a także na wsparcie w obszarze kultury i ochrony zdrowia.

Głównym celem Programu jest poprawa warunków rozwoju kraju poprzez budowę infrastruktury technicznej i społecznej zgodnie z założeniami rozwoju zrównoważonego, w tym poprzez m.in. wzmocnienie roli kultury w rozwoju społecznym i gospodarczym. Program ma przyczynić się m.in. do wzmocnienia ochrony zabytków o krajowym i światowym znaczeniu, zarówno ruchomych, jak i nieruchomych. Wsparcie ukierunkowane zostanie na tworzenie odpowiednich warunków infrastrukturalnych stymulujących do aktywnego uczestnictwa w kulturze i w życiu społecznym, w tym eliminację barier w dostępie do kultury dla grup z różnych przyczyn wykluczonych. Zastosowane rozwiązania infrastrukturalne, w tym nowoczesne technologie, umożliwią tworzenie innowacyjnej oferty kulturalnej, rozszerzanie jej o nowe formy działalności i cele lub będą przyczyniać się do zwiększenia atrakcyjności świadczonej oferty, w celu budowania przewag konkurencyjnych w aspekcie zarówno gospodarczym jak i społecznym.

Inwestycje będą wspierały procesy transformacji cyfrowej poprzez rozwój infrastruktury, zakup wyposażenia i technologii umożliwiających rozszerzenie grup odbiorców realizowanej oferty (zwiększenie dostępności kultury poprzez umożliwienie korzystania z niej grupom dotychczas wykluczonym np. niepełnosprawni; zwiększenie zasięgu oferty – upowszechnianie oferty on-line) oraz zapewnienie bezpieczeństwa funkcjonowania w warunkach różnego rodzaju kryzysów (na podstawie doświadczeń związanych z wystąpieniem pandemii Covid-19).

Wsparciem zostaną objęte państwowe i współprowadzone instytucje kultury, biblioteki przechowujące Narodowy Zasób Biblioteczny oraz publiczne szkoły i uczelnie artystyczne. Ponadto o wsparcie mogą ubiegać się jednostki samorządu terytorialnego, NGO oraz kościoły i związki wyznaniowe w zakresie prowadzonej działalności kulturalnej, zlokalizowane na obszarach wpisanych na listę UNESCO lub Pomników Historii.

Zakres wsparcia w ramach celu szczegółowego obejmuje także działania infrastrukturalne mające na celu ochronę i zachowanie otoczenia zabytkowych obiektów. Niejednokrotnie inwestycje będą realizowane w bliskim sąsiedztwie lub na terenie objętym planem rewitalizacji, co wpłynie korzystnie na ogólny rozwój większych obszarów.

Wszystkie ww. typy działań będą mogły być realizowane w formule projektów partnerskich, które przyczynią się do lepszego zarządzania dziedzictwem kulturowym i promowania dziedzictwa kulturowego, co w konsekwencji wpłynie na większą identyfikację społeczeństwa z danym miejscem.

Ochrona, rozwój i promowanie dziedzictwa kulturowego i usług w dziedzinie kultury – 700 000 000 euro.

• Fundusze Europejskie na Rozwój Cyfrowy 2021-2027

Priorytet II: Zaawansowane usługi cyfrowe – jednym z celów programu jest stymulowanie rynku ponownego wykorzystywania zasobów kultury i danych naukowych. Powstałe e-usługi powinny zapewnić zdalny dostęp do unikalnych narzędzi oraz umożliwić przetwarzanie, analizę, bezpieczne gromadzenie i archiwizację dużych zbiorów danych, co będzie skutkowało przyspieszeniem rozwoju takich obszarów jak np.: kultura i rozrywka, motoryzacja, e-zdrowie, transport, bezpieczeństwo publiczne, energetyka, technologie finansowe czy rolnictwo.

2.1 Wysoka jakość i dostępność e-usług publicznych – np. tworzenie, rozwój, integracja e-usług publicznych, wykorzystanie potencjału informacji sektora publicznego (ISP) i technologii w administracji z zastosowaniem np. analiz wielkich zbiorów danych oraz metod sztucznej inteligencji.

2.3 Cyfrowa dostępność i ponowne wykorzystanie informacji – np. digitalizacja zasobów kultury, administracji i nauki (m.in. dane z badań naukowych oraz zasobów edukacyjnych finansowanych ze środków publicznych). Program zakłada podejmowanie działań zwiększających otwartość oraz poziom ponownego wykorzystania danych z zasobów kultury (w tym niebędących ISP), nauki i administracji. Wsparcie będzie udzielane również na budowę lub modernizację i udostępnianie rozwiązań informatycznych do prowadzenia zaawansowanej analityki danych z wykorzystaniem nowych technologii.

Beneficjentami Programu mogą być m.in.: instytucje kultury, przedsiębiorcy, obywatele, NGO.

• Kreatywna Europa 2021-2027

Kreatywna Europa (Creative Europe) to program Komisji Europejskiej, którego celem jest wsparcie ponadnarodowych działań europejskich sektorów kultury, audiowizualnego i kreatywnego w obszarze kultury i sztuki przyczyniających się do budowania kompetencji, profesjonalizacji i zwiększania konkurencyjności sektorów na rynku globalnym, wpływ na zwiększanie dostępu do kultury i sztuki, docieranie do nowych grup odbiorców i zwiększanie uczestnictwa w kulturze, rozwój współpracy międzynarodowej oraz wsparcia ponadnarodowego obiegu europejskich dzieł i twórców, ochrony i propagowania różnorodności kulturowej i językowej oraz europejskiego dziedzictwa kulturowego, wykorzystanie technologii i wdrażanie innowacji w sektorach oraz dostosowania sektorów do zmiany cyfrowej.

W ramach nowej edycji Programu istotne będą także wsparcie sektorów w odbudowie po kryzysie wywołanym pandemią COVID-19, zrównoważony rozwój i zielona transformacja sektorów, równość i równouprawnienie oraz włączanie społeczne poprzez kulturę i sztukę.

Program będzie wdrażany poprzez komponenty:

- komponent Media – wspierający działania sektora audiowizualnego,
- komponent Kultura – wspierający działania sektorów kultury i kreatywnego,
- komponent międzysektorowy – wspierający rozwój innowacji w projektach łączących sektory kultury, kreatywny i audiowizualny, a także sektor wysokiej jakości mediów informacyjnych i rozwój umiejętności krytycznego korzystania z mediów.

10. Bibliografia

1. Ustawa z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami
2. Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r.
3. Ustawa z dnia 27 marca 2003 r. o planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym
4. Ustawa z dnia 7 lipca 1994 r. – Prawo budowlane
5. Ustawa z dnia 27 kwietnia 2001 r. – Prawo ochrony środowiska
6. Ustawa z dnia 16 kwietnia 2004 r. o ochronie przyrody
7. Ustawa z dnia 21 sierpnia 1997 r. o gospodarce nieruchomościami.
8. Ustawa z dnia 25 października 1991 r. o organizowaniu i prowadzeniu działalności kulturalnej
9. Rozporządzenie Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 26 maja 2011 r. w sprawie prowadzenia rejestru zabytków krajowej, wojewódzkiej i gminnej ewidencji zabytków oraz krajowego wykazu zabytków skradzionych lub wywiezionych za granicę niezgodnie z prawem
10. Materiały udostępnione przez Urząd Gminy w Zbicznie
11. Gminny Program Opieki nad Zabytkami Gminy Zbiczno na lata 2019-2022
12. Słownik geograficzny Królestwa Polskiego i innych krajów słowiańskich.” T. 1 -T. 15, Warszawa: nakł. Filipa Sulimierskiego i Władysława Walewskiego, 1880-1914
13. Studium Uwarunkowań i Kierunków Zagospodarowania przestrzennego Gminy Zbiczno, Zbiczno 2016 r.
14. www.powiatbrodnicki.pl
15. www.zbiczno.pl
16. www.zabytek.pl
17. www.stat.gov.pl/gus
18. www.isap.sejm.gov.pl

11. Spis tabel

1. Tabela nr 1. Zabytki nieruchome wpisane do rejestru zabytków z terenu Gminy Zbiczno
2. Tabela nr 2. Wykaz obowiązujących miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego na terenie Gminy Zbiczno
3. Tabela nr 3. Obiekty ujęte w gminnej ewidencji zabytków, których Gmina Zbiczno jest właścicielem/współwłaścicielem
4. Tabela nr 4. Analiza SWOT
5. Tabela nr 5. Zakres działań w zakresie ochrony i zarządzania dziedzictwem kulturowym Gminy Zbiczno

12. Załączniki**Załącznik nr 1. Obiekty ujęte w gminnej ewidencji zabytków Gminy Zbiczno**

LP.	MEJSCOWOŚĆ	ADRES	OBIEKT FUNKCJA PIERWOTNA	OBRĘB NR DZIAŁKI	DATOWANIE	WPIS DO REJESTRU ZABYTKÓW
1	Bachotek		Park dworski	Pokrzydowo dz. 258/11	1911	
2	Bachotek		Cmentarz miejsce pamięci narodowej	Żmijewko dz. 7227	1939-1945	
3	Brzezinki	18	Park dworski	Żmijewko dz. 76/21	XIX w.	
4	Brzezinki		Cmentarz ewangelicki	Żmijewko dz. 76/47	Pocz. XX w.	
5	Brzezinki		Chlewnia w zespole podworskim	Żmijewko dz. 76/37	2 poł. XIX/XX w.	
6	Brzezinki		spichlerz	Żmijewko dz. 76/34	2 poł. XIX w.	
7	Brzezinki	19	gorzelnia	Żmijewko dz. 76/56	pocz. XX w.	
8	Brzezinki		kuźnia	Żmijewko dz. 76/56	2 poł. XIX w.	
9	Brzezinki		Stajnie w zespole podworskim	Żmijewko dz. 76/56	2 poł. XIX w.	
10	Ciche	31	Kościół dawna szkoła ewangelicka	Ciche dz. 131	przeł. XIX w.	
11	Ciche		Cmentarz ewangelicki	Ciche dz. 251	Poł. XIX w.	
12	Ciche		Cmentarz parafialny	Ciche dz. 252	1921r.	
13	Ciche	35	budynek mieszkalny	Ciche dz. 237	pocz. XX w.; przeb. pocz. XXI w.	
14	Ciche	48B,48C	budynek mieszkalny	Ciche dz. 244/3, 244/1	1910	
15	Ciche	49	budynek mieszkalny	Ciche dz. 123/2	1934	
16	Ciche	50	budynek mieszkalny	Ciche dz. 122/9	pocz. XX w.	
17	Ciche	53	szkoła	Ciche dz. 120/5, 120/7	przeł. XIX/XX w.	
18	Ciche	55	budynek mieszkalny	Ciche dz. 118	pocz. XX w.	
19	Czysteblota	11	budynek mieszkalny	Czysteblota dz. 36	przeł. XIX/XX w.	
20	Czysteblota	12	budynek mieszkalny	Czysteblota dz. 8	przeł. XIX/XX w.	
21	Czysteblota	14	budynek mieszkalny	Czysteblota dz. 32/2	przeł. XIX/XX w.; przeb. 90 lata XX w.	

22	Czysteblota	17	budynek mieszkalny	Czysteblota dz. 31/4	pocz. XX w.	
23	Gaj-Grzmięca	26	Szkoła dawny dwór	Gaj-Grzmięca dz. 34	pocz. XX w.	
24	Grzmięca	1	Szkoła dawna leśniczówka	Strzemiuszczek dz. 53/15	pocz. XX w.	
25	Grzmięca		Młyn wodny wraz z halą traka	Strzemiuszczek dz. 53/15	pocz. XX w.	
26	Kaługa	1	Dworzec kolejowy	Czysteblota dz. 198/1	pocz. XX w.	
27	Karaś		Polski rejon umocniony Zbiczno Zespół fortyfikacji polowych z 1939 r. obiekt nr 3 tradytor dwustronny	Koń dz. 7161/3 N 53°21'17,9 E 19°23'10,54	Lipiec-wrzesień 1939 r.	
28	Karaś		Polski rejon umocniony Zbiczno Zespół fortyfikacji polowych z 1939 r. obiekt nr 1 tradytor jednostronny	Koń dz. 7141 N 53°21'28,17 E 19°21'52,75	Lipiec-wrzesień 1939 r.	
29	Karaś		Polski rejon umocniony Zbiczno Zespół fortyfikacji polowych z 1939 r. obiekt nr 2 tradytor dwustronny	Koń dz. 7163/3 N 53°21'15,75 E 19°22'18,63	Lipiec-wrzesień 1939 r.	
30	Lipowiec	8	Budynek w zespole szkoły	Lipowiec dz. 61/4, 61/3	przeł. XIX/XX w.	
31	Lipowiec	8A	szkoła	Lipowiec dz. 61/9	pocz. XX w.	
32	Najmowo		Park dworski	Najmowo dz. 26/24	1911	
33	Najmowo	6	pałac	Najmowo dz. 26/24	przeł. XIX/XX w.	
34	Najmowo		Gorzelnia/młyn	Najmowo dz. 26/27	przeł. XIX/XX w.	
35	Najmowo		Magazyn w zespole folwarcznym	Najmowo dz. 26/27	przeł. XIX/XX w.	
36	Najmowo	20	Budynek mieszkalny w zespole stacji kolejowej	Najmowo dz. 21/1	pocz. XX w.	
37	Najmowo	21	Budynek mieszkalny w zespole stacji kolejowej	Najmowo dz. 21/2	pocz. XX w.	
38	Najmowo	22	Dworzec w zespole stacji kolejowej	Najmowo dz. 21/3	pocz. XX w.	
39	Najmowo	23	Budynek mieszkalny w zespole stacji kolejowej	Najmowo dz. 21/4	pocz. XX w.	
40	Najmowo		Budynek gospodarczy w zespole stacji kolejowej	Najmowo dz. 21/2	pocz. XX w.	
41	Pokrzydowo		Cmentarz parafialny	Pokrzydowo dz. 46, 47	Poł. XIX w.	
42	Pokrzydowo		Cmentarz ewangelicki	Pokrzydowo	1910 r.	

				dz. 347		
43	Pokrzydowo	19A	Budynek mieszkalny	Pokrzydowo dz. 171/3	pocz. XX w.	
44	Pokrzydowo	20	Budynek mieszkalny	Pokrzydowo dz. 142/6	pocz. XX w.	
45	Pokrzydowo	21	Budynek mieszkalny	Pokrzydowo dz. 169/5	pocz. XX w.	
46	Pokrzydowo	26	Budynek mieszkalny	Pokrzydowo dz. 144	pocz. XX w.	
47	Pokrzydowo	28	Budynek mieszkalny	Pokrzydowo dz. 151/4	przeł. XIX/XX w.	
48	Pokrzydowo	35	Budynek mieszkalny	Pokrzydowo dz. 62/2	2 ćw. XX w.	
49	Pokrzydowo	40	Budynek mieszkalny	Pokrzydowo dz. 79	pocz. XX w.	
50	Pokrzydowo	42	Budynek mieszkalny	Pokrzydowo dz. 108	1932	
51	Pokrzydowo	67	Budynek mieszkalny	Pokrzydowo dz. 139/3	2 ćw. XX w.	
52	Pokrzydowo	76	Budynek gospodarczy	Pokrzydowo dz. 56/1	przeł. XIX/XX w.	
53	Pokrzydowo	90	dwór	Pokrzydowo dz. 154/6	przeł. XIX/XX w.	
54	Pokrzydowo	93	Budynek mieszkalny	Pokrzydowo dz. 349	1933	
55	Pokrzydowo	100	Budynek mieszkalny	Pokrzydowo dz. 69	przeł. XIX/XX w.	
56	Pokrzydowo	101	Budynek mieszkalny	Pokrzydowo dz. 65	pocz. XX w.	
57	Pokrzydowo	102	Budynek mieszkalny	Pokrzydowo dz. 72	pocz. XX w.	
58	Pokrzydowo	103	przedszkole	Pokrzydowo dz. 71/2	pocz. XX w.	
59	Pokrzydowo	104	Budynek mieszkalny	Pokrzydowo dz. 66	1880	
60	Pokrzydowo	105	Budynek mieszkalny wielorodzinny	Pokrzydowo dz. 49/5	pocz. XX w.	
61	Pokrzydowo	108A	Budynek mieszkalny	Pokrzydowo dz. 68/2	2 ćw. XX w.	
62	Pokrzydowo	109	Budynek mieszkalny	Pokrzydowo dz. 174/2	2 ćw. XX w.	
63	Sosno		Park dworski	Sumowo dz. 185/19, 185/21	kon. XIX w.	
64	Sosno	5	dwór	Sumowo dz. 185/19	przeł. XIX/XX w.	
65	Sumowo	13	Budynek mieszkalny	Sumowo dz. 43/4	przeł. XIX/XX w.	
66	Sumowo	32	Kościół	Sumowo dz. 92	2 poł. XX w.	

67	Sumowo	31	Dwór obecnie Plebania	Sumowo dz. 91	1 poł. XIX w.	
68	Sumowo	31	Ogrodzenie w zespole podworskim	Sumowo dz. 91, 92	przeł. XIX/XX w.	
69	Sumowo		Cmentarz parafialny	Sumowo dz. 142, 143/1	2 poł. XIX w.	
70	Sumowo		Cmentarz ewangelicki	Sumowo dz. 55	Poł. XIX w.	
71	Sumówko	6	Dwór dawna szkoła	Sumówko dz. 193/1	2 poł. XIX w.	
72	Sumówko	6	Park dworski	Sumówko dz. 193/1	2 poł. XIX w.	
73	Sumówko	6	Budynek gospodarczy	Sumówko dz. 193/2	2 poł. XIX w.	
74	Sumówko	6	Ogrodzenie w zespole podworskim	Sumówko dz. 193/2	2 poł. XIX w.	
75	Sumówko	7	Budynek mieszkalny	Sumówko dz. 264/3	pocz. XX w.	
76	Szramowo	18	Dom drewniany w zagrodzie tzw. „Poniatówka”	Szramowo dz. 34	2 ćw. XX w.	
77	Szramowo	28	Budynek mieszkalny w zespole stacji kolejowej	Szramowo dz. 39/4	przeł. XIX/XX w.	
78	Szramowo	29	Dworzec w zespole stacji kolejowej	Szramowo dz. 39/3	przeł. XIX/XX w.	
79	Szramowo	29A	Toalety ob. budynek mieszkalny	Szramowo dz. 39/2	WEŻ PT 2010	
80	Szramowo		kapliczka	Szramowo dz. 7194/1	pocz. XX w.	
81	Tomki	10	Dom ogrodnika w zespole podworskim	Sumówko dz. 26	2 poł. XIX w.	
82	Tomki		kapliczka	Sumówko dz. 104	2 poł. XIX w.	
83	Zarośle		Cmentarz ewangelicki	Zbiczno dz. 7164/1	poł. XIX w.	
84	Zbiczno		Polski rejon umocniony Zbiczno Zespół fortyfikacji połowych z 1939 r. obiekt nr 4 tradytor dwustronny	Zbiczno dz. 7199/2 N 53°20'30,83 E 19°25'8,84	Lipiec-wrzesień 1939 r.	
85	Zbiczno		Cmentarz ewangelicki	Zbiczno dz. 267	poł. XIX w.	
86	Zbiczno		Cmentarz ewangelicki	Zbiczno dz. 162	2 poł. XIX w.	
87	Zbiczno		Cmentarz choleryczny	Zbiczno dz. 127	pocz. XX w.	
88	Zbiczno	ul. Szosa Brodnicka 43	Budynek mieszkalny	Zbiczno dz. 182	pocz. XX w.	
89	Zbiczno	ul. Szosa	Budynek mieszkalny	Zbiczno	1937	

		Brodnicka 47		dz. 183/2		
90	Zbiczno	ul. Szosa Brodnicka 51	Budynek mieszkalny	Zbiczno dz. 178	lata 30 XX w.	
91	Zbiczno	ul. Szosa Brodnicka 55	Budynek mieszkalny	Zbiczno dz. 175/9	pocz. XX w.	
92	Zbiczno	ul. Szosa Brodnicka 57	Budynek mieszkalny	Zbiczno dz. 176/13	1931	
93	Zbiczno	ul. Szosa Brodnicka 70	Budynek mieszkalny	Zbiczno dz. 384/7	pocz. XX w.	
94	Zbiczno	ul. Szosa Brodnicka 73	Budynek mieszkalny	Zbiczno dz. 78/9	koniec XIX w.	
95	Zbiczno	ul. Szosa Brodnicka 77	przedszkole	Zbiczno dz. 79/3	pocz. XX w.	
96	Zbiczno	ul. Szosa Brodnicka 78	Budynek mieszkalny	Zbiczno dz. 390	pocz. XX w.	
97	Zbiczno	ul. Szosa Brodnicka 82	Budynek mieszkalny	Zbiczno dz. 383/2	pocz. XX w.	
98	Zbiczno	ul. Szosa Brodnicka 83	Budynek mieszkalny	Zbiczno dz. 83/1	pocz. XX w.	
99	Zbiczno	ul. Szosa Brodnicka 84	Budynek mieszkalny	Zbiczno dz. 372/1	przeł. XIX/XX w.	
100	Zbiczno	ul. Młyńska 1	Budynek mieszkalny	Zbiczno dz. 399/6	przeł. XIX/XX w.	
101	Zbiczno	ul. Pod Sosno 64	Budynek mieszkalny	Zbiczno dz. 3	pocz. XX w.	
102	Zbiczno	ul. Pod Sosno 45	Budynek mieszkalny	Zbiczno dz. 225/4	pocz. XX w.	
103	Zbiczno	ul. Bukowa 10	Park przy dawnej leśniczówce	Zbiczno dz. 704/1, 704/4, 704/5, 704/6, 704/7, 704/8, 704/9	2 poł. XIX w. po 1868 r.	
104	Zbiczno	ul. Bukowa 10	dawna siedziba Nadleśnictwa	Zbiczno dz. 704/1	ok. 1868r.	
105	Zbiczno	ul. Bukowa 10	obora	Zbiczno dz. 704/1	2 poł. XIX w., po 1868r.	
106	Zbiczno	ul. Bukowa 10	stodoła	Zbiczno dz. 704/1	2 poł. XIX w., po 1868r.	
107	Żmijewo		Cmentarz parafialny	Żmijewko dz. 110/1, 111	Poł. XIX w.	

108	Żmijewo		Cmentarz przykościelny	Żmijewko dz. 109/1	XIV w.	
109	Żmijewo	2	plebania	Żmijewko dz. 97/4	przeł. XIX/XX w.	
110	Żmijewo	2	Budynek w zespole plebanii	Żmijewko dz. 97/4	przeł. XIX/XX w.	
111	Żmijewo	3	dwór	Żmijewko dz. 98/2	przeł. XIX/XX w.	
112	Żmijewo	3	Ogrodzenie dworu	Żmijewko dz. 98/1	przeł. XIX/XX w.	
113	Żmijewo		Park dworski	dz. 98/1, 98/4	XIX w.	
114	Żmijewo	10	Dawna szkoła	Żmijewko dz. 238/1	pocz. XX w.	
115	Żmijewo		Aleja przydrożna kasztanowa Żmijewo- Brzezinki	Żmijewko dz. 80/1		
116	Żmijewko	23	Budynek mieszkalny	Żmijewko dz. 54/7	pocz. XX w.	
117	Pokrzydowo		Grodzisko wczesnośredniowieczne	Pokrzydowo dz. 7203	Stanowisko 1 AZP 33-51/1 x-607727,87 y- 529078,90	C/101, decyzja z 24.11.1969 r.
118	Pokrzydowo		Grodzisko późnośredniowieczne	Pokrzydowo dz. 7203	Stanowisko 2 AZP 33-51/2 x-607589,87 y- 529078,90	C/92, decyzja z 07.11.1969 r.
119	Pokrzydowo		Kościół parafialny pw. Niepokalanego Poczęcia NMP	Pokrzydowo dz. 67	1864-1866	A/1002, decyzja z 12.05.2006 r.
120	Pokrzydowo		Cmentarz przykościelny	Pokrzydowo dz. 67		A/1002, decyzja z 12.05.2006 r.
121	Pokrzydowo		Ogrodzenie terenu kościół i cmentarza	Pokrzydowo dz. 67		A/1002, decyzja z 12.05.2006 r.
122	Tomki	10	dwór	Sumówko dz. 26	2 poł. XIX w.	A/1361, decyzja z 04.06.1990 r.
123	Tomki	10	park	Sumówko dz. 26	Pocz. XIX w.	A/1361, decyzja z 01.10.1985 r.
124	Tomki	10	Budynek obory	Sumówko dz. 26	2 poł. XIX w.	A/1361, decyzja z 04.06.1990 r.
125	Żmijewo	1	Kościół parafialny pw. Św. Jakuba Apostoła	Żmijewko dz. 109/1	Ok. 1330 r.	A/369, decyzja z 07.02.1931 r.
126	Żmijewko		Grodzisko wczesnośredniowieczne	Żmijewko dz. 7218	Stanowisko 1 AZP 34-51/2 x- 602610,51 y- 525376,31	C/96, decyzja z 12.11.1969 r.

Załącznik nr 2. Stanowiska archeologiczne ujęte w gminnej ewidencji zabytków Gminy Zbiczno

LP.	MIEJSCOWOŚĆ	NR OBSZARU AZP	NR STANOWISKA W MIEJSCOWOŚCI	NR STANOWISKA NA OBSZARZE
1	Ciche	32-50	10	2
2	Ciche	32-50	11	3
3	Ciche	32-51	1	1
4	Ciche	32-51	2	2
5	Ciche	32-51	3	3
6	Ciche	32-51	4	4
7	Ciche	32-51	5	5
8	Ciche	32-51	6	6
9	Ciche	32-51	7	7
10	Ciche	32-51	8	8
11	Ciche	32-51	9	9
12	Czyste Błota	32-52	1	83
13	Gaj-Grzmięca	33-51	1	9
14	Koń	33-50	1	124
15	Lipowiec	33-52	12	103
16	Lipowiec	33-52	13	104
17	Lipowiec	33-52	14	105
18	Lipowiec	33-52	15	106
19	Lipowiec	33-52	16	107
20	Lipowiec	33-52	17	108
21	Lipowiec	33-52	18	109
22	Lipowiec	33-52	19	110
23	Lipowiec	33-52	22	180
24	Lipowiec	33-52	23	181
25	Lipowiec	33-52	24	182
26	Lipowiec	33-52	25	183
27	Lipowiec	33-52	26	184
28	Lipowiec	33-52	27	185
29	Lipowiec	33-52	28	186
30	Lipowiec	33-52	29	187
31	Lipowiec	33-52	30	188
32	Lipowiec	33-52	31	189
33	Lipowiec	33-52	32	190
34	Lipowiec	33-52	33	191
35	Najmowo	34-50	1	77
36	Najmowo	34-50	2	78
37	Najmowo	34-50	3	79
38	Najmowo	34-50	5	86
39	Najmowo	34-50	6	92
40	Najmowo	34-50	7	93
41	Najmowo	34-50	8	94
42	Najmowo	34-50	9	95
43	Najmowo	34-50	10	96
44	Najmowo	34-50	11	97
45	Pokrzydowo	33-51	1	1
46	Pokrzydowo	33-51	2	2
47	Pokrzydowo	33-51	24	3
48	Pokrzydowo	33-51	25	4
49	Pokrzydowo	33-51	26	5
50	Pokrzydowo	33-51	27	6

51	Pokrzydowo	33-51	28	7
52	Pokrzydowo	33-51	29	8
53	Pokrzydowo	33-51	30	11
54	Pokrzydowo	33-51	31	12
55	Pokrzydowo	33-51	32	13
56	Pokrzydowo	33-51	33	14
57	Pokrzydowo	33-51	34	38
58	Pokrzydowo	33-52	3	150
59	Pokrzydowo	33-52	4	151
60	Pokrzydowo	33-52	5	152
61	Pokrzydowo	33-52	6	169
62	Pokrzydowo	33-52	7	170
63	Pokrzydowo	33-52	8	171
64	Pokrzydowo	33-52	9	199
65	Pokrzydowo	33-52	10	200
66	Pokrzydowo	33-52	11	201
67	Pokrzydowo	33-52	12	202
68	Pokrzydowo	33-52	13	203
69	Pokrzydowo	33-52	14	204
70	Pokrzydowo	33-52	15	205
71	Pokrzydowo	33-52	16	206
72	Pokrzydowo	33-52	17	207
73	Pokrzydowo	33-52	18	208
74	Pokrzydowo	33-52	19	209
75	Pokrzydowo	33-52	20	210
76	Pokrzydowo	33-52	21	211
77	Pokrzydowo	34-51	35	30
78	Pokrzydowo	34-51	36	31
79	Pokrzydowo	34-51	37	32
80	Pokrzydowo	34-52	22	43
81	Pokrzydowo	34-52	23	44
82	Równica	33-52	1	172
83	Strzemieszek	33-51	1	10
84	Sumowo	33-50	1	7
85	Sumowo	33-50	2	8
86	Sumowo	33-50	3	9
87	Sumowo	33-50	4	10
88	Sumowo	33-50	5	11
89	Sumowo	33-50	6	15
90	Sumowo	33-50	7	16
91	Sumowo	33-50	8	17
92	Sumowo	33-50	9	29
93	Sumowo	33-50	10	30
94	Sumowo	33-50	11	31
95	Sumowo	33-50	12	32
96	Sumowo	33-50	13	33
97	Sumowo	33-50	14	34
98	Sumowo	33-50	15	35
99	Sumowo	33-50	16	39
100	Sumowo	33-50	17	40
101	Sumowo	33-50	18	45
102	Sumowo	33-50	19	102
103	Sumowo	33-50	20	103

104	Sumowo	33-50	21	106
105	Sumowo	33-50	22	107
106	Sumowo	33-50	23	108
107	Sumowo	33-50	24	109
108	Sumowo	33-50	25	110
109	Sumowo	33-50	26	111
110	Sumowo	33-50	27	112
111	Sumowo	33-50	28	113
112	Sumowo	33-50	29	122
113	Sumowo	33-50	30	123
114	Sumówko	33-49	59	18
115	Sumówko	33-50	1	4
116	Sumówko	33-50	2	5
117	Sumówko	33-50	3	6
118	Sumówko	33-50	4	12
119	Sumówko	33-50	5	13
120	Sumówko	33-50	6	14
121	Sumówko	33-50	7	22
122	Sumówko	33-50	8	23
123	Sumówko	33-50	9	24
124	Sumówko	33-50	10	25
125	Sumówko	33-50	11	26
126	Sumówko	33-50	12	27
127	Sumówko	33-50	13	28
128	Sumówko	33-50	14	36
129	Sumówko	33-50	15	37
130	Sumówko	33-50	16	38
131	Sumówko	33-50	17	41
132	Sumówko	33-50	18	42
133	Sumówko	33-50	19	43
134	Sumówko	33-50	20	44
135	Sumówko	33-50	21	46
136	Sumówko	33-50	22	47
137	Sumówko	33-50	23	48
138	Sumówko	33-50	24	49
139	Sumówko	33-50	25	50
140	Sumówko	33-50	26	51
141	Sumówko	33-50	27	52
142	Sumówko	33-50	28	53
143	Sumówko	33-50	29	54
144	Sumówko	33-50	30	66
145	Sumówko	33-50	31	67
146	Sumówko	33-50	32	68
147	Sumówko	33-50	33	69
148	Sumówko	33-50	34	70
149	Sumówko	33-50	35	71
150	Sumówko	33-50	36	72
151	Sumówko	33-50	37	73
152	Sumówko	33-50	38	74
153	Sumówko	33-50	39	75
154	Sumówko	33-50	40	76
155	Sumówko	33-50	41	77
156	Sumówko	33-50	42	78

157	Sumówko	33-50	43	79
158	Sumówko	33-50	44	80
159	Sumówko	33-50	45	98
160	Sumówko	33-50	46	99
161	Sumówko	33-50	47	100
162	Sumówko	33-50	48	101
163	Sumówko	33-50	49	104
164	Sumówko	33-50	50	105
165	Sumówko	33-50	51	114
166	Sumówko	33-50	52	115
167	Sumówko	33-50	53	116
168	Sumówko	33-50	54	117
169	Sumówko	33-50	55	118
170	Sumówko	33-50	56	119
171	Sumówko	33-50	57	120
172	Sumówko	33-50	58	121
173	Szramowo	33-52	1	62
174	Szramowo	33-52	2	63
175	Szramowo	33-52	3	64
176	Szramowo	33-52	4	65
177	Szramowo	33-52	5	66
178	Szramowo	33-52	6	67
179	Szramowo	33-52	7	68
180	Szramowo	33-52	8	69
181	Szramowo	33-52	9	70
182	Szramowo	33-52	10	71
183	Szramowo	33-52	11	72
184	Szramowo	33-52	12	73
185	Szramowo	33-52	13	74
186	Szramowo	33-52	14	75
187	Szramowo	33-52	15	76
188	Szramowo	33-52	16	77
189	Szramowo	33-52	17	78
190	Szramowo	33-52	18	79
191	Szramowo	33-52	19	80
192	Szramowo	33-52	20	81
193	Szramowo	33-52	21	82
194	Szramowo	33-52	22	83
195	Szramowo	33-52	23	84
196	Szramowo	33-52	24	85
197	Szramowo	33-52	25	86
198	Szramowo	33-52	26	87
199	Szramowo	33-52	27	88
200	Szramowo	33-52	28	89
201	Szramowo	33-52	29	90
202	Szramowo	33-52	30	91
203	Szramowo	33-52	31	92
204	Szramowo	33-52	32	93
205	Szramowo	33-52	33	94
206	Szramowo	33-52	34	95
207	Szramowo	33-52	35	96
208	Szramowo	33-52	36	97
209	Szramowo	33-52	37	98

210	Szramowo	33-52	38	99
211	Szramowo	33-52	39	100
212	Szramowo	33-52	40	101
213	Szramowo	33-52	41	102
214	Szramowo	33-52	60	111
215	Szramowo	33-52	21	112
216	Szramowo	33-52	42	113
217	Szramowo	33-52	43	114
218	Szramowo	33-52	44	153
219	Szramowo	33-52	45	154
220	Szramowo	33-52	46	155
221	Szramowo	33-52	47	156
222	Szramowo	33-52	48	157
223	Szramowo	33-52	49	158
224	Szramowo	33-52	50	159
225	Szramowo	33-52	51	160
226	Szramowo	33-52	52	161
227	Szramowo	33-52	53	162
228	Szramowo	33-52	54	163
229	Szramowo	33-52	55	164
230	Szramowo	33-52	56	165
231	Szramowo	33-52	57	166
232	Szramowo	33-52	58	167
233	Szramowo	33-52	59	168
234	Zastawie	33-52	1	179
235	Zastawie	33-52	2	173
236	Zastawie	33-52	3	174
237	Zastawie	33-52	4	175
238	Zastawie	33-52	5	176
239	Zastawie	33-52	6	177
240	Zastawie	33-52	7	178
241	Zastawie	33-52	-	217
242	Zbiczno	33-50	1	55
243	Zbiczno	33-50	2	56
244	Zbiczno	33-50	3	57
245	Zbiczno	33-50	4	58
246	Zbiczno	33-50	5	59
247	Zbiczno	33-50	6	60
248	Zbiczno	33-50	7	61
249	Zbiczno	33-50	8	62
250	Zbiczno	33-50	9	63
251	Zbiczno	33-50	10	64
252	Zbiczno	33-50	11	65
253	Zbiczno	33-51	13	15
254	Zbiczno	33-51	14	16
255	Zbiczno	33-51	15	17
256	Zbiczno	33-51	16	18
257	Zbiczno	33-51	17	19
258	Zbiczno	33-51	18	20
259	Zbiczno	33-51	19	21
260	Zbiczno	33-51	20	22
261	Zbiczno	33-51	21	23
262	Zbiczno	33-51	22	24

263	Zbiczno	33-51	23	25
264	Zbiczno	33-51	24	29
265	Zbiczno	33-51	25	30
266	Zbiczno	33-51	26	31
267	Zbiczno	33-51	27	32
268	Zbiczno	33-51	28	33
269	Zbiczno	33-51	29	34
270	Zbiczno	33-51	30	35
271	Zbiczno	33-51	31	36
272	Zbiczno	33-51	32	37
273	Żmijewko	33-51	13	26
274	Żmijewko	33-51	14	27
275	Żmijewko	33-51	15	28
276	Żmijewko	34-51	1	2
277	Żmijewko	34-51	3	4
278	Żmijewko	34-51	4	21
279	Żmijewko	34-51	5	22
280	Żmijewko	34-51	6	23
281	Żmijewko	34-51	7	24
282	Żmijewko	34-51	8	25
283	Żmijewko	34-51	9	26
284	Żmijewko	34-51	10	27
285	Żmijewko	34-51	11	28
286	Żmijewko	34-51	12	29
287	Żmijewko	34-51	2	41
288	Żmijewko	34-51	-	48
289	Żmijewko	34-51	-	49